

ISSN: 2667-5501

ilâhiyât

akademik araştırmalar yillığı

Sayı 5
Ocak-Aralık
2022

*Issue 5
January-December
2022*

EDITED BY ENTELEKYA

e-ISSN: 2667-5501

Sayı / Issue: 5

Yıl / Year: 2022

Ocak-Aralık / January-December

ilâhiyât: akademik araştırmalar yillığı Aralık arasında yayınlanan hakemli yıllık bir dergidir. Dergimiz din, tarih, felsefe, psikoloji ve sosyoloji gibi teoloji alanında yayın yapmayı amaçlamaktadır.

(**ilâhiyât: annual of academic studies** is a peer-reviewed journal annually published between January and December. The Journal aims to broadcast in theological areas such as religion, history, philosophy, psychology, and sociology.)

İletişim Bilgileri / Contact Information

Adres / Address: Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
Şenyuva Mah. Seyhan Cad. No: 11, 06300, Keçiören, Ankara

Telefon / Phone: 90 312 5461533

Web Sayfası / Web Page: www.ilahiyat.com.tr

E-Posta / E-Mail: dergiilahiyat@gmail.com

Kapak ve Tasarım / Cover and Design

İlyas Altuner

Editör Kurulu / Editorial Staff

Editörler / Editors in Chief

Fatih Özkan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

İlyas Altuner, Iğdır Üniversitesi

Editör Yard. / Assoc. Editor

Hilmi Karaağaç, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dil Editörü

Nurefşan Bulut Uslu, Ankara Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Abdulhekim Ağırbaş, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Aytmirza Satıbalıyev, Ankara Üniversitesi

Ercan Eser, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Mahmut Demir, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Umaira Ibrahim, MIC Afzalul Ulama Koleji, Hindistan

Danışma Kurulu / Advisory Board

Ali Ayten, Marmara Üniversitesi

Burhanettin Tatar, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Celal Türer, Ankara Üniversitesi

Cevat Başaran, Atatürk Üniversitesi

Fatih Toktaş, Dokuz Eylül Üniversitesi

Fazlı Arslan, İstanbul Üniversitesi

Hakan Olgun, İstanbul Üniversitesi

Hüseyin Sarioğlu, İnönü Üniversitesi

İbrahim Çapak, Bingöl Üniversitesi

İhsan Çapcıoğlu, Ankara Üniversitesi

İlhami Güler, Ankara Üniversitesi

Mehmet Sait Reçber, Ankara Üniversitesi

Musa Yıldız, Gazi Üniversitesi

Mustafa Çevik, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Mustafa Tekin, İstanbul Üniversitesi

Şamil Öçal, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

İçindekiler / Contents

ENTELEKYA / ENTELECHY	
01	JOHN CORCORAN
	Çeviren / Translated by
	İLYAS ALTUNER
	Uygulamalı Mantık Akış Çizelgesi
	<i>Applied Logic Flow Chart</i>
MAKALELER / ARTICLES	
07	SAFİYE ŞENTÜRK
	Seyyid Kutub'un Tefsire Sosyolojik Yaklaşımı: Bakara Suresi Örneği
	<i>Sayyid Qutb's Sociological Approach to Interpretation: The Case of Surat al-Baqara</i>
51	BAHAR KAYA GÜLER
	Mitolojide Baykuş Sembolü ve İlişkili Tanrıça Figürlerinin Resim Sanatındaki İfadeleri
	<i>The Owl Symbol in Mythology and the Expressions of the Associated Goddess Figures in the Art of Painting</i>
71	FATMA COŞKUN
	Dünden Bugüne Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri
	<i>Spiritual Counseling and Guidance Services from Past to Present</i>
93	SERPİL BOZKURT
	Geçmişten Günümüze New Age Hareketine Genel Bir Bakış
	<i>An Overview of the New Age Movement from Past to Present</i>

KİTABIYAT / BOOK REVIEW	
119	RUMEYSA HAZEL PEKACAR
	Byung-Chul Han, Zamanın Kokusu
	<i>Zamanın Kokusu by Byung-Chul Han</i>

Uygulamalı Mantık Akış Çizelgesi ^a

JOHN CORCORAN

Çeviren

 İLYAS ALTUNER ^b

Öz: Zaten doğru bilinen ya da yanlış bilinen önermeleri kullanarak, bir önermenin doğru ya da yanlış olduğunu nasıl belirleyeceğiz? Bu akış çizelgesi, bir varsayımın doğruluğunu ya da yanlışlığını, ister olumlu ister olumsuz olsun, önceden kararlaştırılmış önermeleri kullanarak belirlemeye çalıştığımızda, tümdengelim yöntemini uygulama ile varsayımsal tümdengelim yöntemini uygulama arasındaki gidip gelmeyi gösterir. “Argümantasyonlar ve Mantık” yazısını tamamlar ve örnekler. Dinamik olarak birleştirilmiş tümdengelim ve varsayımsal tümdengelim yöntemi, çok eski zamanlardan beri nesnel araştırmacılar için mevcuttu. Ancak son yarım yüzyıldır bilimsel yöntem ve eleştirel düşünme derslerinde okutulmaktadır. İşte bunu öğretmek ve uygulamak için aşağıdaki akış çizelgesini hazırlayıp sunmuş bulunuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Mantık, uygulamalı mantık, akış çizelgesi, önerme, varsayım, doğru, yanlış.

^a Bu çalışma, ‘Enteleky Mantık-Metafizik Okulu’ adı altında yürütölen çalışmalardan bir kesittir. Son yüzyılın en büyük mantıkçılarından biri olan merhum John Corcoran tarafından hazırlanan bu çizelge, henüz hiçbir akademik dergide yayımlanmadı. Türkçe çevirisi bizzat kendisi tarafından bize yaptırılan çizelgenin pek çok dilde çevirisi de mevcuttur. Çevirinin yapıldığı dijital kaynak için bkz. https://www.academia.edu/36812741/APPLIED_LOGIC_FLOW_CHART.

^b İğdır Üniversitesi, İlahiyat Faköltesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
altuneril@yahoo.com

Applied Logic Flow Chart ^c

Abstract: How to determine whether a proposition is true or false using propositions already known true or known false? This flow chart shows the back-and-forth between applying the deductive method and applying the hypothetico-deductive method when we attempt to determine the truth or falsity of a hypothesis using propositions already decided, positively or negatively. It supplements and illustrates "Argumentations and Logic". The dynamically combined deductive and hypothetico-deductive method has been available to objective investigators since ancient times. Only in the last half-century has it been taught in courses on scientific method and critical thinking. Here is the below flow chart for teaching and applying, we prepared and present it.

Keywords: Logic, applied logic, flow chart, proposition, hypothesis, true, false.

^c This translation is a section of studies which were performed under the title of 'Entelekyia School of Logico-Metaphysics'.

ENTELEKYA

JOHN CORCORAN
UYGULAMALI MANTIK
AKIŞ ÇİZELGESİ

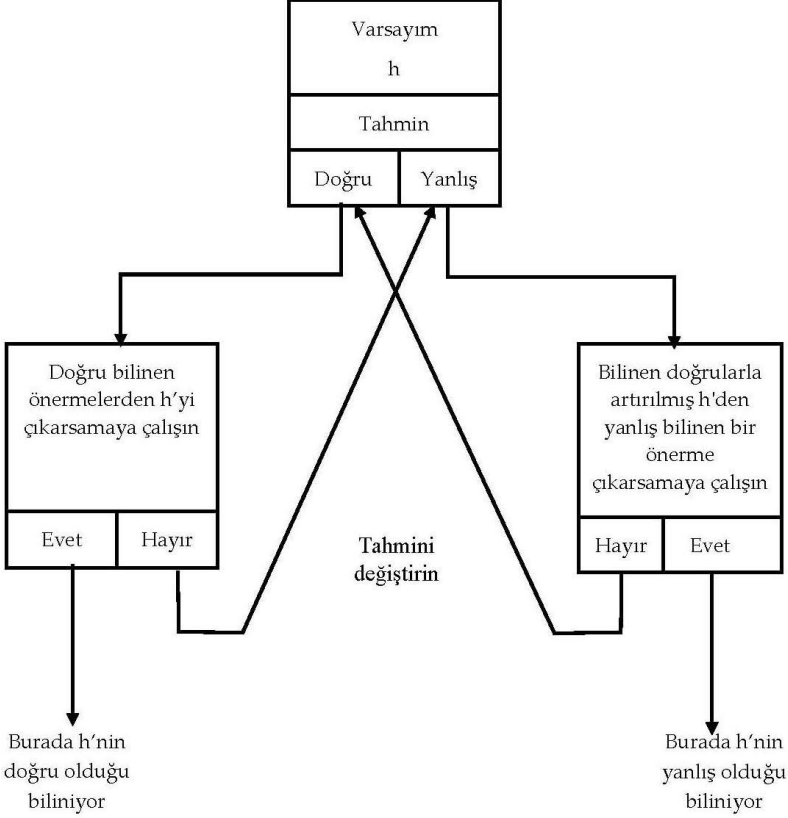
© entelekya

JOHN CORCORAN
APPLIED LOGIC
FLOW CHART

انتليخيا

Uygulamalı Mantık Akış Çizelgesi

Zaten doğru bilinen ya da yanlış bilinen önermeleri kullanarak, bir önermenin doğru ya da yanlış olduğunu nasıl belirleyeceğiz?

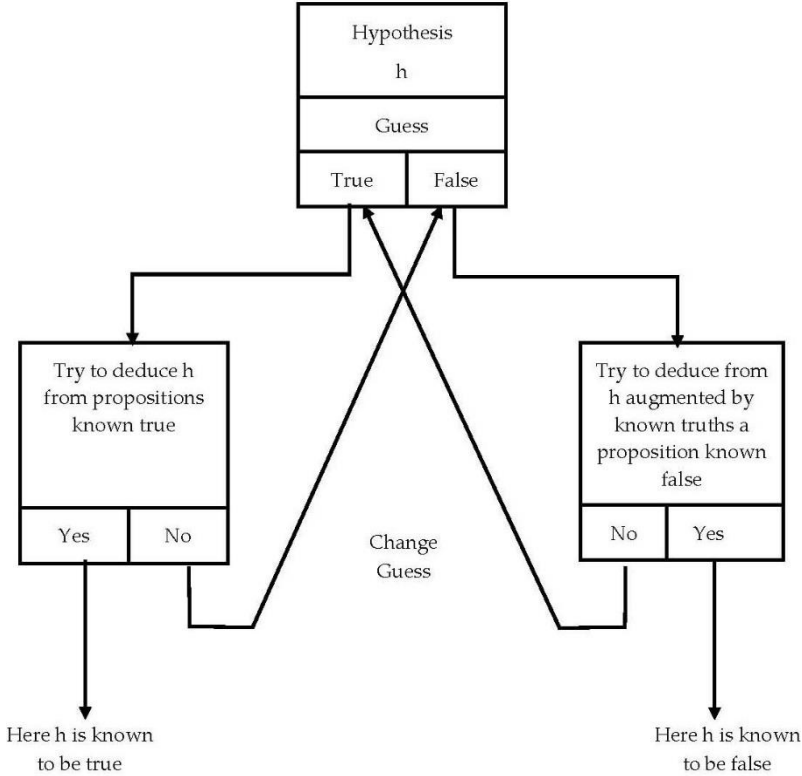

Not: Bu, tümdengelim yöntemini (solda) varsayımsal tümdengelim yöntemiyle (sağda), yeni bilgi edinmek amacıyla birinin zaten bildiği şeyi uygulamak için bir yöntem haline getirir.

Teşekkür: Ron de Weijze, Cathy Ende, Frango Nabrasa, Farhan Nasir, Saci Pererê, David Sherr, ve diğerleri.

Applied Logic Flow Chart

How to determine whether a proposition is true or false using propositions already known true or known false?

NB: This puts the deductive method (left) with the hypothetico-deductive method (right) to make a method for applying what one already knows to gain new knowledge.

Acknowledgements: Ron de Weijze, Cathy Ende, Frango Nabrasa, Farhan Nasir, Saci Pererê, David Sherr, and others.

Seyyid Kutub'un Tefsire Sosyolojik Yaklaşımı: Bakara Suresi Örneği

 SAFİYE ŞENTÜRK^a

Öz: Toplumun örgütlenmesinde etkin rol oynayan kurumların din ile etkileşimi din sosyolojisinin inceleme alanına girmektedir. İslam dininden beslenerek meydana gelen Müslüman toplum, grup ya da cemaatler tarihi süreç içerisinde oluşturdukları miras, din sosyolojisi alanına geniş bir birikim kazandırmıştır. Bu toplumlarda yetişmiş bir ilim adamı olarak Seyyid Kutub'un eserlerinde de toplumsal olayların incelenmesi tabiidir. Kutub'un ortaya koymuş olduğu fikirler, sosyal bütünleşme, değişme, modernleşme, siyaset ve aile konuları açısından incelenmiştir. Bu çalışmada Seyyid Kutub'un içinde bulunduğu şartlara rağmen ortaya koymuş olduğu birikim, çağının düşünce ve dava adamı olmayı başarabilmesi doğduğu ortam ve düşünce hayatını şekillendirdiği çevrenin Kutub'a tecrübeler kazandırması ve çektiği sıkıntılara rağmen davasından vazgeçmeden ilerlemesi işlenmiştir. Kendi değerlerinden uzaklaştırılmaya çalışılan İslam dünyasına, kendi değerleriyle kıymetli olabileceğini telkin ederek farkındalık oluşturma çabaları, Kutub'u ezilen bir toplum için umut kaynağı yapmıştır. Siyasal hayatının fikir ve toplum anlayışı düşünüldüğünde özelde Mısır'ın genelde İslam dünyasının umudu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Seyyid Kutup, sosyoloji, Bakara Suresi, din, toplum.

^a Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Programı
sfysntrk@gmail.com

Sayyid Qutb's Sociological Approach to Interpretation: The Case of Surat al-Baqara

Abstract: The interaction of institutions that play an active role in the organization of society with religion is within the scope of the sociology of religion. The heritage of the Muslim community, group or congregation that came into existence by feeding on the religion of Islam has brought a broad accumulation to the field of the sociology of religion. As a scientist who grew up in these societies, it is natural to examine social events in the works of Sayyid Qutb. The ideas put forward by Qutb were examined in terms of social integration, change, modernization, politics and family issues. In this study, the knowledge that Sayyid Qutb has put forward despite the circumstances, his ability to be a thinker and litigator of his age, the environment in which he was born and the environment in which he shaped his thought life, gave Qutb experiences and progressed without giving up on his cause despite the troubles he suffered. Efforts to raise awareness by suggesting that the Islamic world, which is trying to be distanced from its own values, can be valuable with its own values, have made Qutb a source of hope for an oppressed society. Considering the idea and social understanding of his political life, Egypt in particular became the hope of the Islamic world in general.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Sayyid Qutb, sociology, Surat al-Baqara, religion, society.

1. Seyyid Kutub'un Tefsire Sosyolojik Yaklaşımı

Tefsir-sosyoloji ilişkisi konusunda öncelikle belirtmek gerekir ki, tefsir etkinlikleri, hepsi için geçerli olmasa da şu veya bu ölçüde toplumsal ihtiyaçlarla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak bunlar, toplum zemininde gerçekleştirilmektedir. Üçüncü olarak da en azından ictimai tefsir ekolünde toplum sorunlarına çözüm getirme amacı güdülmektedir. Sosyoloji ise, bilindiği gibi, toplumsal kurumları, organizasyonlar, toplumsal yapı, kültür ve değişme gibi konuları bilimsel yöntemlerle inceleyen bir bilim dalıdır.¹

Tefsir ekollerinin son halkalarından birisini *ictimai tefsir*, *ictimai-edebî tefsir* ya da *sosyolojik tefsir* gibi ifadelerle nitelendirilen yaklaşımın oluşturduğu bilinmektedir. Akımın isimlendirilmesinde karşımıza çıkan problemlerden biri, tanımla ilgilidir. Bu bağlamda “ictimai/sosyolojik tefsir” terimleştirmesi; İsim-içerik uygunluğu problemi, ekolün *ictimai tefsir* olarak değil, daha ziyade *ictimai-edebî tefsir* ya da *sosyolojik tefsir* şeklinde isimlendirilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır.²

Seyyid Kutub, "Kur'an'ın gölgesinde hayat bir nimettir. Bu nimeti ancak tadanlar bilir. Ömrü yücelten, arıtan ve kutsallaştıran bir nimet" diye başladığı önsözünde, kendisine bir süre Kur'an'ın gölgesinde yaşamayı lutfeden Allah'a hamdettikten sonra bu yaşantının niteliğini anlatmaya çalışır. Kur'an-ı Kerim'in yaşanmak için indiğini, fert ve toplum tarafından yaşanmadığı takdirde beklenen etkilerinin görülemeyeceğini, nitekim uzun süreden beri Müslümanların Kur'an'ı hayatlarından uzaklaştırdıkları için İslam dünyasında çeşitli sıkıntıların ortaya çıktığını yeniden Kur'an'a dönülmesi ve onun kılavuzluğunda hayatın İslamlaştırılması halinde bütün bu sıkıntıların ortadan kalkacağını söyler³.

¹ İbrahim Hilmi Karşı, “Tefsirin Sosyolojik Boyutu ve Sosyolojik Okunması”, *İslâmî Araştırmalar*, 18/2 (2005), 145-157.

² Bilal Gökçür, “Konulu Tefsir: Hedef, İmkân ve Sınırları”, *Tarihten Günümüze*, (2010), 307-308.

³ H. Bekir Karlığa, “Fî zilâli'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13:11-18.

Seyyid Kutub, edebi yaklaşımların ağırlık kazandığı ve modern yorumların sergilendiği eserinde ana ilkelerden taviz verme pahasına yenilikler peşinde koşma amacını gütmmez. Onun asıl gayesi, Kur'an-ı Kerim'in kendisinden yola çıkarak yeni ve ideal bir insan. Hayat, toplum ve insanlık modeli oluşturmaktır. Eserde, bu hedefe ulaşmak için nelere başvurulması gerektiği ve bu yolda ne gibi engellerle karşılaşılacağı konusunda geniş açıklamalar yapılır.⁴

Kutub'un Kur'an'ı anlaması ve ona yaklaşımı müslüman ve müslüman olamayan yazarların eleştirisine neden olmuştur. Hatta bazıları Kutub'un fikirlerinin özgünlüğünü bile tartışmışlardır. Acaba o fikirler Kutub'un Kur'an üzerinde uzun çalışmalarının ve islamı derinlemesine anlamasının sonucu mu gelişmiştir, yoksa bu fikirler hapisane sürecinde mi oluşmuştur?

20 yy. müslüman toplumun İslamî öğretiler çizgisinde yeşermesi için, müslüman müellifler tarafından yazılmış tefsir kitaplarının çıkmasına şahitlik etmiştir. Onlar, Kur'an'ın kendi zamanlarındaki sosyal ikilemi ortadan kaldıracak tek çözüm olduğuna inanmışlardır. Bu nedenle onların tefsirleri, Kur'an'ı hukuk prensiplerini etrafıca incelemeye ve müslüman ümmetinin günlük hayatına bu prensipleri uygulayarak yaşamalarına teşvik etmeyi amaç edinmişlerdi.⁵

Seyyid Kutub'a Göre Din ve Sosyal Değişme Seyyid Kutub'un küçük yaşlardan itibaren Kur'an sevgisiyle yoğrulmuş bir ruha sahip olduğu görülmektedir. Onun Kur'an'ın büyüleyici etkisi karşısında edebiyatçı kişiliğini de kullanarak hayatının bir kısmını Kur'an çalışmalarına verdiği bilinmektedir. Kendi dönemindeki toplumun sosyal, siyasal, ahlakî ve ekonomik yapısında gördüğü bozuklukları sert bir dille eleştirmektedir. Kur'an-ı Kerim'in emri gereğince, toplumun bozulmuş yanlarının düzeltilmesi için müminlerin çalışması gerektiğini belirtmektedir.⁷ Dolayısıyla Ku-

⁴ Karlığa, "Fî zilâli'l-Kur'ân", 50-51.

⁵ Eşref Hacı Abdurrahman, Wan İbrahim Wan Ahmed, Nurayhan Ali, "Fî zilâli'l-Kur'an: Seyyid Kutub'un Çağdaş Kur'ân Tefsiri", Çev. İsmail Çalışkan, *Eski Yeni*, 22, (2011), 2-3.

tub'un İslam dini çerçevesinde toplumsal değişime yaptığı vurgu din ve toplum ilişkisi bağlamında incelemeye değer görülmektedir.⁶

Böylece onları, Kur'an'ı sadece Allah'ın rızasını kazanmak için değil, aynı zamanda onun mesajını, çağdaş asrın zorlukları ile yüzleşirken bir rehber kaynağı olarak kullanmak amacıyla okumaya teşvik etti. Onun gözlemlerine göre, zamanındaki Müslümanlar ile bizzat Kur'an arasında büyük bir uçurumun zuhur etmesine sebep olan ana etken, Kur'an ruhu ile bakış açısının kaybolması idi. Böylece Zılal, Kutub'un okuyucularına Kur'an'ın nasıl bütün insanlığa doğru rehber ve onların hem dünyevi hem de dini meselelerinde hayatları için uygun tek sistem olduğunu gösterme çabasının ürünü olmuştur. Böyle bir rehberlik, ancak, Kur'an mesajı gereği gibi incelendiğinde ve İslam'ın ilk yıllarındaki gibi takip edildiğinde bir anlam ifade edebilirdi.⁷

2. Seyyid Kutub'un Tefsir Anlayışı

Fizilâlil il Kur'an 'ın ilk baskısında düşünürün daha çok edebi yaklaşımları, ihsasları ve kıvrak usulup incelikleri gözlenirken ikinci baskısında 27. cüzden sonra geliştirdiği kendine has yorumları ve açıklamaları dikkat çeker. Daha önce saf bir edebiyat denemesi niteliğinde olan eser bu baskıdaki yeniliklerle modern bir tefsir mahiyetini kazanır. Klasik tefsir geleneğinin de göz önünde tutulduğu eserde daha çok modern hermeneutik metodun kullanıldığı ve doğrudan doğruya günlük hayatın problemleriyle yoğrulan yeni bir Kur'an yorumunun sergilendiği görülür. Çünkü müellif "Kur'an'ın gölgesinde yaşamının, sağladığı doyumsuz hazzın yanı sıra pratik faydalarını da göstermek azmindedir. Esas itibarıyla dirayet metodunu kullanan müfessir, edebiyatçı olmanın verdiği imkânlarla Kur'an-ı Kerim'in sahip olduğu zengin edebiyat materyallerini çok iyi değerlendirir. Bununla birlikte eserde rivayet metodu da ihmal edilmez ve bilhassa Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine

⁶ İbrahim Sarmış, *Seyyid Kutub* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1992), 29-30.

⁷ Eşref Hacı Abdurrahman, Wan İbrahim Wan Ahmed, Nurayhan Ali, "Fizilâlî'l-Kur'an: Seyyid Kutub'un Çağdaş Kur'an Tefsiri", 2-3.

itina gösterilir. Ancak müfessirin hadis ilmindeki bilgisinin yetersizliği, ayrıca zayıf ve uydurma rivayetlere dayanma ihtimalinin doğuracağı sakıncalara karşı hassasiyeti, eserin yaklaşık yarısının hapishane ortamında yazılması sırasında hadis kaynaklarına başvurulamaması gibi sebeplerle Kur'an'ın sünnetle tefsirine çok az yer verilmiştir. İşarî (tasavvufi) tefsir metodu ise hiç kullanılmamıştır.

Seyyid Kutub, Kur 'an-ı Kerim 'de her sürenin kalbe hayat veren bir özelliğe sahip olduğunu, bazen tek, bazen de muayyen bir eksene bağlı birden fazla konuyu ihtiva ettiğini, bu konuları belirli yönlerden kavrayıp kucaklayan ve aralarında uyum sağlayan bir havası bulunduğunu söyler. Ayrıca her sürenin kendine has bir ahenk taşıdığını ve bu ahengin zaman zaman konunun özelliğine göre değişiklik gösterdiğini kaydeder.⁸

Bu düşünce ile müfessir sûreleri cümle cümle, ayet ayet veya kısa bölümler halinde değil konuların zaman içi ve zaman dışı bütünlüğünü göz önünde tutarak bölümlere ayırmak suretiyle tefsir eder. Ancak bir sürenin tefsirine geçmeden önce onun asıl maksadı, adı, ayet sayısı, Mekki veya Medeni oluşu hakkında bilgiler verir; eğer varsa bu konulardaki ihtilafları belirtir, bazen de kısa bir özetle muhtevasını açıklar. Gerek sureler gerekse ayetler arasındaki tenasüp ve irtibata yeri geldikçe temas eder. Kur'an-ı Kerim'de zikredilen kıssa ve tarihi olayları zaman içinde olup bitmiş hadiseler şeklinde yorumlamak yerine zaman üstü ve sürekli-lik ifade eden genel hükümler olarak ele alır.⁹

Bu arada klasik tefsirlerde sıkça görülen gramer tahlillerine ve terminolojik açıklamalara pek az yer verir. Akaid ve fıkıh meselelerine dair ayetlerin tefsiri sırasında mezhepler arasındaki ihtilaflardan çok defa söz edilmez ve bu konuda ayrıntıya girilmez. Özellikle İslam inanç ve düşüncesinin esasları ve özü üzerinde durulur; fert, aile ve toplum hayatıyla ilgili emir ve yasakların hikmetleri ve sırları gözler önüne serilir. Kur'an-ı Kerim'in bütü-

⁸ Karlığa, "Fî zilâli'l-Kur'ân", 27-28.

⁹ Karlığa, "Fî zilâli'l-Kur'ân", 1746-1755.

nüyle beşerin mutluluğunu gaye edinen bir hayat nizamı olduğu vurgulanır.

Zaman zaman sosyalizm, komünizm, kapitalizm gibi çeşitli görüşler, doktrinler, fikir akımları ve sistemlerini çürüten tenkit ve açıklamalar yapılır. Sosyal meselelere geniş yer verilir. Müteşabih ayetleri özellikle Allah'ın zat ve sıfatına ait olanları te'vil etmekten kaçınan müfessir, Kur'an'da bazı hükümlerin neshedilmesini vahyin iniş süresince şartların ve toplum hayatındaki gelişmenin gerekli kıldığını ve bunu insanlığın yararına tabii bir sonuç olarak değerlendirdiğini söyler.¹⁰ Kevni ayetleri tefsir ederken Kur'an-ı Kerim'in bir ilim kitabı olmadığını ve bu amaçla inmediğini sık sık vurgularsa da modern ilmin verilerini kullanmaktan da geri kalmaz.¹¹

Kutub yirminci yüzyılın ortalarındaki çağdaş müfessirler kuşağını temsil eder. Onun Zilâl' deki çeşitli tartışmaları, bahsi geçen çağdaş eğilimleri, özellikle Kur'an'ın kendi evrensel mesajına uygun bir tarzda ele alınmak durumunda olduğunu, ortaya koymuştur. Daha da önemlisi o, Kur'an'ın anlatım şeklinin, eğer uygun bir biçimde çözümlenirse, insan bilincini uyandıracak güce sahip olduğuna inanarak, kendi tefsirini çağdaş insan toplumu ile bağdaştırmıştır. Bu nedenle filolojik açıklamalar ve fıkhi istidlaller onun ilgisini çekmemiştir. Örneğin Maide süresi 3. ayeti yorumlarken Kutub, fıkhi tartışmaların onun Zilâl'deki tarzını etkilemediğini göstermiştir. Bunu (fıkhi açıklama) isteyenlerin, daha ziyade onu fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde aramalarını önermiştir.¹²

O, böyle bir deneyimin, insan kalbini derinden etkileyebileceğine inanmaktadır, nitekim bizzat kendisi belli bazı Kur'an ayetlerini yorumlarken böyle bir etkiye maruz kalmıştır. O, Kur'an'ın edebi güzelliğinin, Arap liderlerini İslam'ın üzerini örtmeye kararlı bir şekilde ikna etmiş olduğunu iddia eder Bu nedenle *Tasvir*; Kutub'un Kur'an çalışmasına yeni bir boyut katmış ve bundan sonra

¹⁰ Karlığa, "Fî zilâli'l-Kur'ân", 103-104.

¹¹ Karlığa, "Fî zilâli'l-Kur'ân", 50-51.

¹² Eşref Hacı Abdurrahman, Wan İbrahim Wan Ahmed, Nurayhan Ali, "Fî zilâli'l-Kur'ân: Seyyid Kutub'un Çağdaş Kur'ân Tefsiri", 2-3.

onun metodu Kur'an çalışmalarına dair geliştirilecek tezlerde kullanılmıştır. Kur'an'ın sanatsal güzelliğine dair değerlendirmesini ortaya koymak olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir.¹³

Bu Kur'an'ın tek başına insanlığa rehberlik yapabileceği ve sadece kendi açıklaması ile doğru anlaşılabilmesi için mânâsına gelir. Kutub duruşunu Aşağıdaki sözleri ile tekrarlar: “Zilâl de ki bu uygulama Allah'ın bize hakkında sadece bir nokta kadar bilgi verdiği, gizli şeylere dair konulara hiçbir şey beklememiz gerektiği prensibine dayanmaktadır Bu nedenle Biz, Kur'an metninde durmalı ve onu aşmamalıyız. Kendi başına Allah'ın vahiy etmeye karar verdiği temelleri kurmaya yeterlidir”.¹⁴

Yukarıdaki cümle onun peygamberin hadislerinin rolünü reddettiği anlamına gelmez. Gerçekte o sadece Kur'an'ın manasını açıklamak için değil aynı zamanda hadisin bizzat Kur'an'ın yorumunu en iyi kaynağı olduğu için sık sık hadisleri dile getirir. Kutub, Allah korkusu ile dolu bir ruhtaki güçlü imanın İslami prensipleri keşfetmenin önemli bir unsur olduğunu vurgular bunun da ötesinde daima Allah'a hatırlayan ve onun emirlerini sosyal politik ve insan hayatının diğer yanlarına uygulayan Muttaki bireyler olmaksızın Allah'ın şeraitinin toplum içindeki fonksiyonu duracaktır.¹⁵

Kutub Yoldaki İşaretler 'de şöyle söylemektedir: "Bu satırların yazarı ömrünün kırk yılını okuyarak geçirmiş bir insandır. Kırk yıl boyunca gerek branşı ile ilgili olduğu için ve gerekse ilgisini çektiği için, beşer kültürünün başlıca alanlarıyla ilgili eserler üzerinde araştırma yapmak ve okumak birinci derecede önde gelen işi olmuştur. Sonra inancının ve düşüncesinin kaynaklarına döndüğü zaman bütün okumuş olduğu eserleri, o büyük hazine karşısında gayet sönük ve değersiz bulmuştur. Hoş, başka türlü de olamazdı ya! Fakat ömrünün harcanmış kırk yılından dolayı pişman değil-

¹³ Eşref Hacı Abdurrahman, Wan İbrahim Wan Ahmed, Nurayhan Ali, “Fî zilâli'l-Kur'ân: Seyyid Kutub'un Çağdaş Kur'ân Tefsiri”, 6.

¹⁴ kutub, 1995: 36/34

¹⁵ Eşref Hacı Abdurrahman, Wan İbrahim Wan Ahmed, Nurayhan Ali, “Fizilali'l-Kur'an: Seyyid Kutub'un Çağdaş Kur'ân Tefsiri”, 8.

dir. Çünkü bu uzun yıllar boyunca sapıklığı ile bayağılığı ile iğrençliği ile yavanlığı ile bunalımı ile bunlara karşılık gururu ile iddiası ile sözün kısası bütün içyüzü ile cahiliyeyi tanımıştır. Bu tecrübeler sayesinde kesinlikle anlamıştır ki, Müslüman bu iki çeşit kaynağı bir gibi kabul edip her ikisinden de bilgi alamaz¹⁶

Batılılaşmayı daha yakından görmesi için gönderdiği Amerika'ya, dönüşünden sonra bünyesine katıldığı Müslüman Kardeşler Teşkilatının kurucusu Hasan el-Benna da onu etkileyen şahsiyetlerdendir. Kutub, bu isimlerden elde ettiği düşünsel birikimleri özünde harmanlayarak kendi özgünlüğünü yakalamıştır. Onun hem Müslüman Kardeşler teşkilatının hem de kendisinden sonra gelen İslami hareketlerin fikirlerine öncülük etmesi kendine has düşünme biçiminin meyvelerini verdiğini göstermektedir.¹⁷

3. Sosyolojik Tefsire Olan İhtiyaç

Din Sosyolojisi, din-toplum bileşkesindeki sorunları ele alan bir bilimdir. Toplum hayatı içerisinde dinin kendi yapısı ve yaşanışından kaynaklanan konular din sosyolojinin araştırma alanına girmektedir.¹⁸ Sosyoloji bilindiği üzere büyük toplumsal ilişkiler kompleksi veya etkileşim sistemi olarak toplumu bilimsel bir perspektifle incelemeyi amaç edinen bir bilim dalıdır. Sosyolojik yaklaşımda işin özünde toplumsaldan hareket etme ve bilimsellik vardır. Sosyolojik bakış açısı, insan fiillerini toplumsal temele yerleştirir ve toplum içinde geniş çaplı teşekküllerle ilişkisi olan unsurlar olarak ele alır¹⁹

Din, insan ruhunun en ince noktalarına hitap ederek bir hayat anlayışı ve zorluklara dayanma gücü vermektedir. Böylece sosyal kurumları meydana getiren birimleri kaynaştırmaktadır. Geçmişte ve günümüzde insanların yerleşme şekillerine baktığımızda bir

¹⁶ Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*, çev. Kamil M. Çetiner, (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014), 171-172.

¹⁷ Karlığa, "Fî zilâli'l-Kur'ân", 51.

¹⁸ İbrahim Sarmış, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1992), 29-30.

¹⁹ Ejder Okumuş, "İbn Haldun'da Kur'an'ı 'Sosyolojik' Okuma", *Diyanet İlmi Dergi*, 2011). 340.

mabedin etrafında toplandığı görülmektedir. İnsan akli tabiat ve tabiat hadiselerinin bir kısmını anlayabilse bile, ruhu bu olayların gerisindeki sebepleri anlamadan duramamaktadır. İnsanın bu ruhî boşluğunu dolduran din, sosyal sahaya bu noktadan temas ederek yaşayış ve toplum kurallarını oluşturmaktadır. Böylece cemiyet ile din iç içe bir vakia olmaktadır.²⁰

Gerçekten de tüm dini ilimlerin içerisinde ve hatta temelinde zımnen de olsa bir din sosyolojisinin yatmakta olduğunu ısrarla belirtmek gerekir bir şekilde kabul ederken, haliyle hem Kur'an'ın ve hem de onun açıklayıcı-yardımcı disiplinlerinin sosyolojik çağrışımalarını dikkate almak mecburiyetindeyiz. Kısaca insanın yer-yüzü cennetini mikro planda gerçekleştirebilmesi, ancak hem bireysel ve hem de daha derinlikli olarak toplumsal platformda Kur'an'ı analiz etmesini zorunlu kılmaktadır. Siyasi, içtimai, hukuki veya başka bir mesele tartışıldığı zaman, bir kimsenin kendi görüşünü desteklemek üzere bir Kur'an ayeti bulması tabii bir şey olmaktadır.²¹

Kanaatimizce özellikle modern dönemdeki bilimsel tefsir ile ortak yönleri olan ancak farklı yönelişler olarak görülen “*İctimai Tefsir*” ekolünün hedefi ise Kur’ân’ın toplumsal değişim ve gelişimdeki rolünün gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Aynı amaçlar ve gerekçeler ile ortaya çıkan bu yönelişte yer alan müfessirleri iki ana grupta mütalaa edebiliriz. Reşid Rıza, Muhammed Abduh daha akılcı bir yöntem benimserken Seyyid Kutub, Mevdûdî gibi müfessirler ise doğrudan mesaja yönelerek toplumda Kur’ân merkezli cemaat ve islâmî hareket bilinci oluşturmaya çalışmışlardır. Çağdaş dönemdeki bu iki ana yönelişin ortak noktaları bulunmaktadır. Bilindiği gibi *bilimsel / ilmî / fennî* tefsir isimleri verilen yönelişin tariflerinde “*ilgili âyetlerin yorumlandığı devirde revaç bulmuş olan bilimsel teoriler, kavramlarla açıklanması*” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Tarifteki bu kayıt ile sadece pozitif bilimlere kast edildiğinde -ki bunun ardında batı düşüncesindeki bilim tasniflerinin

²⁰ Sezen, *Sosyoloji Açısından Din: Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*, 112.

²¹ Necdet Subaşı, “Kur'an'da Sosyal Konulara Giriş”, *İslâmî Araştırmalar*, 6, 2, (1992), 143-147.

etkisi bulunmaktadır- beşerî bilimler bu akımın dışında kalmaktadır. Ancak beşerî bilimleri de kapsayacak bir ilim / bilim anlayışı benimsenirse bilimsel tefsir ile “sosyolojik yöneliş” aynı tanımda birleşmiş olur.²²

4. Toplumun İnşası

Kutub'a göre, İslamiyet, İslam ve Cahiliye olmak üzere iki toplum tipi tanımlanmaktadır. İslam toplumu; inanç, ibadet, hukuk sistemi, toplum düzeni ahlak ve yaşam tarzı konusunda İslam'ın geçerli olduğu toplumdur. Cahiliye toplumu ise İslam inanç sisteminin, düşüncesinin, düzen ve hukuk sisteminin değer yargılarının, kriterlerinin, ahlak ve yaşantının uygulanmadığı toplumdur²³

Seyyid Kutub cahiliye toplumlarında bireyler Müslüman olsa bile toplumun İslami olmayabileceği kanaatindedir. Ona göre, bir toplumu oluşturan bireylerin namaz kılması, oruç tutması, hac farızasını yerine getirmesi veya kendini “Müslüman” olarak tanımlaması, o toplumun İslam toplumu olduğu anlamına gelmeyeceği kanısındadır. İslam şariatının uygulanmadığı, akidesinin benimsenmediği, değer ve ölçülerine tabi olunmadığı, düzen ve yasasına göre hükmedilmediği, ahlak ve davranışına uyulmadığı; başka bir ifadeyle ‘Allah'ın hükmetmediği’ her toplumun cahiliye toplumu olduğu düşüncesindedir.²⁴ Allah'ın hükümleriyle hükmetmenin dışında bir husus veya yönetim ne olursa olsun, herhangi bir tarihi dönemden ibaret olmaksızın “cahiliye” den ibaretir. Cahiliye; insanın insana hükmetmesidir. Allah'ı bırakıp heva ve heveslerin, dünyevi emellerin ve insanların uluhiyetinin kabul edilmesidir.

Dinsel davranışlar ve insanlar tarafından benimsenen değerler toplumun yapısında temel ve geniş bir anlam ifade ettiği için sosyal değişme kapsamına girmektedir. İlişkilerin değişmesine neden olan tetikleyici unsur, toplumsal aktörlerin davranış değişimleri olarak görülmektedir. Toplumlara değişmeye iten birçok faktör

²² İshak Özgel, Sosyolojik Tefsir Bağlamında “Yalnızlık Sorunu” Karşısında Kur'ân. *EKEV Akademik Dergisi*, 59(59), 2014, 331-354.

²³ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 140.

²⁴ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 121.

bulunmaktadır. Bu faktörler başta fizikî çevre olmak üzere, demografik, coğrafi, eğitim, sosyal temaslar, bilimsel ve teknik gelişmeler olarak sıralanmaktadır. Sosyal değişme bu faktörlerden biriyle meydana gelebileceği gibi birden fazla faktöre de bağlı olmaktadır. Toplumun değişmesiyle sonuçlanan olaylara bakıldığında dini hareketlerin etrafında bir insan hareketinin varlığı söz konusu olmaktadır. Din ile değişme arasında bizzat dinin kendi varlığından ortaya çıkan değişmeyi tetikleyici unsurlar görülmektedir.²⁵

İnsanlar arasında iman edip iyi işler yapanların yeryüzüne egemen olacağı²⁶ ayetini Kutub, iman ve yönetim açısından değerlendirmektedir. Ona göre, duygu, nefis, ruh, beden ve toplumsal yönden insanın tüm hareketlerini içine alan ve yönlendiren iman gerçeği, insanın yeryüzündeki hayat sistemini yüklenme açısından bir motor görevi görmektedir. Bu imana sahip kişiler, toplumsal açıdan devamlı olarak ıslah etme, onarma, yapma, adalet ve huzuru sağlama, fert ve topluma insani değerler kazandırma gibi iyi işleri yerine getirerek güvenli ve sağlam bir yönetim yapısı oluşturabilmektedir. Kutub, bir topluma hükmeden kişi veya devletin birlik ve bütünlüğü, toplumsal ahlakı ve insani değerlerini bozucu davranışlar içinde olmasının kısa süreli bir egemenliğe sahip olacağını ifade ederek iman ve yönetim ayrılmazlığının kalıcı ve sağlam bir egemenlik getireceğini belirtmektedir.²⁷

Kur'an'a göre insanın yalnız maddi değil aynı zamanda manevî cihazlarla yani duygularla donatılmış olmasının yanında *İnsanın yaratılış gayesini kendisine hakkıyla kul olmak*²⁸ şeklinde belirleyen Allah Teâlâ, insanın yeryüzündeki tüm davranışlarını *Âhiret* ile bağlantılı kılmıştır. Buna göre yeryüzündeki hayat bir imtihan olup, insan gerek kendine verilen donanımlar gerekse elde ettiği varlıklar vesilesiyle bir yandan bu imtihanı kazanabilecekken diğer

²⁵ Yümni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din: Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri* (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 89.

²⁶ Nur, 55.

²⁷ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*. Çev. S. Uçan, V. İnce ve M. Yolcu (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1980), C.4, 501- 503.

²⁸ Zariyât/56.

yandan bunları yanlış kullanma sonucu imtihanı kaybedebilecek bir ortamda yaşamaktadır. Çünkü Allah, ölümü ve hayatı kim daha güzel amel işleyecek diye insanları sınamak üzere yaratmıştır.^{29 30}

Allah insanlara yanlış ve doğruyu açıkça bildirmiş, önceki toplumların yaptıkları doğru işleri tanıtarak onları hayra yönlendirmeyi, nefislerinin peşinden koşanları takip etmemelerini istemiştir.³¹ Kutub'a göre insana düşen görev, Allah'ın hayata dair koymuş olduğu gizli sebepler üzerinde kafa yormak ve bu işaretlere ön yargılardan arınmış duygularla yaklaşmaktır. İnsan bunları yapabilecek yeteneğe sahiptir.³²

Zira Kur'an bir taraftan bu olumsuzlukları engelleyici bir dünya görüşü, hayata bakış, normlar ve ahlaki davranış şekilleri ortaya koyarken diğer taraftan mahrumiyetleri nedeniyle hiçbir kimsenin kendisini yalnız ve kimsesiz hissetmeyeceği bir toplum yapısı oluşturmaya yönelik düzenlemeler yapmıştır. Tabii ki böyle bir toplumun oluşabilmesi için bireylerin söz konusu emir ve tavsiyeleri uygulamaları gerekmektedir. Kur'an burada da birçok ideolojide olmayan bir motivasyonu kullanmıştır. Buna göre dünya hayatının geçiciliğini bilen ve sahip olduğu ya da elde ettiği her kazanımın kendisine sınanmak için verildiğini anlayan kişi imtihanı kazanmak, ebedi mutluluğu yakalamak için bunları başkaları ile paylaşmaya çalışacak ve bunu da Kur'an'da denildiği şekliyle severek, kırmadan, üzmeden, tahammül göstererek, ihsan seviyesinde yerine getirecektir.³³

İslam, barışı önce kişinin vicdanında, sonra ailede ve toplumda daha sonra devletler seviyesinde yerleştirmeye çalışmaktadır. Böylece barışın hayata tümüyle hâkim olma gayesi temelden gerçekleşebilmektedir. İslam'ın yeryüzünde farklı renk, ırk ve dilleri inanç bağıyla birbirine bağlaması toplumun aynı sosyal prensipler

²⁹ Mülk/2.

³⁰ Özgel, *Sosyolojik Tefsir Bağlamında "Yalnızlık Sorunu" Karşısında Kur'an*, 340.

³¹ Nisâ, 26, 27.

³² Sarmış, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub*, 124.

³³ Özgel, *Sosyolojik Tefsir Bağlamında "Yalnızlık Sorunu" Karşısında Kur'an*, 353.

altında bir bütün olarak yaşamasına katkı sağlamaktadır. Böylece İslam bu farklılıkları ortadan kaldırarak ideal insan bağıyla tüm insanlığı kaynaştırmaktadır.³⁴

İslamiyet, getirdiği inanç teorisiyle bütün cahilî anlayışları bir kenara bırakan toplumda hayat bulmaktadır. Eğer Müslüman İslam'ın esaslarını davranış haline getirmezse, bu temeli oluşturan inanç esasları teorik bilgi olarak kalmakta, bireyin ve toplumun bir kenarında yine cahilî anlayışlar hayat bulmaya devam etmektedir. Kutub'a göre İslamiyet, insanı insan yapan özellikleri öne çıkarak kendi temel esaslarını kökleştirip insanın yaratılmışlar içindeki değerini arttırmayı hedeflemekte ve bu doğrultuda bir İslam toplumu oluşturmaya tavsiye etmektedir. Toplumu oluştururken ırk, dil, renk, coğrafi yakınlık gibi ayırıcı olgulardan sıyrıp sadece din bağı üzerine kurulmayı, insani özellikleri ön plana çıkarmayı ve temelini sağlam atmayı hedeflemektedir.³⁵

İnanç Kutub'un işaret ettiğine göre, "tevhit" inancını benimseyen fertte kalbin ve gücün yalnızca Allah'a ait olduğu bilinci olmalıdır. İnançlar insanların hayatına yön veren ilkeler olduğu için bu inancı benimseyen bireyin davranışlarını da buna göre şekillendirmesi beklenir. Davranışlarla desteklenmeyen bir inanç sadece sözde kalmaktadır. Beşeri sistemlerin hâkimiyetini kabul edip onların koyduğu kurallara göre yaşayan toplumların, mevcut kural ve sistemlerin bozulmasıyla kendilerinin de yok olması kaçınılmaz olarak görülmektedir.³⁶

İlk Kur'an toplumunu kendisine model olarak belirleyen cemaatin izleyeceği yol genel hatlarıyla belirlenmiştir. Kutub'a göre, dört aşamadan oluşan bu yöntemde ilk aşama cemaatin oluşması, ikinci aşama bu cemaatin cahiliyenin zulüm ve baskılarıyla karşı karşıya kalması, üçüncü aşama bir yandan cahiliye ile tüm bağlarını koparıırken diğer yandan kardeşlik ve dayanışma ruhuyla cemaatin bireyleri arasında organik bağların geliştirilmesi son

³⁴ Seyyid Kutub, *İslam Toplumuna Doğru*. Çev. Ahmet Pakalın (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014), 108.

³⁵ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 66-67.

³⁶ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 125-127.

aşama Allah'ın iradesinin egemen olduğu yeni bir düzenin kurulması gerekmektedir.³⁷

Kutub'a göre bugünkü modern cahiliye toplumları kendi kişisel ve toplumsal ihtiyaçlarını Kur'an'ın dışında aramaktadır. Bu durumun sebebi Allah'ın madde âleminde insanın hizmetine verdiği beşeri ilimlerdeki gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Kur'an ayetlerine şekil yönünden bakılıp toplumsal alanda pratik olarak uygulanmadıkça bir toplum Müslüman olarak nitelenmemektedir. Bugünkü Müslümanlar Kur'an'ın vermek istediği mesajı anlamadığı sürece İslam'dan önceki cahiliyeden bir farkı bulunmamaktadır. İslam ile mücadele halinde olan bu toplumlar ekonomik, ideolojik, azınlık ve sınıfsal ayrılık gibi faktörler üzerine kurulmuş eskiden olduğu gibi her zaman var olacaktır.³⁸

4.1. Aile

Seyyid Kutub'a Göre Din ve Aile Kutub'a göre İslam, aile düzenine dayanan bir toplumsal düzen oluşturmayı hedeflemektedir. İslam'a göre ev bir sığınak ve yuvanın yanında kişiler arasında sevgi, rahmet, şefkat, örtünme ve temizlik duygularının kaynaştığı bir ortamı barındırmaktadır. Ona göre aile hayatı, insanın öz yaratılış ihtiyaçlarına ve doğuştan getirdiği yeteneklere cevap verecek niteliktedir. İnsan hayatının kişilik ve meziyetlerinin aile ortamında geliştiğini ve bunun İslam'ın oluşturmak istediği sosyal düzenle bir kader bağı oluşturduğuna işaret etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de evlilik ve aile ilişkilerine çok önem verilmesinin sebepleri arasında Allah ile sürekli iletişim halinde bulunulan, duygusal anlamda gelişmenin en üst düzeye çıkarabileceği ortam olarak görülmektedir. Kutub, tarihin seyrini değiştiren olayların gizli olan sebeplerini yuvanın huzuru ya da karışıklığına bağlamaktadır. Aile içinde barışı tadamayan bir insanın toplumda da sorunlu bir birey olarak yer aldığını belirtmektedir. O, İslam'ın bireyler ve toplumlar arasında huzurun tohumlarını aile içinde yerleştirmeye çalışması

³⁷ Haksöz Okulu Serisi-1. *İslami Mücadelede Öncü Şahsiyetler* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2012), 267.

³⁸ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.4, 502- 503.

diğer sosyal müesseseleri de etkileyen bir hareket olarak görmektedir.³⁹

Hepimizin de bildiği gibi, ailenin din üzerinde büyük etkileri bulunmaktadır. Aile her şeyden önce dinin öğrenilip ilk pratiklerin gerçekleştiği yer olarak bilinmektedir. Din, doğumdan ölüme, düğünden bayrama kadar aile ile ilgili önemli olaylarda yerini almaktadır.

Kutub açısından aile kurumunun yasal düzenlemeye kavuşturulması, hem insan hayatının doğuştan gelen akışının dengeli ve sağlıklı yürüyebilmesi hem de yeryüzünde kargaşalığı ve sosyal çalkantıları önlemesi için önemli görülmektedir. Ona göre, evlilik kurumu Allah'ın insan ve sosyal hayat için seçmiş olduğu sisteme dayandığı sürece bireylerin aile hayatı mutlu ve huzurlu olmaktadır. Çünkü insan geniş görüş ve her şeyi kapsayan kavrayıcı bir bilgiye sahip olmadığından sosyal hayata dair isabetli kurallar koymak için ilahi bir sisteme ihtiyaç duymaktadır.⁴⁰

Bu açıdan Kutub, Allah'ın İslam sisteminde evlilik ve aile kurumuna ilişkin hükümleri yasallaştırmadaki amacının Müslüman toplumunu cahiliye bataklığından çıkarmak, bu toplumu psikolojik, ahlaki ve sosyal yönlerden en iyi seviyelere yükseltmek olduğunu ifade etmektedir.⁴¹

Aile, toplumun temel bir kurumu olarak geçmişten ve sosyal yapıdan beslenerek oluşturduğu gücünü korumaktadır. Toplamların ayakta kalmaları büyük oranda ailenin kültürel varlığıyla sağlanmaktadır. Kutub'a göre aile kurumu dışında kalan hiçbir kurum, ailenin yerine getirdiği fonksiyonu yerine getirememekte, bu kurumlar çocuğun gelişimi ve eğitimine zarar vermektedir. Ona göre özellikle yapay ve baskıcı ideoloji barındıran çocuk yuvaları, Allah tarafından insana sunulan dengeli, elverişli ve fitrî aile düzenini, anarşik ve yapay bir devrim yoluyla yıkarak yerine kendi düzenlerini koymak istemektedir. Kutub, ilerleme ve maddi ka-

³⁹ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.10, 38-40.

⁴⁰ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.2, 404-405.

⁴¹ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.2, 424-427.

zanç uğruna kadınların iş hayatına atılması sonucu çocukların, anne şefkatinden ve aile yuvası sıcaklığından mahrum bırakılmasını çocuk fıtratı ve psikolojisi açısından yanlış bulmaktadır. O, İslam'ın aile düzeniyle ilgili ortaya koyduğu kuralların aile esası açısından son derece önemli fonksiyonlar icra ettiğini belirtmektedir.⁴²

Kutub'un medeni toplum olarak nitelediği İslam toplumunda insanî ahlak ve değerler, eşler arasında iş bölümüne dayanan ve yeni neslin muhafaza edildiği bir ailede doğup gelişebilmesi ve bir sonraki kuşağa aktarılması mümkündür. Toplumun yapı taşı olan ailede verilmeyen bu değerler, hiçbir kurum veya kuruluşta doğup gelişmemektedir.⁴³

Ailenin din üzerinde büyük etkileri bulunmaktadır. Aile her şeyden önce dinin öğrenilip ilk pratiklerin gerçekleştiği yer olarak bilinmektedir. Aynı şekilde dinin de değerlerini yerleştirip gerçekleştirdiği alan olan aile din açısından en önemli obje olarak görülmektedir. Din, doğumdan ölüme, düğünden bayrama kadar aile ile ilgili önemli olaylarda yerini almaktadır.⁴⁴

Allah'ın iradesinden meydana gelen, evrendeki tüm varlıkların birlik ve yardımlaşma içerisinde bütünleşmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla Kutub, bu dinin kendi metot ve yasalarıyla hayatın içerisinde pratik olarak yer almasının mutluluk ve başarı getireceğini belirtmektedir.⁴⁵ Örneğin; toplumun temeli olan aile kurumunun toplumsal düzeni katkı sağlama adına üzerine düşen görevleri yerine getirmesi din kurumuyla da desteklenmektedir. İslam'ın aile özelinde sevgi, merhamet, şefkat ve temizlik gibi duyguları aşılması toplumsal güven ve huzur açısından önemli görülmektedir. Kutub'un ortaya koymuş olduğu İslamî düzen programı, aileden topluma etki eden bir değerler zincirinin katkıları din sosyolojisi açısından da önem arz etmektedir.⁴⁶

⁴² Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.1, 373-374.

⁴³ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 148.

⁴⁴ Aydın, 2014:189

⁴⁵ Bkz. Kutub, 2014:37-51

⁴⁶ Sarıuş, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub*, 175.

Eşler arasında, güvene dayalı bir ilişki kurma ve birbirlerinin soğutacak davranışlardan kaçınma yerine getirilmesi gereken bir görev olarak görülmektedir. Kutub, erkek ve kadınlar arasındaki olumsuz ilişkilerin güveni sarstığı gibi, boşanma oranını arttığını iddia etmektedir.⁴⁷

Toplumsal anlamda bütün insanların uymak zorunda olduğu ahlak kuralları, erkek ve kadına hayâ bilinci kazandırmaya çalışmaktadır. Ayrıca kılık kıyafetteki dengesizlik bireylerde şahsiyet kaymasına da sebep olmaktadır. Toplumda fuhuşun yayılması toplumun temellerini sarsan bir hareket olarak görülmektedir. Kutub, böyle bir ahlaksızlığa yol açabilecek olayları İslam'ın ilk başta önleyici vasfı olduğunu belirtmektedir. Ona göre Hz. Peygamber'in zinaya bulaşan evli kişilere Recm cezası vermesi yuvaların dağılmasından daha acımasız bir durumu ifade etmemektedir. Ayrıca o, bir suç kesinleşmeden ceza verilemeyeceğini, fitne ve şüpheye karşı İslam'ın yasakladığı dedikodu, iftira ve itham gibi suçlamalara karşı caydırıcı kurallar oluşturulmasını tavsiye etmektedir.⁴⁸

Öte yandan Kutub, Allah ile ilişkilerinde, bağlantılarında ve Allah katında ödüllendirmelerinde kadın ve erkek arasında hiçbir ayrımın yapılmadığını belirtmektedir. Ona göre, Allah'a iman temeline dayandırarak iyi işler yapanların yaptıkları işler köklü ve sağlam bir zemine dayanmakta, aynı zamanda dünya hayatında maddi ve manevi açıdan güzel bir hayat yaşayabileceğini ifade etmektedir. O, iyi işlere yön veren ve hedef belirleyen bir inanç sistemiyle hareket etmeyi kadın ve erkeğe eşit haklar sağladığını belirtmektedir.⁴⁹

Peygamber Efendimizin evlerinde meydana gelen ve surenin birinci bölümünde ele alınan olayın ışığında baktığımızda bu ayetlerin vermek istedikleri mesajı kavırıyoruz. Bir mümin, kendisinin doğru yolu bulmasından, kalbinin ıslah olmasından sorumlu ol-

⁴⁷ Seyyid Kutub, *Sosyal Adalet ve İslam*. Çev: Harun Ünal, (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014), 75-79.

⁴⁸ Kutub, *Sosyal Adalet ve İslam*, 79-85.

⁴⁹ Kutub, *Fi zilâli'l-Kur'ân*, C.6, 568-569.

duğu gibi ailesinin doğru yolu bulmasından, evinin ıslah olmasından da sorumludur. Talak suresinde de vurguladığımız gibi İslam, toplumsal düzeninde aileyi esas alan bir dindir. Bu yüzden müminin ailesine karşı olan sorumluluğunu, evine karşı yerine getirmesi zorunlu olan görevini sık sık vurgular. Müslüman ev, Müslüman cemaatin çekirdeğidir. İşte bu ve onun gibi diğer hücrelerden meydana gelir bu büyük ve canlı beden. Yani İslam toplumu... Bir ev, inanç sisteminin kalelerinden biridir. Bu yüzden kale içerden dayanıklı ve sağlam olmalıdır. Her fert bir giriş noktasının, bir gediğin önünde durmalı ve sızmaları önlemelidir. Aksi taktirde orduyu kalenin içinde bozguna uğratmak kolaylaşır. Artık her önüne gelen atlı ve yayaların girip çıkmaları zor olmaz. Bir mümin öncelikle davayı evine, aile fertlerine sunmalıdır. Bu kaleyi içerden güvenli hale getirmesi onun görevidir. Davetini uzaklara götürmeden önce ailesindeki gedikleri kapatması bir zorunluluktur.

Bunun için Müslüman bir anne gereklidir. Çünkü kalenin güvenliği açısından tek başına Müslüman bir baba yeterli değildir. Anne ve babanın el birliği ederek kızları ve erkekleri eğitmeleri kaçınılmazdır. Bir insanın sırf erkeklerden kurulu bir İslam toplumu oluşturmaya çalışması boş ve verimsiz bir çabadır. Böyle bir toplumda kadın da olmalıdır. Çünkü onlar geleceğin tohumu ve meyvesi olan neslin koruyucu bekçileridirler. Bu yüzden Kur'an hem erkeklere hem de kadınlara iniyordu. Evleri düzenliyor, onları İslam hayat sisteminin temel ilkelerine dayalı olarak kuruyordu. Müminlere kendi şahıslarının sorumluluğunu yüklediği gibi ailesinin sorumluluğunu da yüklüyordu: "Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun."⁵⁰

4.2. Adalet, İhsan, Birr

Adalet, toplumsal yapıyı ayakta tutan en önemli faktörlerin başında yer almaktadır. Adaletin varlığı sağlıklı toplumların kurulmasına imkân vermektedir. Adaletsizliğin olduğu toplumlar da huzursuz olmaktadır. Ayrıca bu durum zulmeden ve zulme uğrayan arasında bir çatışma ortamı meydana getirmektedir. Adaletsiz-

⁵⁰ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.15, 22.

likle yöneten bir kesimin bulunması toplumun çöküşünü hızlandırmaktadır. Adaletle hak ettiği değeri vermeyen toplumlar, bu örneklerden ders çıkarmadıkları gibi onların başlarına gelenleri de hafife almaktadır. Fakat ayette Kutub'un da belirttiği gibi iman olgusuna sahip olan toplumlar somut bir olaya gereksinim duymadan davranışlarını bu çerçevede şekillendirebilmektedir.⁵¹

Bir toplumu ayakta tutan en önemli öğelerden biri de şüphesiz adalettir. Kutub İslami yönetimin adalet anlayışının belli bir kişinin veya grubun değil, yasaların açıklığı, hâkimin vicdanı ve toplumun denetimine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre topluma mensup her birey zulüm karşısında ilgili makamları denetim hakkına sahiptir. Ayrıca bir toplumda yaşayan bireyler kendilerini idare eden yasaların adil ve herkesi kapsayan ilahi kurallara uygun oluşturulduğuna hükmederlerse toplumda huzur ve istikrar sağlanarak sosyal barış köklü bir şekilde yerleşmiş olmaktadır.⁵²

Kutub'a göre İslam tüm insanları, adalet gölgesi altında yaşatmayı üstlenmiş ve mensuplarına kin ve düşmanlık duydukları insanlara karşı bile bu adaleti Allah için yerine getirmeyi zorunlu kılmıştır. Yeryüzündeki hiçbir inanç veya sistem, mensuplarına, kin besledikleri düşmanlarına karşı "katıksız adalet" ile davranmayı sorumlu tutmazken Allah'ın insanlar için ortaya koyduğu sistem, beşeri bir ürün olan yasalarla arasındaki farkı burada ortaya koymaktadır. Kutub, ilahi sisteme uygun yönetilmeyen toplumlarda dinin ancak tavsiye boyutunda kaldığını belirtmektedir. O, hayatın tamamıyla uyumlu bir ilahi sistemin uygulandığı sürece dinin tavsiyeler ile toplumsal icraatların bütünlüşebileceğini ifade etmektedir.⁵³

Toplumsal huzur ve ahlaki bozucu davranışları engelleme adına dini açıdan caydırıcı yaptırımların olması devlete toplumsal

⁵¹ İbrahim Gümüştay, Seyyid Kutub'a Göre Sosyal Değişme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3.2, 2016, 386.

⁵² Seyyid Kutub, *Cihan Sulhu ve İslam*, Çev. Ali Arslan, (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014), 128-132.

⁵³ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.3, 204-206.

düzeni sağlamada kolaylık sağlamaktadır. Kutub, servetin sadece zenginlerin elinde dolaşmayıp fakirlere de geçmesini, faiz, karaborsacılık, lüks ve israfın yasaklanmasını, umumî kaynakların devletleştirilmesini ve zekât, sadaka gibi yardımlaşmaların yaygınlaşmasını İslam düzeninde sosyal adaletin yerine getirilmesi açısından uygun görmektedir.⁵⁴

Kutub'a göre İslam, sosyal adaleti gerçekleştirmek için bireyler arasında mutlak, dengeli, uyumlu bir birlik ve fertle toplum arasında umumi güveni teminat altına alan çizgileri dikkate alarak hareket etmektedir. İslam bunları yaparken insanın fıtratında var olan güç ve kabiliyetlerini göz önünde bulundururken cimrilik ve başkalarını üstün görme gibi özelliklerini de terbiye etmeye çalışmaktadır. Kutub açısından İslam'ın sosyal adalet anlayışında bireyin tüm değerleri toplumsal değerlerle çatışmayacak şekilde düzenlenirken hayatın maddi ve manevi yönü teminat altına alınmaktadır. Böylece bir yandan fırsat eşitliğine imkân tanınırken diğer yandan bireylerin toplumda sıkı bir bağa ile bütünleşmesini sağlanmaktadır.⁵⁵

Kutub'a göre İslam, sosyal adaleti mutlak vicdan özgürlüğü, mükemmel insanî eşitlik ve sağlam, güvenilir sosyal dayanışma üzerine inşa etmektedir. Kutub, İslam'ın insan vicdanını başkalarına kulluk ve ibadetten kurtarıp Allah'a kulluk etmeye çağırmasını vicdanî özgürlüğün ilk aşaması olarak görmektedir. Ayrıca insan ruhu, dünya hayatına dair korku, rızık, makam ve mevki endişelerinden kurtulup özgürlüğünü kazanarak daha erdemli işlere yönlenebilmektedir. İnsan vicdanî özgürlüğe kavuştuğu zaman eşitlik ve sosyal dayanışmayı gerçekleştirebilmeye doğru yol alabilmektedir.⁵⁶

İslam, herhangi bir unsura, aileye, kabileye, soya veya topluma ayrıcalık tanımamakta, yaratılış gerçeğine işaret ederek bir ve tek kökten geldiğini ve insanlar arasındaki yetenek farkının birbi-

⁵⁴ Kutub, *Cihan Sulhu ve İslam*, 141-158.

⁵⁵ Kutub, *Sosyal Adalet ve İslam*, 52-59.

⁵⁶ Kutub, *Sosyal Adalet ve İslam*, 64-89.

rini tamamlaması, uyum sağlaması için olduğunu bildirmektedir. Ona göre insan, İslam'ın tüm insanlığı bir ve tek olarak gördüğü bilincine sahip olursa hiçbir beşeri sistemin eşitlik prensibine gerek duymamaktadır.⁵⁷

Kutub'a göre İslam, bireysel özgürlüğü ve insanî anlamda eşitliği ortaya koyarken birey ve toplumun karşılıklı görevlerini de belirlemektedir. İnsana bireysel özgürlüğünün yanında sorumluluklar yüklerken, toplumsal özgürlüğü de bireyi ve toplumu ilgilendiren yönleriyle ele alarak bir dayanışma ortaya koymaktadır. Bireye kendi fitratına uygun yaşaması ve nefsi arzularının peşine düşmemesi öğütlenirken, aile açısından erkek, kadın ve çocukların görevlerini bildirerek hem bireysel hem de toplumsal sorumluluk bilinci aşılamaktadır. Diğer taraftan İslam toplumuna fakir ve ihtiyaç sahiplerini koruyup gözetmesi ve bir bedeninin organları gibi bütünleşmesi tavsiye edilmektedir. Kişinin özgürlüğünün toplumun ihtiyaçlarının söz konusu olduğu yerde sona erdiğinin hatırlatılmasıyla bireye sosyal dayanışmanın ciddiyeti fark ettirilmektedir. Sonuç olarak Kutub, bireysel özgürlük ve eşitliğin sosyal dayanışma ile ayakta durduğunu belirtmekte, insanlığın muhtaç olduğu adaletin İslam'ın ortaya koyduğu sistemde olduğunu belirtmektedir.⁵⁸

Kutub, toplumları idare eden yöneticilerin taşıması gereken vasıfları Kur'an'dan ayetlerle destekleyerek din ile siyasetin bağımsız hareket edemeyeceğini, bu doğrultuda siyasi İslamcılığı savunmaktadır. Danışma ile iş yapılmasının önemine değinen Kutub, İslam tarihindeki örneklerle danışmanın kazançlarını vurgulamaktadır. Özellikle sosyal adalet vurgusunu birey temelinden başlatarak İslam'ın ortaya koyduğu yönetim modeliyle ilişkilendirmesi ve sosyal sistemlerin oluşturulmasında dini telkinlerin dikkate alınması gerektiğini belirtmesi din-toplum ilişkileri açısından dikkate değer görüşlerdir.⁵⁹

⁵⁷ Kutub, *Sosyal Adalet ve İslam*, 90-110.

⁵⁸ Kutub, *Sosyal Adalet ve İslam*, 111-113.

⁵⁹ Kutub, *Sosyal Adalet ve İslam*, 120-122.

Sonuç olarak Kutub, sosyal adaleti İslam'ın sadece bir parçası olarak görmektedir. Ona göre, İslam'ın ortaya koyduğu yasalar, kanunlar ve tüzüklerin bir toplumda uygulanması ve bunun sürekli hale getirilmesi gerekmektedir. Toplumun değerleri İslamî esaslar üzerine kurulmadıkça sosyal adaletin gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu ve toplum düzeninin diğer beşerî sistemlerden bir farkının kalmayacağını belirtmektedir. Kutub, vicdanda sağlam bir şekilde yerleşen İslam inancının toplumun manevi temellerini ayakta tuttuğunu, başka bir kanun ve sisteme gerek kalmadan uzun süre ayakta kalabileceğini belirtmektedir. İslam'ın temel prensiplerinin bireysel ve toplumsal bir ödev olarak görülmesi tüm yaratılmışların birliğini sağlamakta, toplumsal adaleti temin etmektedir.⁶⁰

Psikolojik ve sosyolojik olaylarla canlı bir ilişki içinde olan Kur'ân, toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine karşı toplumsal sorumluluklarını hatırlatırken aynı zamanda kişiler arasında yapılan yardımların duygusal açıdan da erdemli bir şekilde yapılmasını istemektedir. Yalnızlık sorununun sadece maddi değil, aynı zamanda duygusal paylaşımın yokluğundan kaynaklandığı göz önüne alınınca toplumsal ilişkilerin bu düzeyde kurulmasını sağlamaya yönelik düzenlemelerin önemi ortaya çıkmaktadır. Yardım muhtaç birine uzatılan bir yardım elinin maddi ihtiyacı giderirken o kişiyi duygusal olarak yalnızlığa itmemeyi sağlayacak kavramların başında "ihsan" kavramı gelmektedir. özlükte "güzel olmak" manasına gelen "hüsn" kökünden türetilmiş bir mastar olan "ihsan", genel olarak "başkasına iyilik etmek" ve "yaptığı işi güzel yapmak" şeklinde iki anlamda kullanılmaktadır. İhsan insana nispet edildiğinde birbiriyle ilişkili olarak iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi "Cibril hadisi" diye bilinen hadiste⁶¹ görür gibi ibadet etme" halidir. Çünkü sen O'nu görmesen de O seni görmektedir.⁶²

Diğeri ise iyiliklerde farz olan asgari ölçünün yani adaletin

⁶⁰ Kutub, *Sosyal Adalet ve İslam*, 463-464.

⁶¹ Buhârî, Tefsir 31/2, İmân 37; Müslim İmân 1.

⁶² Mustafa Çağrırcı, "İhsan", DİA, C. XXI, İstanbul, 2000, 545, 546.

ötesine geçip isteyerek ve severek daha fazlasını yapmaktır. Râgıb el-İsfehânî'nin ifadesiyle "İhsan adaletin ötesindedir. Yani alırken hakkından daha azını almak verirken daha çok vermektir".⁶³

Kur'ân'da ihsan kelimesi farklı davranışların uygulanması sadedinde kullanılmıştır. Bunlar arasında **Bakara/177. âyeti** konumuz açısından en dikkate çekici olanıdır. Sonuç olarak "ihsan" kavramı bireyin gerek Allah'a karşı gerekse diğer hemcinslerine karşı davranışlarının duygusal keyfiyetini belirleyici bir anlam dünyasına sahiptir. Buna göre birey ihsan ile davrandığında adalet ölçüsünün, farz ve vacip sınırlarının ötesine geçerek imkân ve kabiliyetine göre kulluğun, özverinin ve erdemin en yüksek seviyesine ulaşmayı seve seve arzu edip bunun için çabalamış olacaktır.

İbn Haldun'a göre insan türü, yardımlaşarak varlığını ve idamesini temin eder. İnsan tek başına yaşayamaz; birlikte yaşamak zorundadır, birlikte yaşamayı sürdürmek için yardımlaşmaya ihtiyaç duyar. Söz konusu yardımlaşma ise zorlama olmadan olmaz; zira çoğu insan, insan türünün maslahatına olan şeyleri bilmezler ve insanlara seçme hürriyeti verildiği ve fiilleri tabiaten değil, fikir ve akılla meydana geldiği için yardımlaşmaktan kaçınılabirler. Bu nedenle onları yardımlaşmaya cebren sevk edecek bir saik gereklidir. Beşer türünün bekası için ilahî hikmetin tamamlanması, bunu gerektirir. Bu güç, insanları, zararlarına olan şeyleri defetmeye, menfaatlerine olan şeyleri elde etmeye, adalet içinde şer'î ve siyasal hükümlerle hareket etmeye ve ayrıca bundan başka kendi mak-satlarına göre davranmaya sevk eder. İbn Haldûn, aslı olanın, adalet ile hükmetmek olduğunu, makamın adalete uygun olarak kullanılması gerektiğini savunmaktadır.⁶⁴

Seyyid Kutub bakara suresi 177. Ayeti açıklarken şu ifadelere yer vermiştir.

Başka bir deyimle -genel anlamda "iyilik" demek olan- "birr"in gayesi; kalbe uyandırmaları beklenen duygulardan ve pratik ha-

⁶³ Er-Râgıb, Ebu'l Kasım Hüseyin B. Muhammed B. El-Fadl B. Muhammed El-İsfehânî, ELMüfredât Elfâzî'l Kur'an, (Çev. Yusuf Türker, İstanbul, 2007), 126.

⁶⁴ Okumuş, "İbn Haldun'da Kur'an'ı 'Sosyolojik' Okuma", 368-370.

yatta uygulanması gereken davranışlardan soyutlanmış, birtakım iyilik gerçekleştirmez ve hayır üretmez kuru ibadet görüntüleri değildir. Tersine iyilik (birr); bir düşünce, bir duygu, bir eylem bütünü ve bir davranış sistemidir. İyilik gerek birey ve gerek toplum vicdanında etkisini gösteren bir düşüncedir, bireysel ve sosyal hayatta etkisini gösteren somut bir davranıştır. İşte, iyiliklerin tümü anlamına gelen "**birr**" budur. İnsanlık tek Allah'a inanıp bağlanmadıkça ortak bir amaç çerçevesinde doğru yolu bulamayacağı gibi, dışındaki varlık bütününde olan ve koordinasyonlu bir dayanışma sağlayan ilişki ve hedeflerine sağlam bir dayanak noktası bulamaz.⁶⁵

İşte böyle bir ortamda ve zamanda en büyük "İyilik" olan Allah'ın hakimiyetini kabul etmek ve O'nun kanunlarına boyun eğerek yerine getirmektir. En büyük kötülük olan Allah'ın uluhiyetini inkâr edip hayat için koyduğu kanunlarını terk etmekten sakındırmak lazımdır. Bir yapı; ancak temel atıldıktan sonra yapılabilir. Öyleyse dağınık olan enerjiler birleştirilmeli ve hepsi tek tek cepheye yığılmalıdır ve bu cephede tüm yapıların üzerine oturtulacağı temeli oluşturmaktır. İnsan, bazen teferruata dair konularda (iyiliği emir ve kötülükten sakındırmada) enerji harcayan, iyiliği emir kötülükten sakındırma esası ile birlikte İslam toplumunun üzerine oturduğu temel yıkıldığı halde basit konular üzerinde çalışan safdil insanlara rastlıyor, zaman zaman onlara hayret ediyor ve zaman zaman da acıyor!⁶⁶

Seyyid Kutub tefsirinde şöyle demektedir. -Acaba "Darlıkta, zorlukta ve savaş sırasında sabırlı olma" ile genel anlamlı "iyilik" kavramı arasındaki ilişki nedir?

Bu sıfat, çöken kara bulutlar dağılıncaya, sıkıntı ortadan kalkıncaya ve yüce Allah'ın her zorluğun arkasından gösterdiği kolaylık belirinceye kadar soğukkanlı davranmak, kendini tutmak ve direnmek demektir. Bu sıfat; yüce Allah'tan umut kesmemek, Allah'a güvenmek, Allah'a dayanmak Bütün insanlığın önderi olmak-

⁶⁵ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.1, 329-330.

⁶⁶ Seyyid Kutub, "Cihad". Erişim 14 Ocak 2023. <https://yadi.sk/d/KfVuk8BapwzRn>.

la, yeryüzünde adaleti ve huzuru gerçekleştirmekle görevlendirilen bir ümmetin yolu üzerinde karşısına çıkacağı kaçınılmaz olan meşakkatlere, sıkıntılara karşı kendini hazırlaması, "Darlıkta, zorlukta, savaş sırasında sabırlı olması", yokluk ve yoksulluk karşısında sabırlı olması, hastalığa ve güçsüzlüğe karşı sabırlı olması, eksiklik ve yetersizlik karşısında sabırlı olması, savaşta ve kuşatma altında sabırlı olması, kısacası her türlü musibete karşı sabırlı olması şarttır. Çünkü ancak bu sayede büyük görevinin üstesinden gelebilir, kendi için belirlenmiş rolü sebat, güven, soğukkanlılık ve gönül rahatlığı içinde oynayabilir.⁶⁷

Peki zekât vermenin bu genel iyilik kavramı içindeki yeri nedir? Zekât vermek, yüce Allah'ın zenginlerin malı içinde fakirlerin bir hakkı olarak belirlediği İslâmî bir sosyal vergidir. Bunu yüce Allah belirliyor. Zekât; farz olan bir vergi, genel anlamalı maddî yardım ise gönüllü bir özveridir. "Birr" kavramı ile ifade ettiğimiz iyilikseverlik halı ise ancak bunların her ikisinin bir araya gelmesi ile gerçekleşir. Bu ayetin, zekâtı, maddî yardım meselesinden sonra ayrı bir konu olarak anlatması, zekâtın başlı başına bir farz olduğunu, gönüllü yardımın zekât yükümlülüğünü düşüremeyeceğini ve zekâtın da gönüllü yardımın yerini alamayacağını belirtmek içindir.⁶⁸

4.3. İnfak, Zekat

Kutub açısından İslam, birtakım sorumluluklar gerektiren hayat sistemini ifade etmektedir. Toplum içinde birtakım fitne ve belalara karşı Müslümanların bunları yapanlara engel olma ya da bu yolda gitmeme gibi yükümlülükleri bulunmaktadır. Ona göre İslam dini bu açıdan kendi mensuplarına kötülüğe engel olmanın yanında yapıcı-onarıcı bir görev de yüklemektedir. Kutub burada ilk İslam toplumunun sayıca az olmasına rağmen Allah'a ve Peygamber'e itaat edip haksızlıklara ve zulme karşı tek vücut oluşunun zafer ve üstünlük getirdiğinden bahsetmektedir. Buradan hareketle günümüz Müslüman toplumlarının Allah'ın ve Peygam-

⁶⁷ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.1, 331-333.

⁶⁸ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.1, 335-337.

berin çağırıldığı ilkelere teslim olmasının tıpkı ilk Müslüman topluma olduğu gibi bugünlere de zafer ve üstünlük getireceğini belirtmektedir.⁶⁹

Kutub'a göre Ensar ile Muhacirin dayanacakları bir inanç sistemi bulunmayan toplumlara nazaran bazı toplumsal sorunlarla karşılaştıklarında dayanışma ve istikrar adına daha avantajlı olduğunu belirtmektedir. Toplumsal sorunlar karşısında sabır göstermek Müslüman bir toplumun bir dava etrafında bütünleşmesine katkı sağlamaktadır. Böylece ona göre İslam toplumu, birbiriyle kaynaşan tam bir uyum ve benzersiz bir ilahi eğitim sistemi amaç edinen bir toplum olmaktadır. Ayrıca İslami hareket içinde takva seviyesinden kaynaklanan ayrıcalıklı durumlar, toplum içindeki çeşitli grupların birbiriyle kaynaşmasına ve uyum içinde olmasına engel olmamaktadır. Kutub Allah'ın hoşnut olacağı böyle bir toplumsal bütünleşmenin mükâfatlandıracağını da belirtmektedir.⁷⁰

Ona göre ortak menfaatler yanında bireysel özgürlüğün de sınırlarını çizerek tek başlarına ulaşamayacakları hedeflere karşılıklı yardımlaşarak varılabileceğini belirtmektedir. Kutub, toplumun kendi içindeki zayıf kimselerden sorumlu olduğunu ifade etmekte, kin ve nefrete yol açabilecek faizcilik, karaborsacılık ve dolandırıcılık gibi yasadışı işlerin insanlar arasındaki bağları zayıflatacağını düşünmektedir. Ona göre, Allah'ın ipine sınıksız sarılmak ve bu emir etrafında toplanmak toplumu idare eden bağların en kuvvetlisini oluşturmaktadır. Sosyal barışı sağlamanın ve bu barışı sağlam temeller üzerine inşa etmenin İslam'ın yardımlaşma ve dayanışma ruhunu anlamaktan geçtiğini belirtmektedir.⁷¹

İslam'ın pratik kısmını oluşturan namaz, zekât, oruç, kurban gibi ibadetler toplumsal kaynaşmayı sağlayan yapıcı unsurlar olarak bilinmektedir. Günümüzde din, toplumsal kriz ve sarsıntılarda bütünleşme işlevini gören en önemli kurum olarak görülmektedir. Bireylere sosyal sorumluluk duygusu aşılayarak ortaya çıkabilecek

⁶⁹ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.5, 70-72.

⁷⁰ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.5, 378-383.

⁷¹ Kutub, *Cihan Sulhu ve İslam*, 114-119.

olumsuzluklara karşı önlem almada önemli rol üstlenmektedir.⁷²

Kutub, İslam'ın bir yandan ferdi diğer yandan toplumu güvence altına alan bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Ona göre İslam, ferdin üstün yetenek, gayret ve kabiliyetlerini kullanabilmesi için belli serbestlikler getirirken içinde bulunduğu toplumun menfaatlerine de zarar vermeyecek şekilde hareket etmesini istemektedir. Örneğin; cömertlik ve cimrilik arasında bir denge sağlayarak tekelliliği ve savurganlığı önlemektedir. Çalışmayı da teşvik etmesi bireysel ve toplumsal kalkınma adına bir yarar sağlamaktadır. Böylece İslam gerek birey gerekse toplum ile ilgili hayatın her yönünü, maddi ve manevi boyutlarını teminat altına almaktadır.⁷³

Kutub, İslam'ın inanç, düzen ve şeriatın arasını sıkı bağlarla bağladığını belirtmektedir. Örneğin; Zekâtın dini bir emir olmasının yanı sıra sosyal dayanışmayı sağlayan fonksiyonunun bulunması sosyal sistemle inanç arasındaki ilişkileri geliştirmektedir. Ayrıca hırsızlık ve zina gibi toplumsal ahlaki bozucu davranışların yasaklanması İslam'ın sosyal sistemi kontrol edici bir vasfının da bulunduğunu ortaya koymaktadır.⁷⁴

Kutub, sosyal adaleti tam manasıyla gerçekleştirebilmesi için insanın ruhî derinliklerine dayanan bir vicdan ile toplumsal çerçevedeki kanuni yükümlülük araçlarının kullanılması tavsiyesinde bulunmaktadır. Ona göre bireyin vicdanının eğitilmesi uygulayacağı kanunlar üzerinde bir bekçi tayin etmektedir. Örneğin; zekât, sadaka, infak, şahitlik gibi pratik ibadetlerde bireye yüklenen Allah korkusu ona adaleti gözetmede sorumluluk yüklemektedir.⁷⁵

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu durum daha açık bir şekilde şöyle ifade edilmiştir.⁷⁶ “Deki: Ey mülkün sahibi Allah'ım! Dilediğine mülk verirsın, dilediğinden de mülkü çeker alırsın ve dilediğini azîz edersin, dilediğini zelil edersin, hayır yalnız senin elinde-

⁷² Sarmış, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub*, 201.

⁷³ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 59.

⁷⁴ Kutub, *İslam Toplumuna Doğru*, 166-167.

⁷⁵ Kutub, *Sosyal Adalet ve İslam*, 140-141.

⁷⁶ Âl-i İmrân/26.

dir, muhakkak ki sen her şey'e kadirsin." Bu âyetlere göre gerek doğuştan getirilen gerekse sonradan kazanılan her şey Allah'ın vergisidir. Nitekim bunları veren Allah, istediği zaman istediği şekilde alabilmektedir. O halde kişi sahip olduklarının gerçek maliki değildir. Bu dünya bir imtihan olduğu için Allah fertlerin bir kısmını diğerlerinden farklı donanımlar ile yaratmış farklı kazanımlar vermiştir. Kısaca farklılık üstünlük değil sadece bir imtihan⁷⁷ ve birbiri ile yardımlaşma vesilesidir.⁷⁸

5. Toplumun Çöküşü

Toplumların çöküş öncesi belirtileri hususunda Kur'an-ı Kerim'de bir toplumun, yeterli ölçüde uyarılmadığı veya toplumda ahlâkî bozulma baş göstermediği sürece helâk edilmeyeceği belirtilmektedir.⁷⁹ İlâhî yasalar gereği, peygamberleri yalanlayıp isyan eden, Allah'ın emirlerine karşı gelen, insanlara zulmeden veya Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük eden toplumlar hem dünyada hem ahirette Allah'ın cezasıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu toplumlara dünyadaki yaptırımlar; medeniyet ve uygarlıkta geri kalmaları, ekonomik sorunlarla karşı karşıya gelmeleri, iç barış ve güvenin yok olması veya toplumun genel bir felâketle Tarih sahnesinden silinmesi şeklinde görülebilmektedir.⁸⁰

Kutub da toplumda meydana gelen bozulmaları bu görüş çerçevesinde yorumlamaktadır. Sünnetullah, Kur'an da "Tarihi Yasaları" anlatan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Sünnetullah kavramının, sosyolojik ve tarihsel bir muhtevası olduğu görülmektedir. Kur'an Sünnetullah olgusunu insanın yüklenmiş olduğu emanetle ilişkili olarak sunmaktadır. Yüklediği görev yeryüzünde Allah'ın halifeliğidir. Bu tarihsel görev yeryüzünü ıslah ve imarı ile çizilmiştir.

Kur'an da yer alan Sünnetullah ile ilgili ayetlerde şu vurgular dikkat çekicidir.

⁷⁷ En'âm/165.

⁷⁸ Zuhruf/32.

⁷⁹ Enam/131, Hud/117.

⁸⁰ Abdülbaki Güneş, Kur'an'da Sünnetullah ve Toplumlara Çöküş Nedenleri, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V,1 (2005), 69.

- Allah'ın yasalarında bir değişim ve dönüşümün olmadığı...
- Toplumların bir ecele tabi tutuldukları ve bu ecelin de toplumun yaptığı davranışlarından kaynaklandığı...
- Toplumların ıslahı için uyarıcıların gönderildiği...
- Yasalar gereği tarihsel olayların sürekli tekrar ettiği...

“Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.”⁸¹ ayeti bize toplumlara biçilmiş bir ecel olduğunu görmekteyiz. Bu noktada toplumların yaşam süresini tamamlaması insan yaşamında olduğu gibi tamamen ölmesi anlamına gelmemektedir.⁸²

Kutub'un da belirttiği gibi Allah'ın yeryüzündeki kanunlardan bağımsız oluşturulan yaşantılar korku, endişe ve mutsuzluğa neden olmuştur. Kontrolsüz ve ani değişimler toplumların ruh sağlığını olumsuz derecede etkilemiştir. Kutub'a göre İslam, kadın ve erkek arasındaki ilişkileri belli bir düzene bağlayarak aile bazında toplumsal temele şekil vermektedir. İki cins arasındaki ilişkilerde zevkin değil, karşılıklı görevlerin esas olması kutsal bir bağ olan aileyi yüceltmektedir. Kutub, insanlığın sağlam, emniyetli ve temiz bir medeniyet oluşturmasının temel dayanağını iyi bir aile yapısında görmektedir.

Kutub, kadına hak ettiği değer verilmemesinin dünyayı bozduğunu ve insanlığın şehvete gömülüp bir çözülme sürecine doğru sürüklendiğini ifade etmektedir.⁸³

İbn Haldûn, devletlerin bu şekilde çöküşüne giden yolu tavırlar (aşamalar) nazariyesiyle izah etmeye çalışır. Onun tavırlar teorisine göre genellikle devletin beş tavrı bulunmaktadır: Birinci tavır, zafer, başarı, galibiyet ve istila; ikinci tavır, istibdat, nesep asabiyetini dışlama ve tek başınalık; üçüncü tavır ferağ ve rahatlık, dördüncü tavır kanaat, hoşgörü ve barış ve nihayet beşinci tavır israf aşamasıdır. Son tavrıda devlette, ihtiyarlık tabiatı hasıl olur.

⁸¹ A'raf/34

⁸² “Kur’anda Toplumsal Değişim ve Çöküş” Haksöz Haber, Erişim 28 Kasım 2011. <https://www.haksozhaber.net/kuranda-toplumsal-degisim-ve-cokus-25866h.htm>

⁸³ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur’ân*, C.1, 406-411.

Serveti çarçur edip asabiyeti bozduğu, dinî renginden uzaklaştığı, taşınması gereken ahlâkî özelliklerini yitirdiği, vergileri aşırı biçimde arttırdığı, zulüm yaptığı için kolay kolay kurtulamayacağı ve çökünceye kadar şifa bulamayacağı müzmin bir hastalık devleti kuşatır ve sonunda devlet yıkılıp çöker.⁸⁴

-Çağların değişmesi ve günlerin geçmesi ile millet ve kavimlerin durumlarının da değişmesi kaçınılmazdır. Milletlerin ve âlemin halleri, cemiyetlerin âdetleri ve dindarlıkları bir tek vetire ve istikrarlı bir yol üzere devam etmez. Bu cihet zaman geçtikçe meydana gelen bir değişiklik ve bir halden diğer hale intikalden ibarettir. Bu husus şahıs, vakit, şehir, bölge, zaman ve devletlerde de böyledir. Kulları arasında Allah'ın geçerli sünneti ve kanunu budur.⁸⁵

Kutub'a göre toplumların sonunun ne olacağı Allah tarafından önceden bilinmektedir. Toplumların davranış değişikliği toplumsal değişimin habercisi olmaktadır. Fakat Allah, insanların yaptıkları kötü davranışlara işaret ederek kendilerini düzeltmelerini istemektedir. İnsanların Allah'ın koymuş olduğu toplumsal yasalara aykırı hareket etmekte ısrar etmesi özgür iradeleri sonucu yaptıkları davranışların sonuçlarıyla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Allah, insanlara yardımda bulunarak önce kendi durumlarını değiştirme fırsatı vermekte, ders almamaları halinde karşılaşacakları durumların sebeplerini yine kendi davranışlarında aramalarını belirtmiştir. İnsan ve toplum, iradesini kötü yönde kullanmaya devam ettikçe toplumların varlığının son bulması kaçınılmaz bir sonuç olarak görülmektedir.⁸⁶

Toplumsal çöküşün en belirgin özelliklerinden birisi de toplumsal refah düzeylerinin artması sonucu ortaya çıkan davranışlardır. Allah, refah düzeyinin artmasının toplumlar için bir imtihanı teşkil ettiğini Kur'an'da haber vermektedir. Toplumların sahip oldukları karakterlerin ortaya çıkması, belirginleşmesi ve davranışlara yansması konusunda refah düzeyi önemli bir uyarıcı rol üst-

⁸⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*. Çev. S. Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013), 163-165, 171-172, 256-257.

⁸⁵ Haldun, *Mukaddime*, 148.

⁸⁶ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C:6, s.345-346.

lenmektedir. Bu konuda İbn Haldun, refah bakımından bolluk içerisinde olan toplumlar kıtlık yaşayanlara göre beden ve ahlak bakımından daha zayıf olduğu söylemektedir. Refah içindeki toplumlarda gıda maddelerinin çokluğundan dolayı bireylerin bedeninde bir takım işe yaramaz fazlalıklar ve kötü artıklar meydana gelmektedir. Bu durum zamanla zihnin ve fikrin donuklaşmasına sebep olmaktadır. Sonucunda da gaflet ve dikkatsizlik gibi ruh halleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum din ve ibadet konularında da kendini göstermektedir. Kendilerini açlığa alıştıran haz ve zevklerden uzak durarak geçim sıkıntısı içerisinde yaşayan toplumlar, bolluk ve refah içerisinde yaşayanlara göre daha güzel bir dini yaşayışa sahip görülmektedir. Aynı zamanda refah içerisinde olan toplumlar kıtlık baş gösterdiğinde sıkıntıya dayanma ve kıtlığa tahammül gücü zayıf olduğundan daha çabuk çökebilmektedir.⁸⁷

İnsanlık Allah'ın kendisine yüklediği hilafet görevi doğrultusunda yeryüzündeki nimetlerden yararlanırken bunu Allah'a ibadet maksadıyla yaptığı sürece medeniyetin doruğuna ulaşmış olmaktadır. Allah'a bağlılığın bilincinde olmak şartıyla tarih boyunca edinilen teknolojik deneyimlerden faydalanmak, sadece madde alanda gelişim değil, insanî değer ve ölçülerinde gelişmesiyle medeni bir toplum olma vasfına erişilmiş olunmaktadır.⁸⁸

Özellikle müşahade ettiği kadarıyla bilimsel tekniğin ilerlemesinin insanî değerlerin zayıflamasıyla doğru orantılı olarak nitelenmektedir. Maddeye ilişkin geniş bilgi birikimine sahip olunmasına rağmen insanı yücelten değerlerdeki eksiklikler, hayatın bütün yönlerinin beşeri akılla kurulmasındaki imkânsızlık ve insanı bir makine gibi ele alıp değerlendiren medeniyet anlayışı gibi nedenler insanlığın yok olmasına zemin hazırlamaktadır. İnsanlığın içinde bulunduğu bunalımdan çıkış yolunu İslamî bir bakış açısı, düşünce, hayat ve toplum oluşturmakla mümkün olabileceğini belirtmektedir.⁸⁹

⁸⁷ Haldun, *Mukaddime*, 270-272.

⁸⁸ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 152.

⁸⁹ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 7-10.

Bir toplumda önemli olan, teknoloji ve sanayi alanındaki ilerlemenin hangi temele dayandığı, o toplumu düzenleyen ve bütün halinde insanî medeniyetin özelliklerini yerine getiren değer yargılarıdır. Maddi gelişimin insanî değerlerden üstün tutulduğu bir toplumda sağlıklı bir medeniyet gelişiminden söz etmek mümkün değildir. İslam, Allah'ın yeryüzündeki nimetlerinden yararlanmayı tavsiye ederken maddenin insanî değerlerin üstüne çıkarılmamasını istemektedir.⁹⁰

Modern uygarlığın yol açtığı toplumsal buhrandan kurtuluş yolunu insan hakkındaki bilginin artırılarak sanayi medeniyetinin insanî değerleri tümüyle kuşatan bir oluşumla tekrar düzenlenmesinde görmektedir. Bilim ve teknolojiyi bir kenara atmak beşerî sistemlerin yol açtığı toplumsal huzursuzlukları önleme adına mantıklı bir çözüm yolu olarak görülmemektedir. Bilimin güç ve imkânlarını bilmek için onu oluşturan insanın yeterliliği hakkındaki bilgi bizlere ulaşılması mümkün olmayan şeylerin sınırını öğretmektedir. Böylece insan, hakkında sahip olamayacağı şeylerde Allah'ın ortaya koymuş olduğu düzenden dışarı çıkmayacağını anlayabilmektedir. İslam dini kendi içinde akıl, bilim, sanat, iktisat, siyaset, namaz, dua gibi olguların tümünü bünyesinde barındırmaktadır. Avrupa, insanın ruhî boşluğunu modern uygarlık ve bilim içinde aramaya devam ederken Müslümanların bu durumu din aracılığıyla doldurması avantaj olarak görülmektedir. İslam dinini tüm programlarıyla "hayat programı" kabul etmek insan yapısına dair problemlerle başa çıkmakta yardımcı olmaktadır. İslâm, insan toplumunu kontrol altında tutmayı ve idare etmeyi isteyen bir sistemdir. Amacı, toplumda yüce değerler meydana getirip toplumun fertlerini yaratılışına uygun hayırlı ve yapıcı işler ortaya çıkarmaktır. İnsan, bu ilahi sistemden başkasına teslim olması halinde "aşağıların aşağısı bir varlık" olma sıfatından kurtulamamaktadır.⁹¹

Dikkat edilirse İslam'ı kendisinden değil de onu temsil eden-

⁹⁰ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 152.

⁹¹ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.10, 510.

den öğrenme yanlışlığı bizi Allah'ın tavsiye ettiği sistemden uzaklaştırmaktadır. Dinimizi en iyi şekilde temsil edebilmek yerine toplumda uygun görülmeyle başlayan ama dinen uygun olmayan fikir ve davranışları bir aşama üste taşıma gayreti içerisindeyiz. Kur'an ve sünneti doğru anlama çabası içinde olmadıkça sahip olduğumuz görüntü tahrif edilmiş dinlerin öğretilerinden pek farklı olmamaktadır. Ayrıca kendini Müslüman niteleyip Batı değerlerine özenme halleri, mensubu bulunduğu dinin ilkelerini bireysel ve toplumsal açıdan yaşanabilir bulmadığı anlayışını da ortaya çıkarabilmektedir. Kutub'a göre, insanlık tarihinde Allah'ın öngördüğü sisteme uygun şekilde hayatlarını düzenleyen toplumlar insanlığı temsil edebilecek örnek şahsiyetler yetiştirmiştir. Diğer beşeri sistemlerin ortaya koyduğu değerler, bu şahsiyetlerin İslâm toplumuna kazandırdıkları değişimlerle boy ölçüşemeyecek kadar değersizdir. İnsanî olan her türlü gelişmenin bu sistemden beslenmesi, uygarlık adına kazandırdıklarının canlı temsilcileri olmuştur.⁹²

5.1. Faiz

Günümüzde teknik ve medeniyetin birçok imkanlar sunması ve bunların refah ve saadet sunacağı beklentisi olduğu halde, ekonomik bir yaptırım olarak faiz karşımıza çıkmaktadır. Bir avuç zenginin milyonlarca insanın emeğini heba ettiği ve refahın bir türlü sağlamadığı bu sisteme karşı tabir yerinde ise Seyyid Kutub kalemi ile savaş açmıştır. Bakara suresindeki faiz ile alakalı ayetlerin tefsirine geniş yer veren Kutub'un tasvir ağırlıklı sözlerini aktaracak olursak;

“Sadakanın karşısında yer alan bir diğer uygulama da çirkin ve asık suratlı faiz uygulamasıdır. Sadaka vermek; hoşgörü, arınma, temizlik, yardımlaşma ve dayanışmadır. Faiz ise; cimrilik, murdarlık, kirlilik, bencillik ve bireyselliktir. İslâm, cahiliye geleneklerinden hiçbirini geçersiz kılmak için faizi kaldırmak kadar uğraşmamış, hiçbir konuda bu ayette ve başka yerlerde geçen ayet-

⁹² Seyyid Kutub, *Din Budur*, çev. Hasan F. Ulus (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015), 47-48.

lerde görüldüğü gibi faiz konusundaki kadar tehditkâr bir üslup kullanmamıştır. Bu yüzden faiz, öncelikle mutlak imani düşünce- nin kurallarıyla çatışan ve içinde Allah'ın şeriatı gözetilmeyen, başka bir düşünce sistemine dayanan bir düzendir. Bunun için faiz düzeninde yüce Allah'ın beşer hayatının dayanmasını istediği ilkelere, amaçlara ve ahlâk kurallarına uyma söz konusu değildir. Sonuçta beşeriyeti yokluğa sürükleyen bir düzen oluşmakta, bir avuç faizcinin menfaati uğruna, fert, toplum, devlet ve halkların hayatında bedbahtlık egemen olmakta, ahlâki, ruhsal ve sinirsel çöküntü baş göstermekte ve malın el değiştirmesi ile beşeri ekonominin normal gelişmesi bozulmaya yüz tutmaktadır. Böylece hiçbir çaba sarf etmeden, faiz kârıyla bütün insanların çalışmalarının karşılığını, emeklerini, alın terlerini ve kanlarını sömürürler. Bunlar, sadece mala hükmetmezler, bu arada otoriteyi de ellerinde bulundururlar.”⁹³

Üstelik, Allah ve Resulü tarafından ilan edilmiş savaş, İslâm toplumunun liderinin onlara karşı başlattığı kılıçla yapılan savaştan daha geneldir. Bu savaş -en doğrusunu söyleyen ulu Allah'ın dediği gibi- ekonomik ve toplumsal düzenini faiz temeline dayandıran her topluma karşı ilan edilmiştir. Sinirlere ve kalplere karşı bir savaştır. Bereket ve bolluğa karşı bir savaştır. Mutluluk ve güvene karşı bir savaştır. Yüce Allah'ın, hayat düzenine ve metoduna isyan edenlerin bazısını bazısına musallat ettiği bir savaştır. psikolojik savaş, ahlâkın bozulması, şehvet pazarlarının serbest bırakılması, beşeri varlığın temelden çökertilmesi ve en korkunç atom savaşlarının ulaşamayacağı yıkımı yapmaktır.⁹⁴

Yüce Allah'ın faizle muamele edenlere karşı ilan ettiği bu savaş ateşi sürekli yanmaktadır. Yaş-kuru demeden, fabrikaların ürettiği maddi üretimin kabarıklığını gördükçe kazanıp ilerlediğini sanan gafil ve sapık insanlığın hayatında ne varsa yakmaktadır bu ateş. Oysa üretilen bu yığın yığın mallar, temiz ve arı bir kaynaktan meydana gelseydi tüm insanlığı mutlu etmeye yetebilirdi. An-

⁹³ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.2, 107-111.

⁹⁴ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.2, 115-117.

cak, faiz denilen bu kirli kaynaktan doğduğu için insanlığın boğazını sıkı bir ağırlık ve mahveden bir felaket olmaktan öteye gitmemektedir. Beri tarafta ise bu melun ağırlığın altında mahvolan insanlığın acılarını duymayan dünyanın faizci azınlığı durmaktadır diyen Seyyid Kutub, Allah'ın hakimiyetini tanımamanın önemini anlatırken "İktisadi hayatın tümünü faiz esası üzerine oturtan bir toplumda insanlara "haram yemeden" yasaklamanın ne manası vardır! Faizin hakim olduğu bir toplumda bütün mallar harama dönüşür ve bir tek kişi bile helal bir şeye sahip olamaz. Zira toplum düzeni ve iktisadi hayatı tümüyle Allah'ın kanunlarına dayanmamaktadır. ve toplum Allah'ın kanunlarını hayattan uzaklaştırmakla Allah'ın uluhiyetini terk etmiş olur" demektedir.

Ruhlarda iyice yer etmesi gereken gerçek; İslâm ile faiz düzeyinin bir arada bulunamayacağı gerçeğidir.

Faize bir başka yaklaşımın da ise toplum bazında Allah'ın sınırını tanımak ve buna uygun davranmanın önemini anlatmak için şu ifadelerle yer vermektedir. "Kanunları zınayı suç saymayan bir toplumda insanları "Fısk ve Fucur" dan yasaklamamızın manası nedir? Zorlama hallerinde bile Allah'ın kanunlarına göre cezalandırılmayan bir toplumda insanları kötülüklerden vazgeçirmek için çalışmak ne mana taşır? Çünkü o toplum, Allah'ın uluhiyetini terk etmiş demektir. O toplum daha başta Allah'ın hakimiyetini kabul etmiyor demektir. İşte karşı karşıya bulunduğumuz bütün bu durumlarda iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın ne anlamı var. Bırakın küçük günahlardan sakındırmayı büyük günahlardan sakındırmanın ne manası var ki? En büyük günahlardan daha büyük olan günahıtan sakındırılmamaktadır orada. Allah'ı inkar, Allah'ın kanunlarını hayattan uzaklaştırma günahı... Allah'ın sınırı ilk önce Allah'ın hakimiyetinden başka bir hakimiyet tanımamakla başlar. Bu sınır kabul edilmedikten ve pratik bir gerçek olarak tek hüküm kaynağı olan Allah'ın kanunlarına göre değerlendirilip ortaya çıkarılmadıktan sonra teferruatla harcanarak tüm gayret ve çabalar boştur."⁹⁵

⁹⁵ Seyyid Kutub, "Cihad". Erişim 14 Ocak 2023. <https://yadi.sk/d/KfVuk8BapwzRn>.

5.2. Ahlaki Çöküntü

Toplumsal çöküşün en belirgin özelliklerinden birisi de toplumsal refah düzeylerinin artması sonucu ortaya çıkan davranışlardır. Allah, refah düzeyinin artmasının toplumlar için bir imtihanı teşkil ettiğini Kur'an'da haber vermektedir. Toplamların sahip oldukları karakterlerin ortaya çıkması, belirginleşmesi ve davranışlara yansması konusunda refah düzeyi önemli bir uyarıcı rol üstlenmektedir.⁹⁶

Bu konuda İbn Haldun, refah bakımından bolluk içerisinde olan toplumların kıtlık yaşayanlara göre beden ve ahlak bakımından daha zayıf olduğu söylemektedir. Refah içindeki toplumlarda gıda maddelerinin çokluğundan dolayı bireylerin bedeninde bir takım işe yaramaz fazlalıklar ve kötü artıklar meydana gelmektedir. Bu durum zamanla zihnin ve fikrin donuklaşmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda refah içerisinde olan toplumlar kıtlık baş gösterdiğinde sıkıntıya dayanma ve kıtlığa tahammül gücü zayıf olduğundan daha çabuk çökebilmektedir.⁹⁷

Kutub'a göre, Allah'ın kalplere verdiği hassasiyet, canlılık ve idrak gücünden yoksun toplumlar, maddi refahın zirvesinde olsalar bile kendilerini ruhî açıdan eksik hissetmektedir. Çevrelerinde geniş bir özgürlük, güven ve barış ortamı oluştursalar dahi içlerindeki sıkıntılara çare bulamamaktadırlar. Her ne kadar inkâr etseler de günümüz toplumlarının durumu bu şekilde görülmektedir.⁹⁸

Toplumlar ahlaki değerleri gerçekleştirme yönünden yüksek bir şuura sahip olduğu sürece insanlar arasında güven ve huzur ortamı olabilmektedir. Bu durum, toplum içinde sevgi, saygı ve hoşgörünün hâkim olmasını, insanın ruhî yönden tatmin olmasını sağlamaktadır.⁹⁹

Dinden yoksun bir uygarlığın yol açtığı olaylar insanda psikolojik rahatsızlar, akli hastalıklar, bunama ve cinayetler şeklinde

⁹⁶ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.4, 337.

⁹⁷ Haldun, *Mukaddime*, 270-272.

⁹⁸ Seyyid Kutub, *İslam'a Göre Hayat*. Çev. Abdullah Yıldırım, (Konya: Neda Yayınları, 2015), 52.

⁹⁹ Sarmış, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub*, 135.

kendini göstermektedir. Maddi medeniyetin doruğuna ulaşmış milletlerde Allah'ın koymuş olduğu toplumsal düzenden uzaklaşmanın sonuçları neslin yok olmasına, zekâ ve aklın tehdit edilmesine ve medeniyetin çökmesine sebep olmaktadır. Fitrî kanunlardan yoksun yapılan uygulamalar her ne kadar maddi yönden gelişim gösterse de ilahî kanunlara karşı geldiği için uzun vadede kötü sonuçlar doğurmaktadır.¹⁰⁰

İslam dini kendi içinde akıl, bilim, sanat, iktisat, siyaset, namaz, dua gibi olguların tümünü bünyesinde barındırmaktadır. Avrupa, insanın ruhî boşluğunu modern uygarlık ve bilim içinde aramaya devam ederken Müslümanların bu durumu din aracılığıyla doldurması avantaj olarak görülmektedir.

Kutub açısından bir toplumun ahlakî değerlerini toplumun gelenek ve göreneklerine göre belirlemek uygun görülmemektedir. İslam, toplumların nicelik ve niteliğine bakmaksızın her topluma insanî değerlere dayanan bir gelişim çizgisi kazandırmaktadır. Bununla da yetinmeyip bu çizgisi koruyarak ahlak ve değer yargılarının oto kontrolünü sağlamaktadır.¹⁰¹

Tarihte çöküntüye uğramış toplumlar gelecek kuşaklar için iyi bir ders niteliği taşımaktadır. Bu kavimlerin yok olma sebebi toplumun üyeleri arasında adaletsizliğin yaygın olmasıdır. Toplumlar bu örneğe duyarlı yaklaşarak verilmek istenen mesajı iyi anlamalıdır. Fakat çoğu toplum ders alacak olgunluğu gösterememektedir.¹⁰²

Kutub, bu olayı toplumlar için tarihi hatırlatma olarak nitelendirmektedir. Tarihte zalim oldukları için yok edilmiş birçok toplum bulunmaktadır. Bu olaylar, ileri görüş ve sezgi gücüne sahip insanı düşünmeye ve ders çıkarmaya sevk etmektedir. Kutub'a göre cahiliye, dış görünüş ve şekilce değişiklik gösterse de kök ve kaynak bakımından hep aynı kalmaktadır. Beslendikleri bu kök ve kaynakların aynı olması sebebiyle cehalet ve kinleri, birta-

¹⁰⁰ Sarmış, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub*, 137.

¹⁰¹ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 147.

¹⁰² Hac /45, 46.

kım şahıs, zümre, kavim ya da milletin çıkarına olabilen adaletlerini her dönem göstermektedir. Böyle toplumların egemenliği, Allah'ın, bütün insanlığın menfaatini gözeten başka bir grup gönderinceye kadar devam edecektir.¹⁰³

Meydana gelen adaletsizliklere karşı beşerin fıtratında bulunan acelecilik ruhu dar çaplı ve kısa vadeli bir bakış açısını oluştururken, Allah'ın müminlere kazandırmak istediği şey iman, ibadet, bela ve sıkıntılara karşı sabrederek geniş çaplı ve uzun vadeli bir bakış açısıdır. Bazı olayların sonuçları ahirete bırakılmaktadır.¹⁰⁴

Zulüm ve adaletsizliğin hâkim olduğu yerlerde halkın daha güvenli yerlere göç etmesi, yerleşme merkezlerinin bozulması ya da uygarlığın çökmesi şeklinde meydana gelebilmektedir. İbn Haldun, "ümran" merkezlerinin işlerliğini koruması için toplumsal güven ve adalet gibi etkenlere önem vermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Zulüm ve haksız kazançlarla halkı tedirgin etmek o bölgede nüfusun seyrekleşmesine ve uygarlığın yok olmasına sebep olmaktadır Dolayısıyla toplumsal çöküş her zaman bir helak olma şeklinde de olmayabilir.

"Eğer dilerse, sizi giderir ve yeni bir halk getirir. Allah'a göre bu güç bir iş değildir."¹⁰⁵ İbn Haldun'un âyete "sosyolojik" bir anlam vererek insan iradesiyle çöküşün ve dirilişin gerçekleşeceğini ileri sürdüğü anlaşılabilir demektir.¹⁰⁶

Kutub açısından din, sadece ahlak eğitime, vicdani duygulara, ibadet ve sembolik uygulamalara hitap eden değil, insanın yaşamını Allah'ın sistemine bağlayan yaşam düzenini de ifade etmektedir. İnsan yaşamının bütünü arasında meydana gelebilecek bir kopukluk dinin psikolojik ve sosyal yaşam üzerindeki kazanımlarını da sonuçsuz bırakabilmektedir. Hristiyanlığın dünya işlerinden kendini soyutlayıp manevî alana önem vermesi toplum nezdinde düşmanlığı arttırıcı sebepler arasında görülmektedir.¹⁰⁷

¹⁰³ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 200.

¹⁰⁴ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 230-232.

¹⁰⁵ Fâtır/16-17; İbrahim/19-20.

¹⁰⁶ Haldun, *Mukaddime*, 549-551.

¹⁰⁷ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.2, 87.

Yahudilerin sergiledikleri sosyal hayata dönük özellikle din adamlarının söz ile davranışlarının tutarsız olduğu görülmektedir. Kutub'a göre, kalpleriyle inanmadıkları sözleri menfaat karşılığıyla başkalarına tavsiye etmek, söylenenlere karşı şüphe uyandıran bir tutumu ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir toplumda insanların birbirine karşı güvenleri kalmamakta, bir kargaşa ortamı doğurmaktadır. Ona göre bu durum Yahudiliği, coşkun ve sürükleyici bir inanç sistemi olmaktan çıkardığını göstermektedir.¹⁰⁸

Kutub'un Medeni toplum olarak nitelediği İslam toplumunun özelliklerine bakıldığında fertlerin düşünce tarzı, yaşama biçimi ve özgür iradeleriyle Allah inancı etrafında şekillenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Akide birliği dışında ırk, renk, milliyet, vatan gibi bağlarla bir araya gelen fertler Kutub için ilkel bir toplumu oluşturmaktadır. Ona göre bu bağlar insan aklının ürünü olup toplumda eşitlik ilkesine gölge düşüren unsurlardır. Medeni bir toplumda insanî değerlerin en üst düzeyde tutulduğu bir anlayışın hâkim olması gerekmektedir. Bu da İslam'ın insana verdiği değeri uygulamakla mümkün görülmektedir.¹⁰⁹

Sonuç

Bir bütün olarak fi Zilâl dünyanın her tarafından Müslüman ve bazı gayrimüslim alimlerin dikkatini çekmiştir. Diğer geleneksel tefsir ile karşılaştırıldığında yazarın, tefsire Nevi şahsına münhasır yaklaşımı ile insan bilincini uyandıracak bir güce sahip olduğu ve böylece farklı entelektüel gruplar arasında geniş kabul gördüğü görülmektedir. Kutub'un Kuran esasına dayanarak Mısır toplumunun ve Müslüman ümmetin karşılaştığı sosyal ve siyasi problemleri ele alış biçimi, tefsirinin muhtevası hem müslüman hem de batılı alimlerin dikkatlerini çekmiştir. Öğretmenler tebliğciler yazarlar için hazır bir kaynak olduğu görülmektedir.

Kutub'un belirttiği gibi beşeri sistemler aciz ve kısa ömürlüdür. Toplumlar refahlarını beşeri sistemlerde aradıkları müddetçe anlık mutluluktan öteye geçememektedir. Müslüman bir toplu-

¹⁰⁸ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, C.2, 96.

¹⁰⁹ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 145.

mun yapması gereken birlik ve bütünlük içerisinde doğruluk ve adaletin hâkim olduğu bir toplum yapısında ısrarcı olmaktır. İnsan onuruna değer veren sistemi benimsemeli, her türlü yozlaşma ve bozulmalara karşı ayakta kalmaya çalışmalıdır.

Kutub, Kur'an ayetlerine vurgu yaparak toplumların gelişme, ilerleme ve çöküşlerinin değişmeyen yasalar çerçevesinde olduğunu belirtmektedir. Ona göre Kur'an'da yer alan değişmez birtakım yasaların doğasını anlamak toplumların kendi geleceklerini tayin etme açısından önemli görülmektedir.

Onun bakış açısına göre **İslam toplumu**, Allah'ın insanlar için yerine getirmesini istediği toplumsal düzeni, tevhit inancı çerçevesinde uygulayan toplum olarak nitelenirken **cahiliyye toplumu**, bütün sistemlerini ilahi olandan bağımsız oluşturan beşeri düzeni ifade etmektedir. Sosyal değişimin olumlu yönünü İslam toplumunun gerçekleştirebileceğini ifade ederken, böyle bir toplum yapısının da insan fıtratına uygun olduğunu belirtmektedir. Geçmiş toplumların ortaya koyduğu davranışların anlatıldığı kıssalar gelecek toplumlara öğüt vermektedir. Onların başlarına gelenlerin sünnetullah gereği aynı davranışları sergileyenlere için de geçerli olacağını belirtmektedir.

Sosyal bir varlık olarak insanın toplum halinde yaşama ihtiyacı bazı durumlarda çatışma, rekabet ve toplumsal huzursuzluk gibi istenmeyen olayların oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle İslam dininin toplumsal birlik ve bütünleşme temalı bir toplum oluşturma tavsiyeleri, dinin toplum üzerinde düzenleyici bir işlevinin olduğunu göstermektedir. Ferde verdiği hak ve sorumluluklar hatırlatılarak toplumsal kanun ve kurallarının bu çerçevede oluşturulması istenmektedir.

Din olgusunun zayıfladığı durumlarda toplumsal huzursuzluğa yol açan etkenlerin baş göstermesi kaçınılmaz olmaktadır. Seyyid Kutub'a göre öncelikle fertte tecrübe halini alması ve bunun dışı yansması sonucu bir topluluğu bütünleştiren inanç ve ibadetleri teşkil etmesi olarak da ifade edilmektedir. İslam dini, farklı toplumları birleştiren ve öze dönüşümü sağlayabilen, bünyesinde

insanlığın ihtiyacı olan toplumsal yaşamının hepsini kuşatan bir sistemi barındırmaktadır.

Kutub, yaşadığı dönemdeki müslüman toplumu ve Mısır'daki idarecileri çok iyi gözlemlemiştir. Ona göre döneminin toplum ve idarecileri İslam'ı tam olarak anlamamakta ve gerçek İslam'ı yaşamamaktadır. Kutub'un maruz kaldığı haksızlık ve zulümler de bu kanaatini pekiştirmiştir. Amerika ziyaretinden sonra Batı medeniyeti yaşam tarzının Mısır toplumu ve idaresi tarafından örnek alınmasını da eleştirmiştir. Allah'ın hakimiyetine dayanmayan ve insanlığın oluşturduğu her türlü sistemin bilimsel olarak ilerlese de ahlaki bakımdan yoksun olduğunu ve bu sistemleri topluma empoze etmenin cahillikten başka bir şeyi ifade etmediğini belirtmiştir.

Seyyid Kutub'un Batı uygarlığının cahili fikirlere, Kur'an merkezli bir yorumla karşı çıkan kişiliğe sahip olduğu görülmektedir. 'Yoldaki İşaretler' adlı eseri, Müslüman coğrafyasını uyandırmaya yönelik önemli ermek istediği mesajlar İslam dünyasına tevhit, ümmet, cihat, İslamî düşünce gibi konu ve kavramlarla farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Seyyid Kutub idealinde müminleri birlik ve beraberlik duygusu içerisinde bir İslam birliği kurma hedefine doğru güdülediği görülmektedir. Kutub, İslam toplumunun oluşum aşamalarının uzun bir sürece yayılması gerektiğini belirtmiştir. Bu sürecin öncelikle bireysel bir değişimden hareketle toplumsal değişime zemin hazırlaması gerektiğini de ifade etmiştir. İslam toplumunun oluşumunu zamana bırakması Sünnetullah'a da uygun görünmektedir. Bir toplumun aniden değişmesi imkânsız görülebilir.

Kutub, İslam toplumunu oluşturmak için, tıpkı Hz. Peygamber'in ilk cahiliye ile mücadele ettiği gibi, hâkimiyet olgusunu Allah'a dayandırmayan sistemleri modern cahiliye olarak nitelemekte ve onlarla mücadele edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bili-min insanlığı maddi anlamda ileri götürdüğünü kabul eden Kutub, manevi yönünün ise İslam dininin değerleriyle beslenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Kutub'un bu ihlaslı yaşantısı ve nihayetinde İslami yaşantısına canıyla şahitlik etmesi onun söylemlerinin her durum ve zamanda canlı kalmasına ve iman halkasının genişlemesine vesile olacaktır.

Kaynaklar

Buhârî, Tefsir 31/2, İmân 37; Müslim İmân 1.

Çağrı, Mustafa, "İhsan", DİA, C. XXI, İstanbul, 2000, 545, 546.

Er-Râgıb, Ebu'l Kasım Hüseyin B. Muhammed B. El-Fadl B. Muhammed El-İsfehânî, ElMüfredât Elfâzî'l Kur'an, (Çev. Yusuf Türker, İstanbul, 2007), 126.

Eşref Hacı Abdurrahman, Wan İbrahim Wan Ahmed, Nurayhan Ali, "Fî zilâlî'l-Kur'an: Seyyid Kutubun Çağdaş Kur'ân Tefsiri", Çev. İsmail Çalışkan, *Eski Yeni*, 22, (2011), 2-3.

Gökkır, Bilal, "Konulu Tefsir: Hedef, İmkân ve Sınırları", *Tarihten Günümüze*, 2010, 307-308.

Gümüşay, İbrahim, Seyyid Kutub'a Göre Sosyal Değişme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3.2, 2016, 386.

Güneş, Abdulkaki, Kur'an'da Sünnetullah ve Toplamların Çöküş Nedenleri, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V,1 2005.

H. Bekir Karlığa, "Fî Zilâlî'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13:11-18.

Haksöz Okulu Serisi-1. *İslami Mücadelede Öncü Şahsiyetler* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2012), 267.

Haldun, İbn, *Mukaddime*. Çev. S. Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013), 163-165, 171-172, 256-257.

Karslı, İbrahim Hilmi, "Tefsirin Sosyolojik Boyutu ve Sosyolojik Okunması", *İslâmî Araştırmalar*, 18/2 (2005), 145-157.

Kur'anda Toplumsal Değişim ve Çöküş, Haksöz Haber, Erişim 28 Kasım 2011. <https://www.haksozhaber.net/kuranda-toplumsal-degisim-ve-cokus-25866h.htm>

Kutub, Seyyid, "Cihad". Erişim 14 Ocak 2023. <https://yadi.sk/d/KfVuk8BapwzRn>.

Kutub, Seyyid, *Cihan Sulhu ve İslam*, Çev. Ali Arslan, İstanbul: Beka Yayın-

- cılık, 2014.
- Kutub, Seyyid, *Din Budur*. çev. Hasan F. Ulus, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015.
- Kutub, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*. Çev. S. Uçan, V. İnce ve M. Yolcu, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1980.
- Kutub, Seyyid, *İslam'a Göre Hayat*. Çev. Abdullah Yıldırım, Konya: Neda Yayınları, 2015.
- Kutub, Seyyid, *Sosyal Adalet ve İslam*. Çev. Harun Ünal, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014.
- Kutub, Seyyid, *Yoldaki İşaretler*, çev. Kamil M. Çetiner, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014.
- Kutub, Seyyid, *İslam Toplumuna Doğru*. Çev. Ahmet Pakalın, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014.
- Okumuş, Ejder, "İbn Haldun'da Kur'an'ı 'Sosyolojik' Okuma", *Diyanet İlmi Dergi*, 2011, 340.
- Özgel, İshak, Sosyolojik Tefsir Bağlamında "Yalnızlık Sorunu" Karşısında Kur'ân. *EKEV Akademi Dergisi*, 59(59), 2014, 331-354.
- Sarmış, İbrahim, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1992.
- Sarmış, İbrahim, *Seyyid Kutub*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1992.
- Sezen, Yümni, *Sosyoloji Açısından Din: Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Subaşı, Necdet, "Kur'an'da Sosyal Konulara Giriş", *İslâmî Araştırmalar*, 6, 2, 1992, 143-147.

Mitolojide Baykuş Sembolü ve İlişkili Tanrıça Figürlerinin Resim Sanatındaki İfadeleri

 BAHAR KAYA GÜLER ^a

Öz: Resim sanatında, kuş imgesinin sembolik yorumlarından biri olan baykuş figürü, kadın figürü ile birlikte pek çok sanat yapıtının konusu olmuştur. Bu makale antik uygarlıkların mitolojilerindeki önemli tanrıçalardan İnanna ve Athena/Minerva ile kutsal kuşları baykuşun resim sanatında ele alınan sembolik ifadeleri bağlamında kadın ve kuş imgelerinin sanat eserlerinde yer alış biçimleri ve onlara yüklenen folklorik anlamlarının araştırılmasını içerir. Mitolojide Antik Mezopotamya uygarlıklarından Sümerlerin tanrıçası İnana ve Antik Yunan-Roma tanrıçası Athena/Minerva'nın kutsal kuşları olarak kabul edilen "baykuş"un Rembrandt, Hendrik Goltzius ve Klimt gibi sanat tarihinin farklı dönemlerine mensup ressamların eserlerinde yer alış biçimlerinin analizi, mitlere dayalı semboller üzerinden yapılmıştır. Resim sanatında kadın ve kuş figürleri Antik Mezopotamya ve Antik Yunan-Roma mitlerine konu olan sembolik ifadeleriyle ele alınarak irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnanna, Athena/Minerva, baykuş, mitoloji, sembol.

^a Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, LEE, Resim Programı
baharkayaguler@hotmail.com

The Owl Symbol in Mythology and the Expressions of the Associated Goddess Figures in the Art of Painting

Abstract: It has been seen that the owl, the sacred bird of the Mesopotamian-Sumerian goddess Inana and the Greco-Roman goddess Athena/Minerva, which is one of the most important ancient civilizations, was effective in the interpretation of the powers of the Goddesses. In the art of painting, it is known that the owl, from the symbolic interpretations of the bird image, is the subject of works of art together with the female figure. This article aims to reveal the forms of women and birds that are effective in the creation of painting art, and the loaded folkloric meanings, through the symbolic expressions of Inanna and Athena/Minerva, who are important goddesses in the mythology of civilizations, and their sacred bird, the owl. The symbolic expressions of the woman and bird figure will be examined by examining the expressions that are the subject of Mesopotamian and Greco-Roman myths, based on myths.

Keywords: Inanna, Athena/Minerva, owl, mythology, symbol.

Giriş

Antik uygarlıkların mitolojilerinde önemli bir yere sahip olan Tanrıçalar ve kutsal kuşları, pek çok yazılı ve resim sanatında eserlerin konusunu oluşturmuş, sanatta ele alınış biçimlerinin, yorumlarını görebileceğimiz eserlerle karşımıza çıkar. Antik mitlerde yaratıcı kadınların ve yanlarında yer alan güçlerinin temsili kuşların varlıklarına kattığı anlam etkili olduğu görülmektedir.

İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinden Antik dönem mitolojilerinin hikâyeleri son derecede zengin olmakla birlikte Mezopotamya ve Yunan- Roma mitolojilerinin konularının kendinden önceki uygarlıktan ve kutsal kuşları ayrıntılarıyla ele alındığında önemli bir yere sahip olduğu ve sanatsal yaratımlara kaynaklık ettiği görülmüştür. Araştırmanın oluşturulması sırasında Antik Mezopotamya ve Antik Yunan-Roma mitolojilerinde ve sanatlarında değerlendirilmeye alınabilecek; yaratılış efsaneleri, tanrıçalar, evren ve kozmografyası ve elbette kutsal hayvanı baykuş olan tanrıçalar seçilmiştir.

Mitolojilerin ortak konusunun Asya'da ya da Avrupa'da olsun ana temasını, bazen inanışlar bazen de tanrılar, genellikle hayvan motifleri, bir ruh veya yaratıcı simgesi ya da güç simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Asya mitlerinden Antik Mezopotamya uygarlığından Sümerlilere ait tanrıça İnanna, Avrupa mitlerinden ise Antik Yunan –Roma uygarlıklarının ortak tanrıçaları; Yunanlılarda Athena, Romalılarda ise Minerva olarak adlandırılan tanrıçaları ve hepsinin ortak kutsal hayvanı baykuş ele alınmıştır. Bu çalışmada mitolojik tanrıçaların dönüşümleri incelenerek, resim sanatına yansımaları ortaya koyulma yoluna gidilmiştir.

Şekil 1: 454-404 M.Ö Atina antik kentinde darp edilmiş Tetradrahmi. Sikke ön yüzde küpeli, kolyeli attika miğferi ile Athena, arka tip Baykuş arkasında zeytin dalı önünde ΑΘΕ lejanti.¹

Yunan mitolojisinde baykuş, Athena'nın atribü olması nedeniyle, Atina'nın sikkelerinin üzerinde yer alırken çeşitli dönemlerde sanatçıların eserlerinde de tanrıçayla birlikte yar almıştır (Şekil 1). "Atina'nın koruyucu tanrıçası Athena'nın M.Ö. VI yüzyılın ortalarında kullanılmaya başlanılan, tahıl ihtiyacını karşılamak üzere, sikkelerin sermayeye dönüştüğü, yüzyılın sonlarına doğru basılan bir yüzünde tanrıçanın diğer yüzünde baykuşun olduğu bu tasarım üç yüzyıl boyunca hiç değişmemiştir".²

Yunan mitolojilerinde baykuş efsanelerine bakıldığında, toplumun yapısına aykırı olan durumlardan dolayı kahramanların ceza olarak baykuşa dönüştürüldükleri görülür. Yunan efsanelerinde su ve deniz kuşlarına dönüşen kahramanları sevilmiş ve mutlu bir hayat sürmüşlerdir. Fakat bazı kuşlar çekici olmayan özelliklerinden dolayı gözlerden uzak, gece hayat sürdürmek zorunda kalmışlardır. Toplumda kötü olarak nitelendirilen kahramanlar, cezalandırılarak baykuşa dönüştürülmüştür. Yunan mitlerinde bu yönde birçok efsane olduğu bilinmektedir.

Anadolu mitolojisinde baykuş uğursuz olarak kabul edilir. Birinin evinin yakınında baykuş sesi duyulursa o evden bir cenaze çıkacağına ya da evden birinin başına büyük felaket geleceğine inanılmıştır. Baykuş yuva yıkan ve yıkılan evlerde yuva kuran olarak bilinmektedir. Dolayısıyla baykuş korku ve uğursuzluğu

¹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Tetradrahmi>.

² Mustafa Gürbüz Beydiz, *Mitolojiden Sanata Hayvan İmgesi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2016, s. 96.

simgelemektedir. İslam'da olduğu gibi Hristiyanlıkta da benzer inanışlarda da hangi tapınağın üzerinde baykuş öterse o yapının kısa sürede yıkılacağına inanılmıştır. Roma mitolojisinde Latin ozan Ovidius *Metamorphoses (Dönüşümler)* adlı kitabında örümcek ile baykuşu konu alarak işlemiş ve onların tanrılarla ilişkilerini anlatmıştır. Bu yapıt incelendiğinde yazarın Anadolu inanışlarından etkilendiği söylenebilir.³

Kadının kültürlerin geçmişiinde birbirlerinden etkilendikleri gibi çeşitli biçimlerde yorumlanışlarına rastlanmıştır. Campbell, *Tanrıçalar ve Tanrıça'nın Dönüşümleri* kitabında şöyle der: “Güney Fransa ve kuzey İspanya'daki Paleolitik resimli mağaralar dönemine ait Yontma Taş Çağı sanatında kadın, günümüzde iyi bilinen “Venüs” heykeltçilerinde çıplak olarak tasvir edilmiştir. Kadının bedeni onun büyüdür: Hem davetkârdır hem de insanın yaşamının kaynağıdır. Dolayısıyla, doğanın büyü olan kadının büyü ilk sıradadır. Erkek ise kadının tersine daima bir rolü temsil eder ve bir işlevi yerine getirmekle yükümlüdür. Günlük hayatımızda, kadının güzelliğinden bahsedilirken, erkeğin yapabildiklerinden, yaptığından ve işinden bahsedilir.”⁴

İnsanlık yerleşik kültüre geçtikten sonra, tarım kültüründe tanrıça ifadelerine bereket sembolü olarak rastlanırken, bazı hayvanlarında büyüüne inanılmıştır. Toplumlarda avcılıktan tarıma geçip, ekip biçmeye başladığı dönemde erkek, otoritesini kaybetmiş, otorite kadına geçmiştir. Ayrıca, kadının büyü ile yeryüzünün büyü; “yaşam vermek”, “yaşamı beslemek” olduğundan birbirine benzer olarak nitelendirilebilir. İnsan doğadaki diğer varlıklarla oluşturduğu uhrevi bağ, onun olağan üstü yaratımlarına hizmet etmiştir.

Sümer Tanrıçası İnanna ve Yunan-Roma tanrıçası Athena/Minerva'nın ve tanrıçaların ortak kutsal kuşlarının benzer yönleri biçim ve ait oldukları uygarlıklar tarafından yüklenen anlamlar üzerinden ilişkilendirilerek, geçmiş uygarlığın mitolojisinin

³ Beydiz, *Mitolojiden Sanata Hayvan İmgesi*, s. 99.

⁴ Campbell, *Tanrıçalar ve Tanrıça'nın Dönüşümleri*, s. 200.

kendinden sonraki uygarlıklardaki etkisi ortaya koyulmuştur. Sanat eserlerinde görülen sembolik yorumlarının resim sanatında yer alan örnekleri üzerinden baykuşun ve kadın figürü ile oluşturduğu ifadeler ortaya koyulmuştur.

Tanrıça Athena/ Minerva ile ilgili mitolojilere bakıldığında her kültürün kendine özgü isimleriyle adlandırılmalarda, doğuş hikâyelerinden başlayarak, güçleri, temsilleri ve kutsal kuşlarının, gecenin kuşu, baykuş olması düşündürücüdür. Yunan ve Roma’da tasvirlerine sıkça rastlanan tanrıçanın fiziksel benzerlikleri ve temsili taşıdığı nesnelerinin birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Antik uygarlıklardan başlayarak, daha sonraki bir çok uygarlığın mitolojilerinin ve kahramanlarının birbirlerinin yaratımlarına kaynaklık ettiği görülür. Sanat yapıtlarına kaynaklık ettiği gibi tanrıçaların temsil ettiği güçler, söylenmek istenin sembolik temsili oluşturur.

Mitolojide Baykuş Sembolü ve Tanrıçalar (İnanna, Athena/ Minerva)

Her kültürün kendine ait kuşaktan kuşağa paylaşılan derin kökleri olan ve millet duygularını güçlendiren sembolleri, yaratılış öyküleri ve geçmişini anlatan hikâyeleri vardır. Mitoloji bu hikâyelerin en gelişmiş ve daima sanatta en anlamlı ve en zarif biçimde ifade edileni olduğu söylenebilir. Antik dönemlerden günümüze kadar çeşitli kaynaklar yoluyla günümüze gelmiş mitolojik hikâyeler her toplumun kültüründe özgündür. Yaratıldıkları toplumların, yaşayış kültürlerinden, inanışlarından beslenmişlerdir. Aynı zamanda kendinden önceki uygarlıkların biçimlendirdiği yaratımlardan etkilenecek, kendi hikâyelerinin kahramanlarını oluşturmuşlardır.

Mitolojinin kaynaklardaki tanımına bakıldığında; “Başlangıçta, başat ve zaman dışı bir anda kutsal bir zaman aralığında meydana gelmiş olayları anlatmaktadır. Bu mitsel veya kutsal zaman, din dışı zamandan, sürekli ve geriye alınma imkânı olmayan ve kutsallıktan arındırılmış gündelik hayatımızın içinde yer aldığı süreden niteliksel olarak farklıdır”.⁵

⁵ Mircea Eliade, *İmgeler ve Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2020, s. 68-69.

Antik Mezopotamya uygarlığının, önemli tanrıçalarından yanında kutsal baykuşu ile İnanna, Sümer devletinin mitolojik bir yaratıcısıdır. İlk şehirlerin ortaya çıktığı Mezopotamya’da, yüksek derecede uygarlaşmış Sümerlerin tanrıçası İnanna, aşk ve savaş tanrıçasıdır. Sekiz uçlu yıldız ile temsil edilmiştir. Sıklıkla başlık olarak da giyilen yıldızın anlamı; uzayın en parlak gezegeni Venüs’ü temsil etmiştir ve tanrıça ile özdeşleşmiştir.

Gılgamış’tan öncesi döneme ait Sümerlilerin eski yazılı hikâyelerden birisi olan, gök tanrıçası İnannanın yer altı dünyasına inmesini anlatan Sümer efsanesine göre; İnanna, ölümler diyarının hâkimi kız kardeşi Ereşkigal’ in yanına inerken, geçtiği yedi eşikten her birinden önce üzerindeki kıyafetlerden birini veya mücevherlerini çıkarmak zorundadır. Kız kardeşinin krallığına çıplak bir şekilde, bütün dünyevi eşyalarından ayrılarak ulaşacaktır. İnanna yer altına indiğinde Ereşkigal onu “ölümün gözü” ile öldürür ve üç gün boyunca bir çengelde asılı tutar.

İnanna’nın arkadaşı Ninşabur, onun yeraltı dünyasından dönmediğini görünce, zanaat tanrısı Enki’den yardım ister, o da tanrıçanın kurtarılması için yardımcılarını Ereşkigal’in dünyasına gönderir. Enki’nin yardımcıları ölümler diyarına vardığında, doğum sancıları çeken Ereşkigal, kolaylıkla ikna olur ve İnanna’yı serbest bırakır. Tanrıça yukarı dünyaya çıktığında, o ortadan kaybolduğundan beri kocası Dumuzi hariç, herkes yas tutmaktadır. İnanna ölümler dünyasındaki yerine birini bulma şartını yerine getirmek zorundadır. Tanrıça da kendisi için yasını tutmayan kocasını seçer”.

Şekil 2: Gece Kraliçesi, Rölyef, İ.Ö yaklaşık 2300-300- 2000, kalınlık: 49.50 cm x 37 cm, 4.80cm Sümer, Irak, British Museum.⁶

Tanrıça İnanna ile ilgili yukarıdaki mitolojide anlatılan hikayeyi doğrular nitelikte görülen (Şekil 2) rölyefte gökyüzünün tanrıçasının yanlara yarı açılmış kanatları, ellerinde hayatı ve yeniden hayata gelmeyi temsil eden Ankh benzeri sembolik anahtarı ile yer altı dünyasından yer üstü dünyasına dönerek sonsuz yaşamını elde ettiğini sembolize etmektedir. Aynı zamanda kıyafetlerinden yoksun olması ve yalnızca takılarının varlığı, yer altı dünyasına inerken, karşılık olarak bıraktıklarını düşündürür. Bir diğer bakış açısıyla; aşk tanrıçası olarak bilindiği kadar ölüm tanrıçası olarak da bilinmektedir. Vahşi hayatın en güçlü hayvanı aslanların üzerinde yükselişi ise gücün tasviri olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda iki yanda duran baykuşları onun bilgeliğinin ifadesinin yanı sıra Tanrıçanın ölümler diyarına indiği göz önünde bulundurulduğunda ölümün sembolü olarak da nitelendirilebilir.

Joseph Campbell'ın tanımına göre, “kahraman, bir dava ya da başkaları için hayatını vermiş olandır”.⁷ Yani; (Şekil 2) rölyefte görülen Tanrıça İnanna'nın çıplak betimlenmesi erotizmle ilişkili değildir. Saflığın, arınmışlığın ya da kahramanlığın göstergesi olarak kabul edilebilir.

Aşk, cinsellik ve bereket tanrıçası olarak bilinen İnanna, kraların ve yönetici sülalelerin koruyucusu tanrıça, savaş tanrıçası ve kutsal hayvanının baykuş olması yönü ile İnanna'nın en yakın dengi, Yunan mitlerinde Athena ve Roma mitlerinde Minerva ola-

⁶ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2003-0718.

⁷ Joseph Campbell, *Tanrıçalar ve Tanrıca'nın Dönüşümleri*, çev. Nur Küçük, İthaki Yayınları, İstanbul 2020, s. 139.

rak bilinen tanrıça ile benzerlik gösterir. Daha önce Mezopotamya mitolojisinde baykuşla tasvir edilen Tanrıça İnanna'da olduğu gibi, Athena ve Minervanın da kuşu aynı olduğu görülmektedir.

Tanrıça Athena, Yunan mitolojisinde ay tanrıçası, akıl, sanat, strateji, sulh ve savaşı temsil etmektedir. Eski kaynaklarda tanrıçanın diğer adı Palas olarak yazılırken, Roma mitolojisinde adı Minerva olarak geçer. Roma'nın bilgelik, adalet, hukuk, zafer tanrıçası, sanat, ticaret ve stratejinin koruyucusudur. Romalılar onu, Yunan tanrıçası Athena ile bir tutmuştur. "Minerva'nın baykuşu" olarak adlandırılan bir baykuşla tasvir edilmiştir. Minerva'da Athena gibi genellikle uzun boylu atletik yapılı, zırh giyen ve mızrak taşıyan bir tanrıça olarak resmedilmiştir. Önemli bir tanrıça olarak saygı görmüşlerdir. "Tanrıça Athena'nın Yunan mitolojisinde yer alan yaratılış hikayesinde ilk karısı Metis'ten olduğu tahmin edilmektedir. Bir kehanete göre Metis hamiledir ve Zeus'a Metis'in iki çocuk doğuracağı söylenir. Çocuklardan biri akıllı ve güçlü olacağı, diğerinin ise Zeus'u öldüreceği söylenmiştir. Zeus bu durumdan hoşlanmaz ve karısı Metis'i sineğe dönüştürüp yutar. Metis'in doğum zamanı geldiğinde tanrı Zeus'u şiddetli baş ağrısına tutulur. Baltalı Hephaistos'u çağırır; O'da Zeus'un kafasını ikiye yarar ve içinden tepeden tırnağa silahlı Athena çıkar."⁸

Romalıların Mitolojisine göre Minerva ise; Jupiter'in kafatasından doğmuş kızı olarak kabul edilmiştir. Minerva'ya Jüpiter ve Juno'yla birlikte Capitol üçlüsünden biri olarak ilk kez Roma'da tapılmıştır. Efsaneye göre Truva'dan kaçan büyük kahraman Aeneas, tanrıçanın kült heykelini Roma'ya getirmiştir. Vesta tapınağının içinde bu heykel korunduğu sürece şehrin kötülükten korunacağına inanılmaktadır. Minerva bilgeliğin, tıbbın, ticaretin, el sanatlarının, şiirin, genel olarak sanatların ve sonrasında ise savaşın Romalı tanrıçasıdır.⁹ Roma tanrıçası Minerva'nın mitlerdeki yaratılış hikayesinin birebir benzerliği dikkat çekicidir.

⁸ Campbell, *Tanrıçalar ve Tanrıça'nın Dönüşümleri*, s. 201.

⁹ Mark Cartwright, "Minerva", çev. Ayşe Neval Türkmen, *World History Encyclopedia (Türkçe)*, 2014, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-12417/minerva>.

Şekil 3: Brygos, Miğfer ve mızrak tutan Athena, baykuşla birlikte, MÖ 480-490 dolaylarında, Metropolitan Sanat Müzesi.¹⁰

Yunan günlük hayatına ait bir vazanın üstünde görülen (Şekil 3) çalışmada Athena'nın elinde miğferi; gücü, etkilenmezliği ve Romalılara göre görünmezliği sembolize etmektedir. Sol elinde tuttuğu mızrağı savaştaki başarısını çağrıştırmaktadır. Göğsünde Medusa'nın başı, yılanlı giysisi ve bilgeliği simgeleyen baykuşuna yönelik, baş kısmı profilden görülürken, vücudu karşıya dönük olarak, vazo üzerine resmedilmiştir. Sanatçının elbisesinin kıvrımlarını oluşturma biçimindeki geometrik detaylarının, saçlarının dalgası ve yılanı sembolize eden detaylar döneminin yansıması olarak değerlendirilebilir. Minervanın kadının vücut hatlarına yapılan vurguda göğüslerine dikkat çekilmesi düşündürücüdür.

Sanatın bir dönemi olan “yeniden doğuş” anlamına gelen Rönesans dönemi, 15. Yüzyıl kültürel akımında, sanatçının üretimlerinin şekillenmesinde önemli bir dönemdir. “Akım, dinsel fikirlerde yaygın bir değişimi başlattı, sanatsal ilginin merkezi tanrı olmaktan çıkmış, her yerde var olan varlık, çoğunlukla insan olmuştur”.¹¹ Bu dönem sanatçıları dinin dışında ve ona en yakın konular içeren mitolojik konularda eserler üretmişler ve döneminde büyük ilgi görmüşlerdir. Mitolojik konular sanat eserlerinde, insana yöne-

¹⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Owl_of_Athena.

¹¹ Elke Linda Bucholz, vd., *Sanat*, çev. Derya Nüket Özer, NTV Yayınları, İstanbul 2012.

lik düşüncelerini sınırsızca aktarmakta özgürlük sağlamıştır. Yunanan tanrıçası Athena ve Roma tanrıçası Minerva bu tanrıçalardan en önemlilerindendir.

Şekil 4: Hendrik Goltzius, Minerva, 1596, kâğıt üzerine siyah ve kırmızı tebeşir kalem uygulaması, 19,4x14,7cm, Sanat Sarayı Müzesi (Sanat Akademisi Koleksiyonu).¹²

Hendrik Goltzius'un eserinde (Şekil 4) Minerva'nın yarı çıplak vücudu döneminin bir yansımasıdır. Minervanın vücut duruşu ve aksesuar görünümündeki mızrağın, tanrıçanın sembolik ifadesinin yansımasıdır. Geriye doğru yaslanmış kolunun altında, medusa'nın yüzünün görüldüğü kalkanı ve bulutların arasından görülen "Minervanın kuşu baykuş" olarak isimlendirilen, tanrıçanın sembolleridir. Bilgeliliğin ve ölümün sembolü olarak bilinen baykuş sanatçının eserinde yavru bir kuş görünümünde, oldukça masum bir ifadeyle, tanrıçanın varlığının bir parçası gibidir. Minervanın miğferinde görülen kuş tüyünün, uğursuzlukların uzaklaştırılmasıyla ilişkilendirilebilir. Çünkü Romalılar evlerinin kapısına ölmüş baykuş asarak, bu hayvanın daha önce sebep olduğu uğursuzlukları engelleyeceklerine ve kurtulacaklarına inanırlardı. Bir başka rivayete göre; Roma Ordusu, Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki Charhea ovasında yenilgiye uğramadan önce bir baykuş öterek felaketin geleceğini haber vermiştir.¹³ Bir savaşçı olarak doğan Minerva'nın kuşunun "baykuş" olması bu durumda yadsınamaz.

Yunan mitolojisinde ise tanrıça Athena'nın sevdiği hayvan

¹² https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hendrick_Goltzius_-_Minerva,_1596.jpg.

¹³ Özhan Öztürk, "Folklor ve Mitolojide Baykuş", 2019, <https://ozhanozturk.com/2019/02/02/folklor-ve-mitolojide-baykus>.

olarak bilinirken, Tanrıçanın gözlerinin renginin, baykuşun gözüne benzediği de rivayet edilmiştir. “Halkalı koca gözleriyle, avlarını büyüleyerek avlayan, iri kafalı, yavaş hareketleriyle ve avlanırken gösterdiği maharetleri, akıllı ve hünerli yapısıyla Zeus’un kafasından doğan Athena’yı; karanlıktaki etkileyici bakışı, ılık saçan gözleri ve sessizliği bozan sesiyle göktaşını temsil etmiştir”.¹⁴ Hendrik Goltzius (Şekil 4), tanrıçanın gözlerinin tasviri baykuşun gözlerine benzerliği, onun görüş yeteneğiyle ilişkilendirilebilir.

Şekil 5: Hendrik Goltzius, Minerva (Bilgeliliğin Kişiselleştirilmesi olarak), 1611, Tuval Üzerine yağlı boya, 214x120cm, Frans Hals Müzesi, Harlem, Hollanda.¹⁵

Roma’nın Tanrıçası Minervanın, Yunan tanrıçası Athena’nın düşmanına karşı kullandığı kalkanı, parladığında taşla çeviren medusanın yüzü görülen kalkanı, tanrıçanın geriye yasladığı kolunun altında konumlanmıştır.

“Minerva’nın Athena’nın miğferinde Pegasus görülmektedir, çünkü Pegasus Medusa’nın kafası kesildiğinde doğmuştur. Bir inanışa göre; Medusanın gözlerine bakıldığında, bakan kişiyi taşla çevirir, bu yüzden Athena Perseus’a üzerinde Medusa’nın yansımasını görüp öldürebilmesi için bir kalkan vermiştir. Perseus Medusa’nın kafasını kesip bir torbanın içine koyduğunda, Medusanın kesik boynundan kanatlı at Pegasus doğdu ve daha sonra da Me-

¹⁴ Beydiz, *Mitolojiden Sanata Hayvan İmgesi*, s. 95.

¹⁵ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hendrick_Goltzius_-_Minerva_-_WGA09728.jpg.

dusa'nın başı Athena'nın göğsündeki Gorgon kafası olmuştur.”¹⁶

“Bilgeliğin Kişiselleştirilmesi” (Şekil 5) olarak adlandırılan, Hendrik Goltzius'un “Minerva”'sının çıplak tasviri, onun cinsiyetinin vurgusu gibidir. Toplumun ezberlerinden uzak, onun savaş tanrıçalığının sembolü, başındaki miğferi, sağ elinde tuttuğu mızrağı ve sol kolunun yaslandığı miğferi olarak görülür. Oturduğu yerdeki bol dökümlü kumaşlar, onun vücut kıvrımlarına uyumlu bir tekrar oluşturmaktadır. Arkada, savaşçı kostümleri içerisinde, baykuşun kulaklarına benzer kulakları ile uhrevi aleme aitmiş gibi görünen asker ve ikisinin arasında duran Minerva'nın baykuşu bulunmaktadır. Baykuşun yorgun duruşu, uzun süredir tanrıçanın koruyucusu olduğuna işaret eder gibidir.

Şekil 6: Simon Vouet, Avusturyalı Anna'nın Minerva olarak Alegorik Portresi, 1640, tuval üzerine yağlı boya, 202x172cm, Hermitage Müzesi, Saint Petersburg.¹⁷

Tanrıçanın sembolleri, miğfer, kalkan, mızrak, zeytin dalı ve ölümün sembolü olarak bilinen baykuş Roma da aklıda simgelemektedir. Simon Vauet'in eserinde (Şekil 6) baykuş, Minerva'nın eteğinin arkasına gizlenmiş hali ile alışılmış birlikteliklerini yansıtmaktadır. Aynı zamanda görülen manzaradan anlaşıldığı üzere, gece kuşu olarak bilinen baykuşun henüz ortaya çıkma saati gelmemiştir. Barışı ve zaferi simgeleyen zeytin dalından tacı ile Mi-

¹⁶ Campbell, *Tanrıçalar ve Tanrıça'nın Dönüşümleri*, s. 206.

¹⁷ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Simon_Vouet_-_Allegorical_Portrait_of_Anna_of_Austria_as_Minerva_-_WGA25378.jpg.

nerva zaferi çağrıştırmaktadır. Kenara koyulmuş ayrılmaz miğferi, sivri ucu görülmeyen mızrağı, ortasında Medusa'nın başının yer aldığı kemeri ve tanrıçanın kıyafetleri ile durağan bir zamanı düşündürmektedir. Melekler tarafından zeytin yapraklarından süslemeler, sarayda bir kutlamayı betimler niteliktedir. Tanrıçanın kuşu baykuşun buradaki varlığı, uğurlu anlamına yöneliktir.

Rönesanas döneminde mitolojik konulu resimlerde, Hıristiyanlık konularındaki gibi kesin kurallar konmadığından, sanatçı efsanevi tanrıçalar sanatçılara kadın vücudunun tamamını sergileme özgürlüğünü vermiştir. Barok döneminde de "Bu dünyayı öte dünyanın konularıyla ustaca birleştirmeyi başaran Rönesans ressamı yeniden örnek alınmaya başlandı".¹⁸ Kendinden önceki dönem eserleriyle karşılaştırıldığında Rembrandt'ın tanrıça Athena'sının yalnızca yüzünün görülmesi düşündürücüdür. Sanatçı bu eserinde tanrıçanın güzellik vurgusundan çok, savaşçı yönünü öne çıkarmıştır. O, bu eseri ile farklı bir güzellik anlayışından mı söz etmiştir ya da toplumun kadına olan bakış açısını değiştirmek yönünde bir mesaj mı vermek istemiştir bilinmez.

Şekil 7: Rembrandt, "Palas Athena", yak.b 1655, Tuval Üstüne Yağlı boya, 118x91cm, Maseu Calouste Gulbenkian, Lizbon.¹⁹

¹⁸ Krausse, Anna Carola, *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü*, çev. Dilek Zaptıoğlu, Literatür Yayınları, İstanbul 2005.

¹⁹ https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Fichier:Ren%C3%A9-Antoine_Houasse_-_Minerva.jpg.

Hollanda altın Çağının önde gelen ressamı Rembrandt'ın (Şekil 7) Palas Athena isimli eserinde tanrıçanın erkeksi yüz hatları, profilden duruşu dikkat çekicidir. Olağanüstü bir görsel öykü anlatıcısı olan sanatçı, duyguların aktarımını büyük ustalıkla ifade etmiştir. Onun resimlerinde görünen içeriğin arkasında her zaman daha derin bir anlam gizlidir. Duygu geçişlerini, manevi duyguları ve insan karakterini sıradışı bir gerçeklikle aktardığı bu eserinde; O'nun renk anlayışı olan koyu zemin üzerine, oluşturduğu portrelerinden tanrıça Athena, kırmızı rengin ve altın renginin vurgusu, gücüne işaret etmektedir. Aynı zamanda, miğferinde kırmızı hareketli, baykuşunun etrafındaki tüy benzeri uzantısı ve boynunu saran kırmızı şalı, feminen bir ifade içermektedir. Sanatçı yüzündeki ifadeye dikkat çekerken, diğer detayları geri planda bırakmıştır. Mitolojik bir kahramanın kalkanında Medusa tanrıçanın ihtişamının gerisinde kalmıştır.

Savaş kostümünü tamamlayan miğferindeki baykuş onun bilgeliğini ve düşmanlarına ölümü çağrıştırmayı yadsınmaz. Rembrandt'ın eserlerindeki etkileyici ışık vurgusu, renk anlayışı ve portrenin ifadesi Athena'nın tanrısallığını ortaya çıkarmıştır. Sanatçıların mitolojik konuda oluşturduğu portre ustalığının önemli yapıtlardan birisidir. Athena silahlı olarak doğmuştur, bundan dolayı miğferi ve kalkanı ile tasvir edilir. Baykuşu onun savaşlardaki uğurudur.

Görüntü 8: Gustav Klimt, "Minerva / Pallas Athena", 1898, tuval üzerine yağlıboya, 75x75cm.²⁰

²⁰ <https://www.loveinartsz.com/gustav-klimt-resimlerinin-sembolik-anlamlari>.

“Minerva/Palas Athena” (Şekil 8) isimli simgesel ve süslemeci üsluptaki Klimt’in eserinde tanrıçanın portresi dikkat çekicidir. Sanatçı eserinde savaşçı bir kadının ifadesinde kadının dişiliğini ön plana çıkarmıştır. O’nun üslubu olan, dekoratif unsurlar, altın rengi tanrıçanın maddi gücünü çağrıştırırken, mızrağı, miğferi ve Medusa’nın yer aldığı kalkanı gücünü vurgular niteliktedir. Elinde tuttuğu küçük çıplak peri, onun bütün görsellerinde görülemeyen halinin biçimi gibidir. Sanatçı eserinde tanrıçanın kutsal kuşu baykuşu, koyu fonda gizlemiştir. Klimt’in bu simgesel eserindeki kadının güzelliğinin yanında gücünün simgesel tasvirini Yunan-Roma’nın tanrıçası Athena/Minerva ile yapmış olması düşündürücüdür.

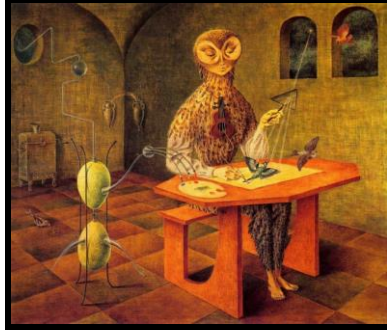

Şekil 9: Elihu Vedder, Bariş Minervası, 1897, Mozaik, boyutları bilinmiyor, Kongre Kütüphanesi Thomas Jefferson Binası, Washington, ABD.²¹

Elihu Vedder’in “Bariş Minervası” (Şekil 9) adlı mozaik çalışmasında sembolik unsurlar dikkat çekmektedir. Barişin sembolü zeytin dallarıyla çevrelenmiş bu eserde Tanrıça Minerva’nın bir elinde tuttuğu ferman, diğer elinde ki mızrağı bariş anını çağrıştırmaktadır. Tanrıça arkasında köşeden görülen güneş inanışlarda; doğuşu ve batışı doğum, ölüm ve dirilişi sembolize eder. Önde yerde duran, kalkanın üzerinde duran miğfer ve koçbaşı bazı geleceklerde kutsallığı ifade ederken, konumlandırıldığı yer ve anlamı

²¹ <https://eclecticlight.co/2016/04/12/the-story-in-paintings-elihu-vedder/>.

düşündürücüdür. Minerva'nın önünde duran melek barışı sembolize etmektedir. Mozaik çalışmasında sanatçı imzasını baykuşun bulunduğu kaidenin üzerine atarak Minerva'nın kuşu baykuşuna dikkat çekmiştir.

Şekil 10: Romedios Varo, "Kuşların Yaradılışı", 1957.²²

Romados Varo'nun eserinde (Şekil 10) karşımıza çıkan mitolojik büyülü yaratıklar, makine-insan melezleri gibi bilinçaltının sonsuz yaratıcılığını, büyülü zihniyle sürrealist akımı başka bir noktaya taşımıştır. Onun resimlerinde kadın, çoğu kez nesnelleştirilmiş ve fiziksel özellikleriyle öne çıkarılmıştır. Varo'nun eserlerinde kadın pasif değil, bir amaç ve güce sahiptir. Baykuş tanrıçaya eşlik eden figür olarak tasvir edilmemiş, tanrıçanın kendisidir. Varo, sade ve donanımlı simya atölyesinde, baykuşun bilgeliğini, kadının *yaşam vermek*, *yaşamı beslemek* özelliğiyle ilişkilendirmiştir. Bilge Baykuş tanrıça, sade ve donanımlı atölyesinde, üç ana renkle yarattığı kuş figürleri ile işini muntazam yapan bir yaratıcıdır.

Sanatçının, " Kuşların Yaradılışı" eserinde kadının toplum tarafından başarılı ve zeki görülmesine dair bilinçaltında yatan arzunun bir yansıması olarak ta yorumlanabilir. Mitolojilerdeki aşk, cinsellik, bereket, savaş ve barışın tanrıçası onun resminde doğanın yaratımlarını üstlenen tanrıçası baykuş olarak betimlenmiştir. Metalaşan dünyanın bir tasvirini çağrıştıran tanrıça baykuşun yanında yer alan, mekanik kuş benzeri makine yaratım sürecinin bir parçasıdır. Tanrıça boynunda asılı duran müzik aletiyle kuşların

²² Farthing, Stephen (ed.), *Ölmeden Önce Görmeyiz Gereken 1001 Resim*, ed. Erkan Doğanay, Caretta Yayınları, İstanbul 2021, s. 779.

seslerini ve elindeki fırçasıyla ise bedenlerinin oluşturduğunu belirtir niteliktedir. Varo'nun eserinde kadın cinselliğin, aşk ve güzelliğin bir sunumu değil, akıl ve yaratımın kaynağı olarak ifade edilmiştir.

Sonuç

Sanat tarihinde önemli bir yer tutan mitolojik hikayelerdeki tanrıçaların varlığı, kadına yönelik anlatımların önemli bir ifade aracıdır. Toplumlar birleştiren mitolojileri ve dinleri kendi yaşamsal kurallarını oluşturmuştur. Her toplum etkileştiği bir başka toplumun birikimlerinden etkilenmiştir. Bu etkileşimler, kendi benliklerinde, özgün biçimlere, isimlere dönüşmüştür. İnanna'nın İştara ya da Athena'nın Minerva olarak var olması onun ilk kaynağından bir başka kaynaktan var olduğunu göstermiştir. Özünde, mitolojilerinde yaratılışına dair hikayeler aynı kalmıştır.

Tanrıçaların ve kutsal hayvanlarının mitolojik öykülerinin sanat yoluyla sembolik ifadeler, sanatçının üslubuna ve dönemine göre değişmiştir. Tanrıça mitlerinde ki hikayelerin biçtiği rollere sanat yapıtlarında da sadık kalınmıştır. Sanatçı topluma vermek istediği mesajı, din dışında farklı bir kaynak olan mitoloji ile vermiştir.

Mitolojilerde yer alan kutsal hayvan olarak tanrıçalara eşlik eden baykuş, gecenin kuşu olmasının yanında gizemi etkileycidir. İnsanın görmek için ışığa ihtiyaç duyduğu düşünüldüğünde, onun ışısız ortamdaki görme yetisi, insanın gözünde onu yüceltmıştır. Karanlıklardaki varlığı onu gizemli güçlerin odağı yapmıştır. Sevindeki ve görüntüsündeki farklılık onu bazen iyicil yaparken bazende kötüye yönelik yapmıştır. Baykuş un sembolik anlamları varlığının betimlendiği diğer biçimlerle anlam bulmuştur. Uhrevi alemden olan tasvirlerle, gerçektüstü anlamlar yüklemiştir.

Resim sanatında baykuşun sembolik ifadelerinin, sanatçının bulunduğu döneme göre ifade ediliş biçiminde değişiklikler görülmüştür. Sanatçı kendi döneminin üslubunu, tekniğini uygularken verdiği mesaj yaşadığı yüzyılın çağrışımlarıdır. Yeni yaratımlar ve arayışlar bir başka döneme ışık tutarken, sanatçının duygu

ve düşüncelerini ortaya koymasında ona yol açmıştır. Aynı konuyu içeren, sanat eserleri Antik uygarlıklardan başlayarak, modern döneme kadar geçirdiği süreç içerisinde sanatı oluşturan bütün elemanlar değişim göstermiştir. Örneğin; yalnızca konu olarak bile değerlendirildiğinde konumuz olan baykuş figürü, resimlerde kadına eşlik ederken, sanatın değişimlerinin çok daha dikkat çekici olduğu sürrealist dönemde, baykuş tanrıçanın sembolik ifadesine dönüşmüştür. Bu dönüşüm sanatın gelişimi ve değişimi içerisinde hikayesi değişmezken, sembolleri ve yapıtın oluşumları değişmektedir.

Antik dönemlerden günümüze, gelişen ve değişen dünya düzeni içerisinde mitolojilerde tanrıçalar ve kuşları aynı kalırken, sanatçıların eserlerinde ifadeleri değişecektir. Sanatın değişen oluşum süreçlerinde varlığını devam ettiren efsanevi konular gelecek yapıtlarda da varlığını sürdüreceği öngörülmektedir. Mitolojide anlamları binlerce yıldır süren varlıkların, sanatın daima beslendiği ve besleneceği önemli bir kaynak olarak devamlılığı yadsınmaz.

Kaynaklar

Beydiz, Mustafa Gürbüz, *Mitolojiden Sanata Hayvan İmgesi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2016.

Bucholz, Elke Linda, vd., *Sanat*, çev. Derya Nüket Özer, NTV Yayınları, İstanbul 2012.

Campbell, Joseph, *Tanrıçalar ve Tanrıça'nın Dönüşümleri*, çev. Nur Küçük, İthaki Yayınları, İstanbul 2020.

Cartwright, Mark. "Minerva", çev. Ayşe Neval Türkmen, *World History Encyclopedia (Türkçe)*, 2014, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-12417/minerva>.

Eliade, Mircea, *İmgeler ve Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2020.

Farthing, Stephen (ed.), *Ölmeden Önce Görmeyiz Gereken 1001 Resim*, ed. Erkan Doğanay, Caretta Yayınları, İstanbul 2021.

Krausse, Anna Carola, *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü*, çev.

Dilek Zaptcioğlu, Literatür Yayınları, İstanbul 2005.

Öztürk, Özhan, “Folklor ve Mitolojide Baykuş”, 2019,

<https://ozhanozturk.com/2019/02/02/folklor-ve-mitolojide-baykus>.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hendrick Goltzius - Minerva - WGA09728.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hendrick_Goltzius_-_Minerva_-_WGA09728.jpg).

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hendrick Goltzius - Minerva, 1596.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hendrick_Goltzius_-_Minerva,_1596.jpg).

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Simon Vouet - Allegorical Portrait of Anna of Austria as Minerva - WGA25378.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Simon_Vouet_-_Allegorical_Portrait_of_Anna_of_Austria_as_Minerva_-_WGA25378.jpg).

<https://eclecticlight.co/2016/04/12/the-story-in-paintings-elihu-vedder>.

https://en.wikipedia.org/wiki/Owl_of_Athena.

[https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Fichier:Ren%C3%A9-Antoine Houasse - Minerva.jpg](https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Fichier:Ren%C3%A9-Antoine_Houasse_-_Minerva.jpg).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Tetradrahmi>,

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2003-0718.

<https://www.loveinartsz.com/gustav-klint-resimlerinin-sembolik-anlamlari>.

Dünden Bugüne Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

 FATMA COŞKUN ^a

Öz: Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ile birlikte insanların yaşam tarzı da değişmeye başlamıştır. Aydınlanma denilen bu dönemde din ve maneviyat ile ilgili ne varsa değersiz görülmüş, hayatın dışına itilmiştir. Buradaki amaç, bundan sonra yeryüzünde, aşkın ya da doğaüstü hiçbir destek olmadan özgürlük ve mutluluğun egemen olduğu, tamamıyla “insani bir düzen” kurmaktır. Fakat özellikle dünya savaşları sonrasında yaşanan büyük sorunlar ve travmalar sonrasında, insanların salt insani düzenle daha fazla mutluluk ve özgürlük beklentileri yara almıştır. Bu dönemde kaybettikleri değerlerin yerine yenilerini koyamayan insanlar, üstesinden gelmekte zorlanacakları sıkıntılı durumlarla karşı karşıya kalmışlardır. Daha sonra insanların bu problemlerine manevi değerler çerçevesinde çözüm bulmaya çalışan “Manevi Danışmanlık” gündeme gelmiştir. Manevi danışmanlığa olan ilgi her geçen gün artmıştır. Önceleri Batılı ülkelerde daha yaygın ve sık kullanılan dini danışma ve rehberlik, günümüzde birçok alanda hizmet vermeye başlamıştır. Bu çalışmada özellikle günümüz insanı için oldukça önemli olan manevi danışmanlık ve rehberlik alanını kapsamlı bir şekilde incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçtan hareketle, literatür araştırması yöntemi kullanılarak manevi danışma ve rehberliğin temel kavramları, ilkeleri ve tarihçesi, uygulama alanları, modelleri ele alınmış, ayrıca insanların hayatındaki yeri, önemi ve gerekliliğı konuları araştırılmıştır. Bu çalışmada ele alınan konularla manevi, dini ve ahlaki değerleri ön plana çıkararak modern insanın hayatına dokunmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manevi danışmanlık ve rehberlik, dini danışmanlık, maneviyat, din, psikoloji.

^a Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, LEE, Felsefe ve Din Bilimleri Programı
fatmacoskun571@gmail.com

Spiritual Counseling and Guidance Services from Past to Present

Abstract: The lifestyle of people has begun to change with the transition from an agricultural society to an industrial society. In this period called the Enlightenment, everything related to religion and spirituality was seen as worthless and excluded from life. The aim here was to establish a purely "human order" on earth, in which freedom and happiness would reign, without any transcendent or supernatural support. However, especially after the great problems and traumas experienced after the world wars, people's expectations of more happiness and freedom with purely human order have been damaged. In this period, people who could not replace the values they lost with new ones, faced difficult situations that they would have difficulty overcoming. Later, "Spiritual Counseling", which tries to find solutions to these problems of people within the framework of spiritual values, came to the agenda. Interest in spiritual counseling has increased day by day. Religious counseling and guidance, which was used more commonly and frequently in Western countries, has started to serve in many fields today. This study aimed to comprehensively examine the field of spiritual counseling and guidance, which is very important for today's people. For this purpose, the basic concepts, principles and models of spiritual counseling and guidance were discussed by using the literature research method, and also subjects such as their place, importance and necessity in human life were investigated. With the topics discussed here, it is aimed to touch the lives of modern people by highlighting spiritual, religious and moral values.

Keywords: Spiritual counseling and guidance, religious counseling, spirituality, religion, psychology.

Giriş

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, teknolojik gelişmeler, eğitim seviyesinin yükselmesi ve coğrafi keşifler insanların kişisel ve sosyal yaşamlarında büyük değişim ve dönüşüme neden olmuştur. Modern dünyanın insanlara sunmuş olduğu yeni yaşam tarzının daha fazla mutluluk ve huzur getirmesi beklenirken, aksine insanlarda manevi bir boşluk oluşturmuş bu da insanları tekrar bir arayışa sürüklemiştir (Ceylan & Özyaydın, 2020, 285).

Bu yeni dönem insanlara maddi anlamda büyük imkânlar sunsa da, ruhsal sorularını çözememiş hatta daha karmaşık hale getirmiştir. Bu dönemin neden olduğu daha çok kazanmak, harcamak, haz ve bencillik; insanlarda yalnızlaşma, dışlanma, psikolojik patolojik hastalıklar meydana getirmiştir. Günümüzde sadece yetişkinler değil küçük yaştaki çocuklar ve gençler de bu psikolojik sorunlara maruz kalabilmektedir. Modern hayat, bu sorunlara gerçek çözümler üretmek yerine çeşitli ilaçlar ile insanları uyutmaya ve sanal ortamlarla unutturmaya çalışmaktadır (Köylü, 2016, 1/65). Modern hayat, neden olduğu sorunlara gerçek ve işe yarar çözümler üretemeyince tabiatı itibarıyla zayıf bir varlık olan ve sosyal statüsü, hayat tecrübesi, yaşı, ne olursa olsun yardıma, desteğe ihtiyaç duyan insan (Sözcün, 2017, 209), sorunlarının üstesinden gelebilmek için manevi değerleri edinmenin önemini yeniden anlamıştır. Böylece insanların problemlerini manevi değerler çerçevesinde çözmeye çalışan “manevi danışmanlık” gündeme gelmiş ve bu alana olan ilgi de git gide artmaya başlamıştır (Tosun, 2016, 1/123).

Dini danışmanlık hareketi batılı ülkelerde Hristiyan kültüründen ve geleneklerinden özellikle de günah çıkartma uygulamasından doğmuş daha sonra bilimsel olarak yürütülmesi gereği anlaşıncaya kadar dini danışma psikolojisi olarak ortaya çıkmıştır (Sözcün, 2017, 208). Ruh sağlığı psikiyatrinin olduğu kadar dinin de konusudur. Bundan dolayı daha sonra bu konu din adamı yetiştiren eğitim kurumlarının da en önemli meselesi haline gelmiştir (Köylü, 2016, 1/65-66).

Bu çalışmada ilk çağlardan bu yana insanların hayatında hep var olan ve büyük önem arz eden din ve maneviyatın temel alındığı manevi danışmanlık ve rehberlik alanını temel kavramları, tarihçesi, uygulama alanları, modelleri ile kapsamlı bir şekilde araştırmak ve amacı, gerekliliği, insanların hayatındaki yeri ve önemini detaylı bir şekilde incelemek amaçlanmıştır. Ayrıca bu çerçevede şu sorulara cevap aranacaktır.

Danışmanlık ve Rehberlik hizmeti din ve maneviyat çerçevesinde nasıl sunulabilir, bu hizmeti verecek kişilerde bulunması gereken temel nitelikler nelerdir, manevi danışmanlık ve rehberlik, insanların özellikle de modern dönem insanının sorunlarına, çıkmazlarına, yalnızlığına her geçen gün artan bunalım, depresyon ve intihar vakalarına ne derecede çözüm üretmekte ya da üretebilir, manevi danışmanlar seküler psikolojik danışmanlardan farklı olarak ne sunabilir, Avrupa’da birçok alanda uzun yıllardır uygulanan dini danışmanlık Türkiye’de ne durumda ve bu konuda ne gibi eksikler mevcut, bu eksikleri tamamlama adına neler yapılabilir?

1. Manevi Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihçesi

Antik çağlarda kutsal güçlerle iletişime geçen şamanlar ve medyumların insanların bazı ruhsal hastalıklarını tedavi edebileceklerine inanılmaktaydı. Bunun yanında bazı toplumlarda da ruhsal sorun yaşayan insanların Tanrı tarafından cezalandırıldığına inanıldığından, bu sorunu yaşayan kişiler toplumdan dışlanmaktaydı (Şenbaş, 2019, 31). Hatta bir dönem akıl hastaları, elleri kelepçelenerek hapishanelere daha sonra da sözde tedavi için tımarhanelere kapatılmıştır. Buralarda tedavi adı altında kırbaçlar, zincirlerle insani olmayan muamelelere maruz bırakılmışlardır. O dönemde, bir din adamı aynı zamanda hekim olan Philippe Pinel, “Moral Tedavi” adını verdiği tedavi yöntemiyle büyük bir başarı elde etmiştir. Bu tedavi yönteminde, akıl hastalarına zincire bağlanmış vahşi hayvan muamelesi yapmak yerine onlara anlayışla, sevecen bir şekilde yaklaşmayı denemiştir. Bu yöntem sonucunda, hastalığı ileri düzeyde olanların bile sakinleştikleri ve hızlı bir iyi-

leşme sürecine girdikleri görülmüştür. Pinel, akıl hastalıklarının tedavisine bilimsel ama bunun yanında insancıl ve ahlaki bir yaklaşımı başarıyla deneyen ilk isim olmuştur (Söylev, 2017, 283). 19. Yüzyıla gelindiğinde ise bu hastaların birtakım ilaçlar ile iyileştirilebileceği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır (Şenbaş, 2019, 31).

İnsan biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yanı ile bir bütündür. Bir bütün olarak sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için manevi ve dini yönünün de ihmal edilmemesi gerekmektedir. Fakat insan bütünlüğü açısından çok önemli yeri olan maneviyat ve dini, zaman zaman bilimsel olmadığı gerekçesiyle hayatın dışına itmeye çalışmıştır. Ancak bu dışlama ve önemsememe maneviyat ve dinin insanın düşünce ve davranışlarındaki etkisini hiçbir zaman yok edememiştir (Kılınçer, 2017, 40-41). Çünkü Modern hayatın sunduğu gerçek olmayan çözümler ve insanı uyutmaya, uyuşturmaya odaklı ilaçlar ve yaşam tarzları insanların sorunlarına çare olamamıştır. Bundan dolayı modern dönem insanı hayatından uzaklaştırmaya çalıştığı manevi değerlerin önemini fark etmiş ve tekrar bu değerlere yönelmeyi seçmiştir. (Köylü, 2016, 1/65).

Günümüzde dini danışmanlık olarak adlandırılan alanın Hristiyanlıktaki günah çıkarma geleneğinden geldiği söylenebilir. Din adamlarının insanları rahatlatmak ve kendilerini daha huzurlu hissetmelerini sağlamak amacıyla verdikleri bu destek zamanla onları psikolojiye yöneltmiştir (Şenbaş, 2019, 32). Danışma ve Rehberlik alandaki ilk çalışmalar batıda 20. yüzyılın başlarında başlamış ve günümüzde birçok kurum ve kuruluşta bir psikososyal uygulama alanı olarak hizmet vermeye başlamıştır (Sözcün, 2017, 208). Danışma ve rehberliği, birine yapılan yardım olarak tanımlayacak olursak, aslında insanoğlunun var olmasıyla başladığı da söylenebilir. Allah Hz. Âdem'i yarattığında ona bilmediğini öğretmiş ve onu ilk peygamber olarak görevlendirmiştir (el-Bakara 2/31). İnsanları dünya ve ahiret ile ilgili desteleme görevi önce ona sonra da diğer peygamberlere verilmiştir (Bulut, 2011, 25). Dolayısıyla dini danışmanlığın her ne kadar batıda doğduğu söylene de asıl kaynağının, tebliğ ve irşat ile görevlendirilmiş peygamberler

olduğu da söylenebilir (Sözcün, 2017, 209). Fakat genel olarak hâkim olan görüş dini danışma ve rehberlik alanındaki ilk çalışmaların Hristiyanlık faaliyeti olarak ortaya çıkmış olduğu görüşüdür. Bundan dolayı bu alana ait ilk kavramlar da Hristiyan kültürü ile yakından ilgilidir (Yüksel Çamur, 2020, 654).

Dini-manevi danışmanlık Batıda, din ile psikoloji arasında, din psikolojisinin de içerisinde olarak değerlendirilen (Şirin, 2018, 1/187). ve bireylerin, toplumların yaşadığı sorunlara daha iyi çözüm sunmak, sonuç elde etmek amacıyla manevi değerler ile davranış bilimlerinin birlikte kullanıldığı bir alan olarak tanımlanan (Söylev, 2017, 274). “pastoral care” ve “pastoral counseling” gibi isimlerle anılmaktadır (Şirin, 2018, 1/187). Anlam ilişkisi açısından psikolojik danışma ve rehberlik kavramları arasındaki yakınlık “pastoral care” ve “pastoral counseling” kavramları arasında da vardır. Birbirlerini tamamlayıcı ifadeler oldukları için genellikle birlikte kullanılmaktadır (Söylev, 2017, 267). Her iki kavramı bu bağlamda ele aldığımızda manevi danışmanlık ile ilgili aşağıdaki tanımlar ortaya çıkmaktadır.

1.1. Din ve Maneviyat

Din, Allah’ın insanlara nasıl mutlu olabileceklerini ayrıca yaradılış amaçlarının, hedeflerinin ne olması gerektiğini ve yapmaları gereken ibadetleri bildirdiği kanunudur. Ayrıca her şeyin yaratıcısı, sahibi olan üstün bir güç olduğunu kabul etmektir (Peker, 2016, 29-30). Din, doğru olan yolu bulabilmesi için insanı destekleyen, aklına vahiy ile ışık tutan, hayatını sağlıklı bir şekilde yürütebilmesini sağlayan önemli bir faktördür (Topaloğlu, 2020, 22/454-455).

Din evrenseldir. İnsanın, iç ve dış dünyasında kendini gösteren, düşünce ve davranışlarında ortaya çıkan bir olgudur. İnsan, ilk zamanlardan bu yana ihtiyaçları için, sınırlı gücüne güç katması için üstün bir güce yönelmesi gerektiğini düşünmüş ve yönelmiştir. Bu durum ona sağlam bir irade, karakter ve sorumluluk duygusu kazandırmaktadır. Ayrıca maddenin esiri olmadığı gibi sonsuz bir özgürlüğe sahip olmadığı bilincini de kazandırır. Al-

lah'ın yönelecek ve boyun eğecek tek varlık olduğunun farkına varmasını sağlar. Din, ahlaki açıdan da kişiye yön veren bir güçtür. Dinin zayıflaması ahlaki açıdan önemli bir yaptırım gücünün ortadan kalkması anlamına geleceğinden bu durum suçların artmasına neden olur. Bütün bunların yanında din, insanın yaşadığı sorunlarla mücadelesinde, kişiye ümit veren ve onu ruhi bunalımlardan koruyan önemli bir sığınaktır (Tümer, 1994, 9/345-349).

Maneviyat ise canlılık ya da nefes anlamlarına da gelen “spiritus” kökünden gelmekte olup, yaşamın anlamını anlama çabası, insanın hayatı boyunca elde ettiği deneyim ve bilgilerinin bir sonucu olarak da tanımlanabilir. Din ile aynı anlama geldikleri düşünülse de çoğu görüşe göre farklı kavramlar olarak ifade edilmişlerdir. Çünkü dinle bağlantılı olmayan maneviyat kavramları da söz konusu olmakla birlikte bir dini inanca sahip olmadığı halde manevi yönleri olan insanlar da olabilmektedir. Öte yandan maneviyat, din ile ilgili birtakım unsurları da içermektedir. Bunun yanında dinin merkezinde önemli bir fonksiyona sahip olduğu da bir gerçektir. Her ikisinin merkezinde kutsal bir anlayışın ya da kutsalla ulaşma amacının olması ise ikisinin ortak noktası olarak görülebilir (Memiş, 2018, 39-40).

„Maneviyat, dinin özü, tecrübeye dayanan yönü, motive edici gücü olarak da tanımlanabilir. Bir dönem Batıda din ve maneviyat kavramları yakın anlamda kullanılırken zamanla bu iki kavrama farklı anlamlar yüklenmiştir. Din daha çok kurumsal bir yapıyı temsil ederken, maneviyat ise bireysel tecrübeyle ilgili görülmüştür. Amerikan Psikoloji Derneği, 36. Bölümü olan Din Psikolojisi ismini “Din ve Maneviyat Psikolojisi” olarak değiştirmiştir. Bu durum, din ve maneviyat kavramlarını birbirinden farklı gören görüşün daha güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye’deki literatüre baktığımızda ise maneviyatın din, ahlak, tasavvuf gibi anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Batı literatüründeki farklı yaklaşımların tamamı Türkçe literatüre yansımaktadır. Bundan dolayı, Batıda maneviyata yüklenen anlamların ve ayrıca güncellenen anlamın Türkçe literatürü etkilemesi kaçınılmazdır (Düzgüner, 2018, 1/26-36).

1.2. Dini Danışmanlık

Dini danışmanlık; insanların dini ve ruhsal açıdan yaşadıkları sorunlara çözüm bulmaya çalışan bir çeşit danışma alanıdır (Şirin, 2018, 1/188). İnanç, ibadet ve ahlakla ilgili problemleri hem teorik hem de pratik olarak çözmeye çalışan yardım mesleğidir. Bu mesleğin amacı insanlara dini öğüt vermek değildir. Bireyin dini yaşamında karşılaştığı problemleri çözmesine yardımcı olmak, bunun için gereken bilgileri ona vermek ve bu sayede benzer sorunlarla karşılaştığında uygun bir çözüm bulma yeteneği kazandırmaktır (Sözcün, 2017, 210). Başka bir deyişle, insanların dini ve ruhsal açıdan yaşadıkları sorunları yaşadıkları zamanın şartlarına ayrıca bilime ve dine uygun bir şekilde çözmeyi amaçlayan ve kişinin her alanda kendini gerçekleştirmesini sağlayan uzman kişilerce verilen destektir (Kahvecioğlu Karaca, 2010, 17-18).

1.3. Manevi Danışmanlık

İnsanların dini ya da dini olmayan duygu, düşünce ve yaşam tarzlarına uygun bir şekilde onlara verilen destek, yardım ve rehberliktir. Buradaki manevi kavramı sadece din ile ilgili olanı içermemekte, dindar olmayana, hatta dini reddedenlerin de dâhil edildiği çok kapsamlı bir anlamda kullanılmaktadır (Güvenç, 2020, 530). Manevi danışmanlık doğası gereği teoloji, felsefe, psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi disiplinler arası bir faaliyettir (Söylev, 2017, 278).

Başka bir ifadeyle, kişinin, dini düşünce ve inanışlarının farkında olan ve bireyi bedensel, zihinsel ve ruhi bakımdan bir bütün olarak ele alan uzmanlarca dini ve psikoterapi yöntem ve ilkelerin dâhil edilerek, dini ve psikolojik problemlerin çözümünde kullanılan uygulamalı terapötik danışmanlıktır. Psikiyatri, insanların yaşadıkları sorunların çözümü konusunda onlara yön, umut olacak yeterli bir destek sunmazken, manevi danışmanlık, insanı bütün yönleriyle ele alıp onlara anlam bulmada yardımcı olan bir danışmanlık türüdür. Burada önemli olan, bireyin bir bütün olarak ele alınması ve kendi anlamını kendisinin bulması konusunda cesaretlendirilmesidir (Memiş, 2018, 38-39).

1.4. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Modern dönemdeki teoloji, sosyoloji ve psikolojinin kesim noktasında bulunan bir alan olduğu söylenebilir. Bir yandan sosyoloji ve psikolojiden destek alarak maddi unsurları öte yandan teolojiden destek alarak manevi unsurları bir araya getirerek insanların psikolojik sorunlarına çözümler üretme amacı güden bir alandır (Şenbaş, 2019, 3). Böylelikle modern dönem insanının karşı karşıya kaldığı problemleri kimyasal ilaçlarla bedene bir zarar vermeden çözümlemeye çalışır (Şenbaş, 2019, 5). Manevi danışma ve rehberlik, disiplinler arası bir yaklaşım olmakla birlikte, özellikle psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji ve psikiyatri alanları ile ortak çalışarak bireyin, dini ya da seküler ayrımı yapmaksızın tüm sorunlarıyla ilgilenen, psikolojik ve aynı zamanda manevi açıdan kendisini iyi hissetmesini sağlamaya çalışan, kontrol mekanizmasını güçlendirerek, yaşadığı kaygıyı ve huzursuzluğu en aza indirmeyi amaçlayan bir alandır. Dolayısıyla manevi danışmanlık ve rehberlik, bu alanlara karşıt olmadığı gibi bu alanların alternatifi de değildir. Manevi danışmanlık ve rehberlik, referans olarak dini kullanır ama öte yandan da psikoterapi yöntem ve ilkelerinden de faydalanmaktadır. Yani din ile psikoloji arasında durarak, her iki alanın birikiminden yararlanır. (Memiş, 2018, 41-43).

Manevi danışma ve rehberlik özü itibarıyla İslamiyet'e yabancı bir alan değildir. Zira kişinin kazanılması, gönlünün fethedilmesi, daha iyi bir dereceye ulaştırılması bunun yanında doğru yolu gösterme, uyarma ve insanı olumlu anlamda etkilemek gibi anlamlara gelen ve peygamberlik müessesesi ile uygulanmaya başlanan irşat da insanların iç dünyalarını canlandırarak, günlük hayatlarında olumlu değişikliklere sahip olmaları amacını taşır. Dolayısıyla manevi danışma ve rehberlik ile benzer bir süreci takip ettiğini söyleyebiliriz (Memiş, 2018, 41-43).

2. Manevi Danışma ve Rehberliğin Uygulama Alanları

Türkiye'de ilk defa sadece dini eğitim verme amacıyla cezaevlerinde vaiz görevlendirilmesi ile gündeme gelen manevi rehberlik, zamanla diğer kurumlarda da yer bulmuştur. Aşağıdaki tablo-

da ülkemizde, bahsi geçen kurumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberliğe hangi yıllarda yer verildiği gösterilmiştir (Baygeldi, 2018, 19).

1982: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin de bulunduğu müf-redat ile birlikte cezaevi vaizlerinin göreve başlaması
2001: Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında Hükümlü ve Tutukluların Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik Protokol
2003: Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının faaliyete geçmesi
2011: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü
2014: Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Yeşilay Cemiyeti Arasında İşbirliği Protokolü
2015: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sağlık Bakanlığı Arasında Hastanelerde Manevi Destek Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü
2015: Diyanet İşleri Başkanlığı ile TC. Gençlik ve Spor Bakanlığı Arasında İmzalanan İşbirliği Protokolü
2016: Diyanet İşleri Başkanlığı ile Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü

Manevi danışmanlık ve rehberlik; hastanelerde hastalara moral vermek, cezaevlerinde hükümlü veya tutuklulara manevi destek sağlamak, yetiştirme yurdunda kalan çocuk ve gençlere destek ve yardımcı olmak, huzurevlerinde kalan yaşlı insanlara manevi-yatla moral destek vermek gibi uygulama alanlarına sahiptir (Şenbaş, 2019, 23).

İnanç ve ibadetlerin, kaygı ve stresi azaltma, insanlara ümit aşılama ve hayatına anlam katmakta büyük bir etkisi vardır. İbadetlere katılmanın da yaşam süresini uzattığı ile ilgili araştırmalar mevcuttur. Dolayısıyla manevi danışmanlık ve rehberliğin, başta sağlık alanı olmak üzere diğer tüm alanlarda faaliyetlerinin artırılması oldukça olumlu etki oluşturacaktır. Aynı şekilde cezaevlerinde bu hizmetlerin geliştirilmesi hükümlü ve tutuklulara ümit verme, sorunları ile başa çıkma en önemlisi de sonraki süreçte

yeniden suç işlemelerini önlemede büyük katkı sağlayacaktır (Söylev, 2017, 187-260). Fakat bu olumlu katkısına rağmen ülkemizde manevi danışmanlığa bahsi geçen kurumlarda yeterince yer verilmemektedir. Özellikle cezaevlerinde, hastanelerde, huzur evlerinde, askeriyede, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı yerlerde başta olmak üzere birçok kurumda manevi danışmanlara ihtiyaç duyulmasına rağmen bu kurumlarda çalışacak yeterli sayıda manevi danışman bulunmamaktadır. Bu kurumlarda görev alan az sayıdaki görevlilerin de bu konuda yeterli bir eğitim almamış olması ise daha büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Köylü, 2016, 1/70).

3. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Temel Nitelikler, İlkeler ve Yöntemler

Yapılan araştırmalar manevi danışman ve rehberlerde şu temel niteliklerin bulunması gerektiğini ortaya koymuştur.

Temel Nitelikler: Mesleki nitelikler, dini bilgi nitelikleri, iletişim nitelikleri, hoşgörü nitelikleri, Manevi Danışmanlık Rehberlik süreci nitelikleri, eğitsel nitelikler ve kişilik nitelikleri şeklinde sıralanabilir. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik mesleğini yapacak olanların bu işi yapmada istekli olmaları, işi severek yapmaları ve amacını bilmeleri önemlidir. Bunun yanında başta İslam dini olmak üzere dinler hakkında yeterli düzeyde bilgiye sahip olmaları, insan psikolojisi hakkında bilgi sahibi olmaları, iyi bir konuşma becerisine sahip olmaları, insanlarla olan iletişimlerinin iyi olması, insanların duygu, düşünce ve inançlarına saygılı olmaları, dikkatli dinleme ve problem çözme becerilerine sahip olmaları, gerektiği durumlarda danışanlarını kime yönlendireceklerini bilmeleri, gelişim psikolojisi hakkında bilgi sahibi olmaları, yardımsever, tutarlı, azimli ve sabırlı olmaları gerekmektedir (Kızılgeçit, 2020, 262-272).

Temel İlkeler: Kişisel ve profesyonel sınırları koruma, güveni koruma, açık yüreklilik, gizliliğe saygı, farklılığa saygı, Manevi Danışmanlık Rehberlik uygulamasının faydasını teyit etme şeklinde sıralanabilir. Şüphesiz ki en temel ilke saygıdır. Danışmanların kültürel, ırk, din, cinsiyet gibi bütün farklılıklara saygı duymaları

ve empatik anlayışa sahip olmaları çok önemlidir (Kızılgeçit, 2020, 262-272).

Yöntemler: “Tebliğ ve irşad modeli”, bilinen en eski modeldir. İlk peygamber Hz. Âdem’den son peygamber Hz. Muhammed’e (s.a.v) kadarki süreçte peygamberlik müessesesi ile uygulanmış, kırıcı ve incitici olmaktan kaçınarak yumuşak bir üslupla danışana nasihat verme şeklinde yapılan klasik modeldir. “Terapi (tedavi) yöntemi/modeli” ise bir psiko-terapi modeli olmakla birlikte, danışanın ihtiyaçlarından yola çıkarak danışanla konuşma şeklinde uygulanan bir modeldir. “Teselli ve tefsir yöntemi/modelinde (hermönetik)” ise kişinin hayat hikâyesini dinleyip, karşılıklı konuşarak onu teselli ederek yapılan anlama, açıklama, yorumlama ve anlamlandırmaya dayanan bir modeldir. Turgay Şirin tarafından, dinle ilgili olan ve kişide bazı bozukluklara neden olan sorunların çözümü için geliştirilmiş olan “İ.H.S.A.N. modelinde” ise modern danışma teknikleri ile dinî yöntem ve teknikler birlikte kullanılır. Bu model, eğitilmiş, alanında uzman din adamlarınca yürütülür. Adını, beş aşamalı psikoterapötik danışmanlık aşamalarının baş harflerinden almaktadır (Kızılgeçit, 2020, 262-272).

4. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Yaklaşımları

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik yaklaşımlarını, öznel sorunlara ve ihtiyaca odaklanma, zaman-mekân faktörünü dikkate alma ve etik ilkelere uyma gibi stratejik yaklaşımlar ve bunun yanında iyileştirici, destekleyici, yönlendirici, uzlaştııcı ve geliştirici fonksiyonel yaklaşımlar şeklinde sınıflandırabiliriz.

İnsanlar birbirlerinden farklı kişilik özelliklerine sahiptir. Bundan dolayı, Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte bunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Zira problem bir kişinin problemidir, onun kişiliğine özgüdür. Problemleri genelleterek genel çözümler ortaya koymak doğru değildir. Ayrıca hangi temel ihtiyaçtan ortaya çıkmış ise onunla sınırlı kalmak, üzerinde çalışılan konudan sapmamak gerekmektedir. Danışmanın, danışanın anlayışına uygun üslup kullanması, özel durumlara ve mahremiyete saygı göstermesi ve görüşmede fikrini en uygun anda ve tarz-

da söylemesi önemlidir. Danışmanın, işini belli etik kurallar içerisinde yapması gerekmektedir (Söylev, 2020, 157-164).

İyileştirici yaklaşımda, büyük sorunlarla karşı karşıya kalan bireyleri uzun süreli manevi ilgi ve yardımlaşma ile rahatlatma amaçlanır. İyileştirme yaklaşımı, insanı kötü durumdan kurtarma olarak tanımlanabilir. Destekleme yaklaşımı, karşılaştığı problemler sonucu umutsuzluğa düşen, sıkıntı çeken, bazı şeyleri kabul etmede problem yaşayan böylelikle manevi yönden desteğe ihtiyaç duyan kişilere sorunlarını aşma konusunda onlara yardım etme şeklinde bir danışmanlık desteği olarak tanımlanabilir. Yönlendirici yaklaşımda, hayatlarında eş, meslek seçimi gibi önemli kararlar verecek olan kişilere kolay tercihte bulunup karar verebilmeleri konusunda destekleyen bir yaklaşımdır. Uzlaştırıcı yaklaşım, anlaşmazlığa düşmüş olan kişi ya da kişileri bir araya getirilmesi, sorunu iki tarafın da razı olacağı şekilde çözülmesi konusunda destekleyen bir yaklaşımdır. Geliştirici yaklaşım ise, insanın bilişsel, duygusal, sosyal, fiziksel gibi tüm yönleri ile kapasitesine en uygun bir gelişim düzeyi gösterebilmesi konusunda destekleyen yaklaşımdır (Söylev, 2020, 157-164).

5. Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Gerekliliği ve Önemi

21. Yüzyıl insanların hayatlarında birçok değişikliklere neden olmuştur. Bu hızlı değişim ve farklılaşan ihtiyaçlar, insanlarda birtakım psikolojik problemler ve ciddi bir anlamsızlık hissi meydana getirmiştir. Bu durumdaki insanlara maneviyattan uzak, maddeci, onun aşkın -deney dünyasını aşan- bir varlık olduğunu göz ardı eden, insanın anlam ve manevi ihtiyaçlarını görmezden gelen bir anlayışla yaklaşmak, onlara bu şekilde yardım etmeye çalışmak, verilebilecek yardımı sınırlandırmak anlamına gelecektir. Buna rağmen özellikle modern dönemde rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini manevi değerlerden uzak, maneviyattan bağımsız bir anlayışla yürütmek tercih edilmiştir. Hâlbuki özellikle anlam arayışından kaynaklı problemlere, insanı çok boyutlu ve bütüncül bir bakış açısıyla ele alan ve psikolojideki danışmanlık tekniklerinin yanında maneviyattan da yararlanan manevi danışmanlık rehberlik alanı oldukça önemli katkılar sunabilir. Son bir-

kaç on yılda din-maneviyata bakış açısında olumlu bir değişiklik olsa da bu alana gösterilen ilgi ve bu konuda yapılan çalışmalar hala yetersiz durumdadır (Uzun, 2022, 62-64).

İnsanların yaşadığı manevi boşluk, anlamsızlık hissi ya da anlam arayışı modern dönem insanının karşılaştığı en büyük sorunlardan biridir. Nöroloji ve psikoloji profesörü ayrıca logoterapinin kurucusu olan Victor E. Frankl, insanı hayatta motive eden temel gücün anlam istenci olduğunu söyler ve insanın kendisi için anlamlı ve anlamsız olan şeylere kendisinin karar vermesi gerektiğini belirtir. İnsan, değiştiremeyeceği, engel olamayacağı bir sorunla karşılaştığında, kendini bir çıkmazda hissettiğinde, yaşadığı bu zor durumdan kazanımlar çıkarabilirse anlamı bulur. Böylece kişi manevi olgunluğa ulaşır. Kişi bu olgunluğa erişemezse, hayatı onun için çok zor ve yorucu olacaktır (Frankl, 2021, 87-166).

Takiyettin Mengüşoğlu, insanın karşılaştığı engellere yeni anlamlar vermesine “ideleştirme” adını verir. Bu anlamlar insan için yeni kapılar, yollar açar ve insanı o yollarda yürümeye davet eder. Böylece insan, çok sıkıntılı durumların içinden çıkabilecek, kurtulabilecek güç kazanır. İnsan için iki seçenek vardır. Ya ideleştirerek yeni anlamlar bulacak ve içinde bulunduğu durumu aşacak ya da ideleştiremeyerek açılan olanaklarını kapatacak (Mengüşoğlu, 2015, 236).

Kişi bu durumun üstesinden ne tek başına uygulanacak geleneksel psikoterapi teknikleri ile ne de entelektüel bakış açısıyla gelemeyiz. İşte bu noktada yani insanın bu anlam arayışında “iman” çok önemli ve büyük bir katkı sağlayacaktır. Bu durum şuna benzer. Hastalanan bir köpeğe veteriner acı veren bir tedavi uyguladığında köpek, kendisine yapılanları anlamaz fakat sahibine duyduğu güvenle kendisine zarar verilmeyeceğini anlar. İnsan da bazen başına gelenlere anlam veremez fakat yaratıcıya olan inancı, güveni ile yaşadıklarından bir anlam çıkararak o olumsuz durumu daha rahat atlatabilir (Frankl, 2021, 87-166).

Günümüzde özellikle dindar olmayan insanlar, bir sorunla karşı karşıya kaldıklarında çözüm için din-maneviyat ya da din

adamları yerine hekimlere gitmeyi tercih ederler. Hekimler ise, hastaların kendilerini din adamlarının görevlerini üstlenmeye yönlendirdiklerini söylemektedirler. Hâlbuki hekim, hastanın hayatına anlam veremez. Anlam reçete ile verilmez (Frankl, 2014, 79-81).

İnsanın çektiği acıyı anlamlı kılan daha yüce, insanın dünyasını aşan daha yüksek bir dünyanın varlığını kabul etmemiz gerekir. İnsanın dünyasını aşan bu boyut, ne saf akıl ve zekâ ile ne de entelektüel olarak kavranabilir. Bu boyut, bilimsel kavrayışa açık değildir. Bilimsel dünyada nihai anlamın yeri yoktur. Bilim “nihai anlam” açısından anlam körüdür. Din ise nihai anlamı bulma isteğidir. Fizikçi Albert Einstein, bu sözleri desteklercesine “*Dindar olmak hayatın anlamı nedir sorusuna bir cevap bulmuş olmak demektir*” der. Felsefeci Ludwig Wittgenstein ise “*Tanrıya inanmak demek hayatın bir anlamı olduğunu görmek demektir*” der (Frankl, 2014, 104-115).

Jung “*Ruhunu Arayan Modern İnsan*” kitabında, otuz beş yaşını geçen hastalarının tamamının problemlerinin çözümünde son çare olarak dine yöneldiklerinden bahsederek, dini düşüncüyü onayladığı algısını uyandırmıştır (Ayten, 2010, 71). Öte yandan Jung, ibadet ve duanın ruhi manevi sağlığın korunmasında çok önemli bir yeri olduğunu kabul eder ve bundan dolayı hastalarına dini emirleri olabildiğince yerine getirmelerini öğütlemiştir. Çünkü hasta biri, ibadet ve dualarıyla büyük ölçüde rahatlayacak ve bu hastalığı açısından olumlu bir etki oluşturacaktır. Jung, dini objektif ve psikolojik bir gerçek olarak tanımlar ve insanlar ne düşünürlerse düşünsünler, dini tecrübenin mutlak olduğunu ve üzerinde tartışma yapılamayacağını söyler. Bir dini inanca sahip olmanın insana yaşama gücü verdiğinden, hayatına da değer ve huzur kattığından bahseder. Dinin dışında, insana ve hayatına bütün bu değerleri katacak, kazandıracak daha iyi bir gerçeklik var mıdır? Diye sorar ve dindarlığı bir çeşit nevroz olarak gören Freud’un aksine Jung, dini inancın nevrozlu hastalara iyi geldiğini söyler. Jung, inançsızlığın ruhsal boşluğu, ruhsal boşluğun da ruhsal hastalığı yaydığını tespit etmiştir (Peker, 2016, 53-54).

Jung, insan hayatını bir güne benzetir. Sabahtan öğleye kadar

ki kısmın gençlik dönemini, öğle vaktinin ise hayatın ortasını yani 35. yaşı temsil ettiğini söyler. Sonrasında öğleden akşama kadarki kısım gelir. Bu da yavaş yavaş ihtiyarladığımız dönemi temsil eder. Akşama doğru hava karamaya başlar ve bir dinginlik oluşur. Bu dinginlikle insan kendini dinlemeye ve hatta sorgulamaya başlar, ölümü, sonrasını tüm hayatını. Benzer bir durum ciddi bir hastalığa yakalanmak, uzun süre hastanede yatmak, hapishaneye girmek gibi travmatik durumlarla karşı karşıya kalanlar için de geçerlidir. İnsan bu durumlarda da kendini dinler, eksileri artılarıyla tüm hayatını sorgular. Ben niye varım, bu dünya neden geldim, nereye gideceğim, neden ben, bunlar neden benim başıma geliyor? Gibi derin sorgulamalar içine girer ve bu sorular insanı döndürür dolaştırır en sonunda din kapısına vardırır. Çünkü bizi rahatlatacak, tatmin edecek en anlamlı cevapları orada buluruz. Bu bakımdan anlam arayışımıza karşılık verecek, dinden daha iyi bir psikolog bulamayız. “Varoluşunu anlamlandırmak, hayatını anlamlı hale getirmek, korku ve endişelerinden arınmak isteyen insan için tüm kâinatın tek sahibinin her an onunla olduğunu, onu duyduğunu bilmekten ve onun tarafından sevilip değerli görüldüğünü hissetmekten daha güzel bir psikoterapi olur mu?” (Köse & Ayten, 2014, 75-79).

Ali Köse nin “*Enteller Aleykümselâm Der mi?*” başlıklı kitabında anlattığı Amerikalı tenisçi Artur Ashe’nin başına gelenler bu anlamda verilebilecek iyi bir örnektir. Ashe, 1975 yılında Wimbledon tenis turnuvasını kazanarak büyük bir üne ve hayran kitlesine ulaşır. Şan şöhrete kavuştuğu bu dönemde bir rahatsızlığından dolayı kendisine kan nakli yapılması gerekir. Fakat Ashe, bu kan nakli sırasında AIDS virüsü kapar. Haber kısa sürede tüm dünyaya yayılır. Hayranları onu mesaj yağmuruna tutarlar adeta. Gönderilen mesajlardan birinde bir hayranı “*Neden sen, neden seni buldu bu hastalık, onca insan varken Tanrı neden seni seçti ki?*” diye yazar. Ashe inançlı biridir ve bu inancın verdiği dirayetle hayranına şu cevabı verir (Köse & Ayten, 2014, 75).

“Dünyada 50 milyon çocuk tenis oynamaya başlar, 5 milyonu tenisi öğrenir, 500 bini profesyonel tenisçi olur, 50 bini yarışmalara

katılır, 5 bini büyük turnuvalarda yarışır, 50'si Wimbledon'a kadar yükselir, 4'ü yarı finale, 2'si finale kalır ve 1'i kazanır. Ben Wimbledon'u kazandığımda, şampiyonluk kupasını kaldırdığımda 'Neden ben?' diye sormadım Tanrı'ya. Şimdi hastane köşelerinde sancılı çekerken 'Neden ben?' diye nasıl sorarım?" (Köse & Ayten, 2014, 75-76).

İnsanların hayatlarında sorguladıkları en travmatik konulardan biri de şüphesiz ki "ölüm" dür. İnsanların çoğunun travma olarak gördüğü nitelendirdiği bu durumu "Şeb-i Arus" yani "düğün gecesi" olarak nitelendirmek ancak inançlı olmakla elde edilebilecek bir seviyedir. Zira ölüm konusunda insanda travmaya neden olan, kişiyi bir boşluk hissiyatına düşüren asıl şey "belirsizliktir." Öbür âlem ile ilgili kesin bilgiyi sadece din verebilir. Bu kesinlik duygusu ölüm korkusunu dindirir (Köse & Ayten, 2014, 76).

Bu açıdan değerlendirdiğimizde, insanların hayatlarında çok önemli bir yeri olan din ile psikolojinin teorik bilgilerini harmanlayarak başka bir deyişle psikolojik ve dini disiplinlerin güçlerini birleştirerek danışanlara en iyi hizmeti vermeyi amaçlayan manevi danışmanlık ve rehberlik alanı, genel anlamda danışmanlık alanına önemli bir katkıda bulunacağını göstermektedir (Koç, 2018, 1/322).

Sonuç

19. yüzyıl itibariyle Batı ülkelerinde uygulanmakta olan dini danışma ve rehberlik (pastoral care and counseling) faaliyetleri, modern hayatla birlikte gittikçe farklılaşan yaşam tarzları ve ihtiyaçlara bağlı olarak daha da önemli hale gelmiştir. Son yıllarda ülkemizde de bazı akademisyenlerin ve kurumların ilgi odağı haline gelmiş bulunmaktadır.

Manevi danışma ve rehberlik her ne kadar ülkemizde henüz kurumsallaşmamış ve olması gerektiği seviye ve yerde olmasa da aslında ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadarki süreçte peygamberlik müessesesi ile uygulandığını, dolayısıyla dini danışma ve rehberliğin İslam geleneğinde de oldukça eskilere dayandığını söyleyebiliriz. Zira dini danışma ve rehberlik, peygamberlerin yürüttüğü ve insanın gön-

lünü fethetmek anlamına gelen ayrıca kişilerin hayatlarında olumlu değişikliklere sahip olmalarını hedefleyen irşat görevi ile çok yakından ilgilidir.

Bu nedenle inancımıza ve geleneklerimize de oldukça uygun olan bu alanın geliştirilmesi için öncelikle bireysel ve sosyal sorunların doğru tespit edilmesi, bunların çözümüne yönelik uygun yardım metot ve yöntemlerin belirlenmesi ve uygulanması, bunların başta psikoloji olmak üzere diğer alanlar ile işbirliği yapılarak gerçekleştirilmesi, bu alanda çalışacak olanların ilgili alanlarda eğitim ve süpervizyon alması, farklı yaklaşımlar kullanılması, daha fazla çalışma ve araştırma yapılması ve bu alanlarda çalışanların işbirliğini artırması insanların modern yaşamla birlikte artan sorunlarına dini ve manevi değerler çerçevesinde uygun çözümler üretebilmek adına çok büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında, Kur'ân-ı Kerîm'de insan tabiatı, insanın psikolojik melekeleri, vahiy, fıtrat, iman, şirk, dalâlet, isyan, küfür, ilim, gıybet, haset, kin, af, intikam, dua, tövbe gibi kavramların ve kıssaların ayrıca Hz. Muhammed'in güzel ahlakının psikolojik bir yaklaşımla yorumlanması da bu alanda önemli sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır.

Kısacası, insanların hayatlarının her döneminde yaşadıkları sorunlardan dolayı yanlış yollara sapmamaları ve bu problemlerle baş etme ve sağlıklı çözümler bulabilmeleri açısından onlara yardımcı ve yol gösterici olmak amacıyla manevi danışmanlık ve rehberlik alanının daha fazla önemsenmesi, geliştirilmesi ile ilgili çalışmaların yaygınlaşması ve hem teorik hem de uygulamalı olarak daha işlevsel hale getirilmesi gerektiği görülmüştür.

Kaynaklar

Ayten, Ali. *Din Psikolojisi Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

Baygeldi, Merve Reyhan. "Türkiye'de Modern Sorunlara Dini Bir Çözüm Olarak Manevi Danışmanlık Uygulaması Mevcut Durum ve Öneriler". *SETA Analiz* 234 (Nisan 2018), 19.

Bulut, Aytekin. *Din Eğitimi'nde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık*. Ankara:

- Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Ceylan, Yılmaz & Özyayın, Muharrem. "Manevi/Dini Danışmanlıkta Değer Algısı". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (Aralık 2020), 285.
- Düzgüner, Sevede. "Neren Çıktı Bu Maneviyat Manevi Bakımın Temellerine ilişkin Kültürlerarası Bir Analiz". *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. ed. Ali Ayten vd. 1/26-36. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Frankl, Viktor Emil. *Psikoterapi ve Din Bilinç Dışındaki Tanrı*. çev. Zeynep Taşkın. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Frankl, Viktor Emil. *Anlam istenci Logoterapinin Temelleri ve Logoterapi Uygulamaları*. çev. Mustafa Yalçınkaya. İstanbul: Totem Yayınları, 2021.
- Güvenç, Emel. "Manevi Danışmanlığın Felsefi Temelleri Bağlamında Stoa Ahlak Öğretisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (Aralık 2020), 530.
- Kahvecioğlu Karaca, Feyza. *Din Hizmetlerinde Dini Danışmanlık ve Rehberlik*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kılınçer, Hatice. "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) Üzerine: Psikoloji, İlahiyat ve Tıp Alanlarında Maneviyat ve MDR Algısı". *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Teori ve Uygulama Alanları*. ed. Ali Ayten. 40-41. İstanbul: Dem Yayınları, 2017.
- Kızılgeçit, Muhammed. "Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Temel Nitelikler, İlkeler ve Yöntemler". *Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik*. ed. Eyüp Şimşek & Mustafa Köylü. 262-272. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını, 2020.
- Koç, Mustafa. "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015) Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi". *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. ed. Ali Ayten vd. 1/322. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Köse, Ali & Ayten, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Basım, 2014.
- Köylü, Mustafa. "Teoriden Pratiğe Dini Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri: Samsun Örneği". *Manevi Danışmamak ve Rehberlik*. ed. Ali Ay-

- ten vd. 1/65-70. İstanbul: Dem Yayınları, 2016.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Hayrettin Karaman vd. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Memiş, Hülya. *Manevi Danışmanlık Uygulamalarının Ergenlerin Ergenlik Sorunlarıyla Başa Çıkma Düzeylerine Etkisi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2015.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 16. Basım, 2016.
- Söylev, Ömer Faruk. "Dini Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihi Arka Planı Üzerine Bir Değerlendirme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/1 (Haziran 2017), 157-283.
- Söylev, Ömer Faruk. *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi: Kavram, Kuram ve Uygulamalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Sözgün, Zenal. "Dini Danışma ve Rehberliğin Hayatımızdaki Yeri ve Önemi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3/1 (Mayıs 2017), 208-210.
- Şenbaş, Havva. *Psiko-Sosyo-Teolojik Yaklaşımlar Çerçevesinde Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Teorik Temelleri ve Pratik Yansımaları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şirin, Turgay. "Manevi Daruşma ve Rehberlik'te Yeni Bir Model Onerisi: İ.H.S.A.N. Modeli ve Vaka Sunumu". *Manevi Danışmamak ve Rehberlik*. ed. Ali Ayten vd. 1/187-188. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Topaloğlu, Bekir. "İrşâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/454-455. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Tosun, Cemal. "Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kültürlerarası - Dinlerarası Yaklaşım". *Manevi Danışmamak ve Rehberlik*. ed. Ali Ayten vd. 1/123. İstanbul: Dem Yayınları, 2016.

Tümer, Günay. "Din". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/345-349. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Uzun, Fatma Zehra. *Yas Danışmanlığı ve Yas Sürecinde Manevi Danışmanlık*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Yüksel Çamur, Fatma. "Dini Danışmanlıkta Danışan Danışman İlişkisi Hadisler Çerçevesinde Teolojik Bir Bakış". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Aralık 2020), 654.

Geçmişten Günümüze New Age Hareketine Genel Bir Bakış

 SERPİL BOZKURT ^a

Öz: Din, insan var olduğundan beri var olan bir olgudur. Sosyal hayat içinde dinin insanların hayatlarındaki yeri ve onlar için hangi anlamı ifade ettiği zamana, yere ve toplumlara göre farklılık gösterse de insanın bir yaratıcıyı bulup, ona teslim olması fıtratında olan bir özelliğidir. Yani insan için bir ihtiyaçtır. Bu sebeple de insanların bu duygusu, geçmişten bu yana hep en kolay sömürülen duygulardan biri olmuştur. Batı dünyasında yirminci yüzyılda ortaya çıkan yeni dini hareketler de bu konularda insanları etrafında toplayan faaliyetlerdir. Çok kısa sürede hem dünyada hem de ülkemizde yayılma faaliyetleri göstermişlerdir. Bu akımlardan biri de New Age adıyla bilinen Yeni Çağ akımıdır. Hareketin meydana gelmesinde ve oluşmasında çeşitli faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. Bu hareket geniş çaplı faaliyetleri bulunan bir akımdır. Belli bir dine ya da dini otoriteye bağlı olmamakla birlikte her kesimden, her yaştan insana hitap edebilecekleri ve dikkatini çekip kendi taraflarına alabilecekleri faaliyet sahası kurmuşlardır. Bu yazımızda hareketle ilgili genel bir sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, dinler tarihi, yeni dini hareketler, New Age hareketi, Yeni Çağ.

^a Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, LEE, Felsefe ve Din Bilimleri Programı
bozkurt.serpil@hbv.edu.tr

An Overview of the New Age Movement from Past to Present

Abstract: Religion is a phenomenon that has existed since human existence. Although the place of religion in people's lives and what it means to them differs depending upon time, location and society; finding a creator and giving in to them is a feature coming from the disposition of mankind. Therefore, a need for humans. For this reason, this sentiment of people has always been one of the most easily exploited. The new religious movements that emerged in the western world during the 20th century are actions that have been gathering people around about these matters. They had spread around the world and Türkiye in a brief period. One of these movements is called the "New Age" movement. It has been observed that various factors had affected the occurrence and formation of the movement. This movement has wide-ranging activities. Besides not being affiliated with a particular religion or a religious authority, they have established a field of activity that appeals to people of all ages and statuses and attracts them. In this article, general information about the movement will be presented.

Keywords: Religion, history of religions, new religious movements, New Age movement, New Age.

Giriş

Dünya üzerinde, geçmişten günümüze gelen tüm dinlerde mutlaka farklı görüşler, ayrılan noktalar ve bazı anlayışlarda da parçalanmalar görülmüştür. Tüm bunlara küreselleşme ve sanayileşme de eklenince birçok yeni dini hareket ortaya çıkmıştır. Ancak ortaya çıkan yeni dini hareketler, tarih boyunca ortaya çıkan dinlerden birçok yönden farklılık göstermektedir. Çünkü yeni dini hareketler, sadece dinsel olarak değil; siyasal, ekonomik, sosyolojik ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle meydana gelen konulardır. Bu hareketler, tamamen çıkarlarına göre, kendilerini bazen dini, bazen bilimsel, bazen sağlık alanında, bazen de kültürel alanlarda ve seçtikleri hedef sahasına göre oluşmuşlardır.

Bu hareket, kapsamını sadece belli bir alanda kısıtlamamış ve çok geniş bir alanda faaliyet göstermiştir. Bu çalışmadaki amaç, konu ile ilgili bilgi edinmek isteyenlere, hareketle ilgili genel bir bakış açısı kazandırmaktır. Çalışma, konu ile ilgili yazılmış kitaplar, tezler, makaleler ve dergi gibi kaynaklardan istifade ederek ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada New Age hareketi beş bölüm halinde incelenmiştir. İlk bölümde New Age hareketinin ortaya çıkışı, yani tarihçesi, ikinci bölümde genel özellikleri ve öğretileri, üçüncü bölümde hareketin bazı ana kavramları, dördüncü bölümde hareketin sosyolojik boyutu ve son bölüm olan beşinci bölümde de Türkiye'deki bazı faaliyet alanları genel olarak ele alınmıştır.

1. New Age Hareketinin Ortaya Çıkışı/Tarihçesi

1.1. Tarihçe

Bu akım, 1960'lı yıllarda Amerika' da ortaya çıkan, sonrasında da Avrupa'ya dağılan bir akımdır. Hareketin amacı insanlık ve evrenin birliğini oluşturmaktır. Hareket, bu amaç için okültizm, esoterik, kişisel tecrübeler ve terapiyi kullanılır (Özkan, 2002, 123). Okültizm, ezoterizmin anlamdaşı veya tahrif edilmiş şeklidir. Din ve bilimin içeriğiyle bağdaşmayan parapsikolojik konuları ve tecrübeleri konu alır. Bunlar görünmeyen varlıklar, UFO'lar, değişik vampir efsaneleri gibi konuları içermektedir (Yeşilyurt, 2018, 205). New Age, yeni çağ anlamını ifade eden bir kavram olarak

1980'lerde üne kavuşan birtakım topluluklar için kullanılmıştır (Köse, 2011, 133).

New Age akımı oluşmasından zamanımıza kadarki sürede hep bir tanımlanma sorunu yaşamıştır. 1960'lı senelerden bu zamana bu konuyu araştıran kişilerce bir tanımlanma yapılmaya çalışılmış fakat herkesin ortak karar verdiği bir kesin tanım yapılamamıştır. Çünkü bu konuyu araştıranlar konuya şahıslarının temsil gösterdiği alan açısından baktıkları için bu kavramla alakalı ortaya çıkan tanımlamalar da birbirine benzememektedir (Aydın, 2015, 43-45). Ayrıca içerisinde diğer inanışlarla benzer bazı inanç ve aktiviteler barındırmış olmasından dolayı bu hareketin nerede başlayıp hangi noktada son bulduğu konusunda araştırmacılar zorluk yaşamıştır (Başkaya, 2006, 9). Bu akım insanların içlerinde biriktirdiklerini meydana çıkarıp onları kabul edip yüzleştikleri, onlarla barış halinde olmak zorunluluğunda olacakları “içsel uyanış ve değişim zamanı” diye de tanımlanmıştır (Albasan, 2006, 14).

Ruhçu bir eksende gelişmiş, çağdaş bir ilerleme inanışı olan New Age, bireyin ruhsal olarak değişmesinin yanında, çok değişik toplu hareketlerini ve hipotezlerini de içermektedir. Bu akımın ismi, astrolojiden gelmektedir ve kelime manasına bakılırsa yeni çağ manasını içerdiği gibi özelde kova burcu anlamında da kullanılmaktadır (Özkan, 2002, 127).

Yeni Çağ gruplarından çoğunun temelleri 19. yüzyıl bitimine ait ezoterik tarzına, bazılarının ki de 20. yüzyılda meydana gelen insan potansiyellerini artırma hareketlerine dayanır. Günümüzde bu hareketi değerli kılan en göz önündeki özellik, çağdaş toplumda dini özellikler ihtiva eden bir tezat kültür olarak ön plana çıkmalarıdır (Köse, 2011, 133). Bu hareket, temelde bireyin kozmik yapısını inceleyen, insanlığın bir olması ve barışını amaç edinen, gelişimde evrensel kurallar ve ruhsal hakikatleri kendine konu edinen bir harekettir. Tinsel kökenli bilgilerden, daha çağdaş ve bilimsel yaklaşımlara; yerleşik ezoterik öğretilerden, çağdaş yaşamın psikik uygulamalarına kadar uzanan çok geniş çaplı bir bilgi donanım sonucu ortaya çıkmıştır (Aubyn, 1998, 7).

Bu hareket grupları “kült” olarak tanımlanabilir. Grupları birbirinden bağımsız, kapsamlı bir hareket olarak tanımlamak doğru olmaz. Zira bu gruplar tek başlarına bir hareket oluşturabilecek nizama sahip değildir. Kültler iki şekilde sınıflandırılıp değerlendirilebilir. İlk sırada “müşterili kültürler” devamında “seyircili kültürler” yer almaktadır. Müşterili kültürlerde, satan da, alan da vardır. Buna örnek olarak yeni çağ akımını benimseyen terapi grupları verilmektedir. Seyircili olan ise okuyanlar ve izleyenlere hitap eden taraftır. Buna örnek de kitap, konferans dergi, seminer gibi örnekler olabilmektedir (Köse, 2011, 134).

Bu hareket bir akımdan öte düşünme ve felsefe şekli kapsamında değerlendirilmektedir. Hareketi benimseyenler kendileri için “yeni bir arayış içinde olan” şeklinde tanımlama yaparlar ve bu hareket içerisindeki kişiler, diğer dinlerle olan münasebetleri açısından üç grupta değerlendirilmektedir. Birinci grupta, bu harekete karşı sempatisi olan bir başka inançla ilişkisi olmayanlar; ikinci sırada, bu akımın sunduğu yeni düşüncelere ve tecrübelere ilgi duyan, bunun yanında geleneksel dinlerle münasebetine devam edenler; üçüncü sırada da bu harekete gerçek anlamda aidiyet hissedip, geleneksel inançları tamamen bitmiş olarak görenler yer almaktadır (Köse, 2011, 134-135).

Sonuç olarak bu yeni dini akım, semavi dinler, Uzakdoğu dinleri, bilim, teknoloji ve bazı öğretilerin bir araya getirilerek oluşturduğu eklektik yapıdaki bir yeni dini hareket olma özelliğini taşır.

1.2. Hareketin Kurucuları

New Age akımının belli bir kurucusu mevcut değildir. O, çeşitli kanallardan ortaya çıkmış olan bir akımdır. New Age hareketine Alice Ann Bailey Türkçede yeni çağ anlamına gelen hareketin ismini ve bu akımda kullanılan “Kova Burcu” ismini kazandırmıştır. Yazarın bu konuda birçok eseri vardır (Özkan, 2002, 127). İlerleyen zamanlarda, bu akımla Marilyn Ferguson, Ina-Maria Grevus ve Ingo Mörrh gibi isimler de ilgilenmişlerdir. New Age akımına Mark Albrecht’ de katkıda bulunmuştur (Özkan, 2002, 127-128).

1.3. Hareketin Merkezi

New Age topluluklarının ortak olduğu herhangi bir merkezle-ri bulunmamaktadır (Köse, 2011, 135). Bu akımı destekleyen ve simgeleyenlerin en fazla bulundukları yer California'dır (Özkan, 2002, 128).

1.4. Hareketin Sembolü

New Age akımı doğaya yönelmiştir ve kendilerine simge olarak da "gökkuşağı" simgesini seçmişlerdir. Bu simge İskandinav Mitolojisinden gelmektedir. Simge yeryüzü ile gökyüzü mesafesinde oluşan bir köprü kavramı ile ifade edilmektedir. Bu düşüncede Tanrılar dünyayı ziyaret etmeği arzularsa buraya bu simgeyle giderler. Bu simgedeki renkler; sarı, mor, kırmızı, mavi, turuncu, açık mavi ve yeşildir. Her renk farklı bir manaya sahiptir. (Özkan, 2002, 129).

2. Genel Özellikler ve Öğretiler

2.1. New Age Hareketi'nin Başlıca Özellikleri

New Age akımları yerleşik eski dinlerle bazı yönlerden benzerlik gösterdiği gibi bazı yönlerden de ayrıldığı görülmektedir (Biçer, 2008, 72). Hareket yeni bir terim olmasının yanı sıra, temelleri daha önceki çağlara kadar gitmektedir. Budizm, Uzakdoğu inanışları, Hint dini akımları, hatta ondan önceki putperest inanışlar ve Hristiyan öğretileri gibi şeylerden müteşekkildir (Develi, 2019, 68). Bu akımın bazı ifadeleri farklı dini hareketlerde de vardır ancak bu durumdan iki akımın da benzer olduğu sonucu çıkmamaktadır (Aydın, 2015, 56). Evrensel dinler ve bazı tinsel akımların özelliklerinin, modernizmle birleşip yorumlanması ve bunun sonucunda da tam olarak bağlı oldukları bir yer olmamasından dolayı yeni çağ akımı süreç içerisinde değişikliklere uğramış, eklemeler yapılmış ve değişik inanç ya da düşünceler de türemiştir (Başkaya, 2006, 64). New Age seçmeci bir yapıdaki hareket olduğu için farklı kültürlerden ve farklı inanış ve düşüncelerden oluşup içinde de birçok ilkeyi bulundurmaktadır (Köse, 2011, 135).

New Age hareketi içerisinde birden çok grup mevcuttur ve bu gruplar arasında uygulamalarda farklılıklar görülse de ortak olan bazı özellikler de ortaya çıkmaktadır (Pınarbaşı, 2020, 91). Tek

başına bir din olduğu söylenemez ancak dinden farklı bir nitelikte taşımamaktadır. Ahlaki yanı güçlüdür ancak bu hareket için tam anlamıyla bir ahlak sistemidir denilemez. Dinsel anlamda sistemli bir yapıya sahip değildir ve herhangi bir kurumsal dayanağı bulunmamaktadır. Seçmeci bir anlayışa sahiptir, bireyler yaşamlarındaki birçok şey için tercihte bulunma hakkına sahiptirler. Hareketin bir efsanelere dayanma, mitolojiye dayanma özelliği mevcuttur. Hareket yapısı itibarıyla rasyonel sonrası ve rasyonel öncesi dönemleri içermektedir. Bu akım modern zamanda daha farklı bir yapıya bürünmüş olsa da geçmişinden de kopuktur denilememektedir. Birçok dini ve yine farklı farklı kültürel değerlerle seçmece olarak oluşmuş bir harekettir. Bu akımın özelliklerinden biri de gizli mesajlar vermesidir yani gruba ait olmayan birinin anlayamayacağı bir iletişim metodu yöntemine sahiptirler. Geçmiş dinlerden kendi ihtiyaç duydukları özellikleri benimseyip, ihtiyaç duymadıkları özellikleri almayarak hareketlerini oluşturmuşlardır. Bu harekette yine evrim terimi önemsenen terimler arasındadır ve evrim derken sadece fiziksel olarak değil ruhun da evriminin gerçekleşeceğini düşünürler. Bu hareketin ele aldığı kavramlardan biri de reenkarnasyondur. Bunun yanında diğer dinlerden ihtiyaçları olan özellikleri alma noktasında yine Hint ve Uzakdoğu dinlerinden karma kavramını da kullanmışlardır. Bu hareket bireysel yönü ön plana çıkarmaktadır (Pınarbaşı, 2020, 91-93).

2.2. New Age Hareketi'nin Öğretileri

2.2.1. *Spirüalizm ve Bilimsellik*

Spiritizm ruh anlamına gelir ve Latince spiritustan türemiştir. İki şekilde ortaya çıkar: Birincisi, öldükten sonra ruhun ya da ruhun bir kısmının hayatına devam edişidir. İkincisiye bazı insanlar ya da bazı metotlar vasıtasıyla ölmüşlerle iletişime geçilebileceğidir. Geçmiş zamandan günümüze kadar ruhların var olduğu ve onların dünyasıyla iletişime geçilebileceği fikri sürekli ortaya konulmuştur. Spiritizm akımı bazı bilim adamlarının önderliğinde dünyanın birçok yerine yayılmıştır (Özkan, 2006, 61).

Batıda 18. yüzyılda ortaya çıkan deneysellik görüşü ve aklın

ön plana alınması sonucu insanların geleneksel olandan kopup akıllı, deneyi, gözlemi ön plana almasını ortaya çıkaran bir dönem haline gelmiştir (Doğan, 2020, 39). Bu yüzyıldaki görüşler, insanlığın olağanüstü evren düşüncesini kabul etmemekle birlikte doğal nedenleri, meydana gelen her şeyin asıl sebebi olarak öne çıkarmışlardır. Bu yüzyıl ile birlikte fiziksel alanla ussal alan arasında bir bağ olduğu Newtoncu bilim insanı Emmanuel Swedenborg gibi bilim insanları tarafından kabullenilmiştir. Swedenborg, her fiziksel şeyin spiritüel evrende olduğu ve aksi yönde her spiritüel durumda evrende bir şekilde var olacağı gibi kanunlarla Amerika'daki bazı grupları da etkilemiştir (Uysal, 2015, 66). Bu hareketin bilimsel düşüncesini şekillendiren tek faktör Newtoncu anlayış olarak düşünülmemelidir. Burada sezginin ön plana çıkarıldığı doğa felsefesi yine bu anlayış kapsamına katılır ve bu felsefe ussal bir bilgi bilimini reddeder. Dolayısıyla bu akımın spiritüel dayanaklara oturtulduğu düşüncesi daha rahat anlaşılabilir. Psikolojideki öne çıkan adlardan William James, kadim dinlerde olağanüstü olarak görülen durumlarla, bilim metodolojisi ilişkisindeki açıklığı bilimsel alana yönlendirerek yok etmeye çalışmıştır. James ilerleyen zamanlarda, insanın bilinçaltıyla psişik kavramıyla adlandırılan dini tecrübeleri anlatabilmek için bilimsel kanıtlanabilirlik yani deney ve gözlem yöntemlerinden yararlanmış ve bu konuda da bu yoldan gitmek isteyen insanlara liderlik yapmıştır (Başkaya, 2006, 73). Bu akım, kendilerinin ortaya çıkmalarında tüm sahalarda yenilik fikrini öne çıkarmışlar ve bunu da çok bariz bir şekilde ifade etmişlerdir. Bunun yanında ekoloji, bilim, psikoloji ve spiritüalizm konularının başlarına New, yani yeni kelimesini eklemiştir (Doğan, 2020, 40).

Yeni Çağ akımının yeni bilim terimini ortaya koymalarına dayanarak şunlar dile getirilebilir: Sosyal hayatta bireyi ve aynı zamanda tabiattaki gerçekleşen şeylerin hepsini çağdaş bilimin ifade ettiği şekilde bir tek akıllı kullanarak, yalnızca bilimsel verilerle ortaya koymak çok mümkün görünmemektedir ve yalnızca bilimin ortaya koyduğu verilerle insan ve dünya açıklanamamıştır. Çünkü evren bir tek, tabiat kanunlarının kol gezdiği bir yer değil-

dir ve dünyayı ve dünyanın düzeniyle ilgili şeyleri açıklamak için farklı kanallar ortaya konulmalıdır. Dolayısıyla Dünya sadece somut şeylerin olduğu deney ve gözlemin ispatlayarak, maddi şeyler ortaya koyduğu bir yer değildir. Dünya, enerjisi olan bir düzendir. Dolayısıyla bu akıma göre bilimin ortaya koyması gereken asıl şey dünyadaki madde ile dünyada ortaya çıkan enerji arasında oluşan ilişkiyi meydana çıkarmaktır (Doğan, 2020, 40).

New Age hareketi dört ana başlık etrafında şekillenmektedir: Determinizm, evrimcilik, holizm ve deneyimdir (Uysal, 2015, 67).

2.2.2. Binyılcılık

Dünyadaki toplumlarda, toplumların bazılarında evrenin yok oluşu yani bir kıyamet görüşü oluşmuştur ve binyıllık kavramı da dünyanın yok oluşundan önce bin yıl süreyle devam edecek bir sulh ortamının olacağı ve toplumdaki bireylerin yaşayacağı refah içerisinde bir zamanın geleceğine olan inanıştır (Doğan, 2020, 47). Yaşadığı hayattan memnun olmayan insanların, haksızlığa uğradıklarını düşünen kişilerin hayatlarında binyılcılık anlayışı büyük yer kaplar. Çünkü insanlar, hayatlarındaki haksızlıkların bu binyıllık çağ ile biteceğini düşünmektedirler. New Age akımı da binyılcılık inancı ile ilgili görüşler taşıdığı için bu akım içerisinde değerlendirilir. Fakat bu akımın bazı dinlerdeki kurtarıcı bir kişinin geleceği düşüncesi gibi bir düşüncesi mevcut değildir. Onun yerine bu akım, Zodyak çağı dedikleri astrolojik bir zamanın olduğuna inanır (Doğan, 2020, 48).

Bu akıma göre kova burcu çağına geçişle birlikte bilinçte çok önemli evreler atlanacaktır ve bu çağın ana gayesi bireylerin bireysel olarak sorumluluklar almaları gereken noktada kendileri için yapmadıkları şeyleri tecrübe etme fırsatı kazanmalarını da sağlayacaktır (Aubyn, 1998, 14). Kova burcu döneminin tam anlamıyla hangi tarihte başladığı ile ilgili Yeni Çağ akımı taraftarları arasında hiçbir şekilde bir beyan bulunmamaktadır (Acar, 2009, 35). Bu konuyla ilgili yapılan yorumlarda balık burcu döneminin de başlaması ve ne kadar sürdüğü ile ilgili kimsenin bir bilgiye sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Örneğin; bu konu ile ilgili bazı astrolog-

lar, bir çağdan diğer bir çağa tabii afetler ya da sıkıntılı ortamların yaşanması sonucu geçileceğini söylerken, bazıları da bunun aşama aşama ortaya çıkacağı ve insanların da bu değişim ile birlikte kendi doğalarını oluşturmadaki rollerinin belli olacağını savunmaktadır (Uysal, 2015, 73). Bu çağa geçişin güvenilir bir şekilde ortaya çıkması için de toplumun bir arada olması, bir denge halinde olması ve birlik içerisinde hareket etmesi gerekmektedir (Aubyn, 1988, 16).

2.2.3. Hermenötik Yeniden İnşa

Hermenötik "yorum bilgisi" manasında kullanılan bir kavramdır. Herhangi bir durum oluştuğunda kişinin süreç içerisinde bu durumla ilgili düşüncesi değişebilmektedir (Acar, 2009, 35). New Age'in genel inanış ve öğretileri hermenotik yeniden inşa kavramını kullanmaya uygun bir ortam ortaya çıkarmaktadır. Bu hareket, bu ortam etrafında, izleyiciler, yorumcular, yazarlar, okuyan kendini geliştiren topluluklar tarafından şekillendirilip yorumlanmaktadır (Başkaya, 2006, 95). Bu yeni dinin hareketin taraftarları, inandıkları ilkeler çerçevesinde, bu ilkelerin esnek olması sebebiyle de diğer dinlere ya da dini akımlara ait olan inanışları kendilerine göre yorumlayıp değiştirebilmekte ve yine çıkarlarına uygun olarak bunları düzenleyebilmektedir. Bu hareketi diğer yeni dini akımlardan, farklı kılan şey de yaptıkları yorumlamalarda kullandıkları dil zenginliği ve çeşitliliğidir. Bu hareket reenkarnasyonu bir tekamül vasıtası olarak görür ve bu oluşum içerisinde her varlık deneyimini ortaya çıkarmak için çeşitli kimlik ya da beden içerisinde belli dönemler halinde madde aleminde tekrar ortaya çıkar ve bu da o inanışın bir kanunu olarak görülür. Bu süreç, sürekli en iyiye ve en mükemmele varma noktasına kadar işler. Bu noktaya varıldıktan sonra da kişi artık evrene zorunlu olarak gelme döngüsünden kurtulmakta ve bundan sonraki süreç onun kendi isteğine bırakılmaktadır (Acar, 2009, 36).

2.2.4. Tanrı

Öz-Tanrıçılık: New Age hareketinde yerleşik dinlerdeki bir yüce yaratıcı, tek otorite gibi bir inanışı temsil eden anlayış yoktur.

Kadim dinlerdeki, doğaüstü, tek yaratıcı ya da varlıklara atfedilen özellikler bu akıma göre bireyin kendisinde, kendi zihninde, kendi duygularında ve kendi ruhunda yer almaktadır. Yani Tanrı'nın özellikleri, kişinin özünde bulunur (Başkaya, 2006, 90). Bu inancın mensupları için Tanrı kavramı belirsizlik içerir. Onlar için Tanrı hayat veren bir enerji anlamını taşımaktadır. Yani bu harekete göre, Tanrı, yasalar belirleyen, hayatta bazı sınırlar çizen bir otorite olarak görülmemektedir (Aydın, 2015, 61).

New Age grupları kurucularından Eileen Caddy, ilk başta ilahi vahyin kaynağının Tanrı olduğunu zannettiğini sonrasında ise bunda yanlış olduğunu, bunun asıl kaynağının üst benlik olduğunu anladığını belirtmiştir. Tanrı-insan ayrımının bulunmadığına ve kendisinin kozmik bilinci olan bir üstün varlık olduğuna inanmıştır (Köse, 2011, 139). Bu harekette Tanrı, kişisel olmayan bir kuvvet anlamında düşünülmektedir ve buradaki Tanrı anlayışı, ilahi dinlerdeki Tanrı anlayışıyla benzerlik göstermemektedir. İnsan ya dünyada kişisel olmayan bir kuvvet ya da bir enerjinin bulunmadığı görüşünü içermektedir (Özkan, 2006, 132-133).

2.2.5. İnsan

Yeniçağ felsefesi, insanı merkeze almaktadır ve insanın bilincinin, benliğinin sonsuz olduğuna inanmaktadır (Köse, 2011, 138). Kova burcundan bir önceki dönem olan balık burcu döneminde bireyler, Tanrıya karşı güven duygusu içerisindeydiler. Ancak şu anda olan kova burcu döneminde bireyin kendisi asıl Tanrı yerine geçecektir ve bununla birlikte şimdiki zamana kadar dikkatini çekmeyen ya da farkına varmadığı bazı şeyleri keşfetme ve kullanma özelliğini gösterecektir (Özkan, 2006, 130). İnsan, yaşam ve yaşamın da ruhu olarak adlandırılmaktadır (Özkan, 2006, 131). Bu harekette insanın ölümsüzlük özelliği olduğuna inanılmaktadır. Dolayısıyla da insan, üstün bir varlık olarak yani Tanrısal özellikleri olan bir varlık olarak görülmektedir (Albasan, 2006, 16).

2.2.6. Pragmatizm

Bu felsefi akım İngiltere'de ortaya çıkmıştır ve bireyin yararına olan şeyin ona fayda getiren şey olduğu görüşüne dayanır (Uysal,

2015, 78). Bu ekol, bir düşüncenin ya da öne çıkan bir fikrin işe yarar olduğu takdirde toplumda kabul edildiği ve bireye sunulan bir fikrin anlamını, bu fikri kabul etmenin doğacağı farklılıklarda ya da neden olacağı şeylerde aranması gerektiğini ortaya koyan bir felsefedir (Doğan, 2020, 52-53). Görüşe göre faydanın, bireydeki iyi kavramının taşıdığı anlamı taşıması, o bireyin inancında da bir olumlu etki yaratmaktadır ve bu görüşlerde, dünyevileşmiş dünyadan, ciddi anlamda kişi memnuniyet taşır ve bütün hayatında olumlu bir etki yaratır (Uysal, 2015, 79).

2.2.7. Şifa ve Kişisel Gelişim

Yeni Çağ akımı düşüncesine göre, gelişen hayatla birlikte modernlik kavramı insana, onun bünyesine de zor gelebilecek bazı görevler yüklemiştir ve insan bu görevleri yerine getirmeye çalışırken de farklı sorumlulukları da üzerine almak zorunda kalmıştır. Bu da insan için bazı sorunlara yol açmaktadır. İnsanın psikolojik durumunun kötüleşmesine, fizyolojik olarak bazı sıkıntılarının çıkmasına, çabuk hastalanabilmesine yol açabilmektedir. Modern hayatla birlikte insanın doğal hayattan kopması da onun için hem biyolojik hem de psikolojik hastalıklara çok çabuk yakalanabilmesine neden olmuştur. Bu akıma göre insan yaratılışı gereğince, tabiatın kopmamalı ve şifanın da tabiatın geldiğine inanmalıdır. Şifacı gruplar, insanın sağlıklı olabilmesini hem fizyolojik hem de psikolojik olarak iyi olmasına bağlar ve fiziksel ve psikolojik sağlığının da bir uyum halinde olması gerektiği görüşündedirler (Doğan, 2020, 57).

2.2.8. Eklektizm

New Age hareketinin baskın özelliklerinden biri de eklektik bir hareket olarak ortaya çıkışıdır. Yani birçok din ve dini akımdan izler taşımaktadır. Bu akımı ana bir başlık altında belirlemeyi zorlaştıran durum da aslında bu akımın eklektik bir yapıda olmasıdır (Başkaya, 2006, 87).

3. New Age ile İlgili Bazı Temel Kavramlar

3.1. Reenkarnasyon ve Karma İnancı

Reenkarnasyon, bireyin ruhunun ölümsüzlüğü ve öldükten

sonrasında bu dünyada tekrar var olmayı sürdüreceğine olan inançtır ve dünya üzerindeki birçok dini harekette bulunan bir inançtır (Aydın, 2015, 64). Reenkarnasyon düşüncesinde farklı dini hareketlerde farklı düşünceler ortaya çıkmış olsa da en genel düşünce olarak, dünyanın kişiye öğreteceği her şeyi deneyimlemek amacıyla tekrar tekrar dünyaya gelmekte olduğudur ve bu geliş, dünyanın sahip olduğu tüm bilgilerde en üst, yani mükemmellik derecesine varıncaya kadar da sürekli devam etmektedir (Aubyn, 1998, 27). Dünya üzerindeki aşamalar, eğitimler bittikten sonra, tekrar dünyada var olma ihtiyacı yani reenkarne olma ihtiyacının ortadan kalkacağı söylenmektedir ve devamında eğer dünyaya gelmek için iyi bir neden varsa, kişi dünyada tekrardan rol almayı da seçebilmektedir. Bu bahsedilen neden kişisel bir neden değil, genel olarak tüm insanlara yardımcı olmak, onları eğitmek gibi sebeplerden oluşmaktadır (Aubyn, 1998, 28).

Çok eski kültürler ve eski milletlerde de olan bu inanın bazı ortak özellikleri içerdiği ortaya çıkmaktadır. Bu özellikler: Bir insanın ruhu sürekli bir bedenden başka bir bedene geçme şeklinde bir döngü içerisinde. Mükafat ya da ceza çekimi için ahiret gibi bir düşünce değil hepsinin bedende gerçekleştiğine inanılmaktadır. İyi davranışlarda bulunanlar bunun karşılığını bir sonraki hayatlarında daha üst derecede bir bedende dünyaya gelmek şeklinde alırlar. Kötü davranış gösterenlerse bunun sonucunu daha alt seviyedeki bir varlıkta dünyaya gelmek şeklinde alırlar. Bu dönüşüm sürekli devam eder. Cennet ya da cehennem gibi kavramlar yoktur (Baloğlu, 2001, 200).

Karma inancı: Karma kelimesi, kelime anlamı olarak hareket, fiil manasında kullanılmaktadır. Bu inancı benimseyenlere göre, birey geçmişte hangi fiili gerçekleştirmişse gelecek zamanda da onun sonuçlarını görecektir. Burada geçmiş derken, insanın önceki yaşamı, gelecek zaman derken de öldükten sonra yeniden başlayacağını düşündükleri yaşamlarıdır. Örneğin; bugün yoksul olan bir bireyin, önceki yaşamında olumsuz davranışlar yaptığı ve bunun sonucunda da şimdiki yaşamında bu duruma düştüğüne inanılmıştır (Aydın, 2015, 67). Bu inancı benimseyenler için karma ina-

nışı çok adil bir prensiptir ve onlara göre karmaya karşı direnmek ya da ondan şikâyet etmek bir işe yaramamaktadır. Çünkü “ne ekersek onu biçeriz” anlayışı hakimdir ve bunun için de dıştan gelen herhangi bir yönetime asla ihtiyaç duyulmamıştır. Karma'nın, yaşamda kendiliğinden var olduğu ve insanın neyi hak ettiyse hayatında da onunla bizzat karşılaştığı görüşünü içermektedir (Aubyn, 1998, 34).

3.2. Meditasyon

Meditasyon kelimesi Latince bir kelimedir ve “derin düşünme” anlamına gelmektedir. Çok fazla çeşidi bulunan bu yöntem, bazen herhangi bir şey düşünmeme anlamına da gelebilmektedir. Bu kelime, bireyin tüm mutluluk kaynaklarını, zekâ ve enerji kaynaklarını belirleyip ortaya çıkarmak ve hayatında gergin olduğu şeyleri minimum seviyeye indirmeyi hedefleyen bir yöntemdir. Bu yöntemi savunanlara göre, meditasyon, bireylerin üzerinde olumlu bir etki ortaya çıkarır ve verimli bir hayat sürmelerini sağlar (Turan & Uzun, 2018, 166). Meditasyon, düşünmenin ifade edildiği ve aynı zamanda da ortaya konulduğu psikolojik bir ilerleme sürecinden meydana gelir. Algısal, tepkisel, düşünsel ve yaratıcı süreçlerden oluşmak üzere toplamda 4 aşamadır. Tepkisel ve algısal süreçler sadece, bireyin kişilik seviyesinde olmak üzere devreye giren ruhsal bir süreçtir. Son iki aşamaya geçmek ise çok kolay bir aşama olarak düşünülmemelidir. Bunun için, birey zihnini boş hale getirmeli, ciddi anlamda konsantre hale gelmeli ve düzenli aralıklarla çalışmalarla ilişkilendirilmelidir (Albasan, 2006, 59-60).

Birçok değişik meditasyon öğretileri mevcuttur, fakat bunların çoğunda ortak bir özellik mevcuttur ki, o da sistemli bir şekilde nefes egzersizi yapılmasıdır. Seans esnasında, gerçek anlamda bir teneffüs düzeni kazandırılır ve bu da normal günlük yaşantıda, çoğu insanın beceremediği bir durumdur. Bu alışkanlık düzenli olarak tekrar edildiğinde, bireyin, sağlığına çok önemli olumlu etkileri bulunmaktadır. Meditasyon seansı esnasında, oturma duruşu da bir hayli önemli görülür. Bu da kurumdan kuruma değişiklik göstermektedir. Ancak genel olarak, bağdaş ve lotus düzeninde oturmak öğretilir. Bazı kurumlarda seans sırasında alçak

yapılmış oturaklara diz çökme pozisyonunda oturulur, bazılarında sırt kısmı daha dik duran bir oturakta oturulmaları bildirilir. Farklı farklı kurumlarda, farklı farklı uygulamalarla yapılan şeyde ortak olan nokta şudur ki sırt kısmı daima dik olmalıdır. Çünkü böylece enerjinin insan vücudundaki tüm çakralarda dolaşım sağlayabileceğine inanılmaktadır (Aubyn, 1998, 112).

3.3. Feng Shui

Bu kavram Çince kaynaklı bir kavramdır ve “rüzgâr ve su” anlamına gelir. Bu kelimeler birleşince de bireyin etrafındaki tabii çevresini adlandırmaktadır. Kısaca, insanın yazgısını iyi yönlendirmek açısından, etrafındaki çevreyi bir düzene koymasını ele alan eski bir sanattır. Bu kavram bireyin; bitkiler, renkler, etrafındaki eşyaların şekli, eşyalar, ortaya konulmuş eserler gibi şeyleri kullanarak kişinin yaşadığı konut ya da çalıştığı iş yerinde düzenli bir ortam ortaya çıkarma çabasıyla hareket eden bir felsefedir. Bu felsefeyi uygulayanlar da bu kavramı, bireyin etrafında, ona sağlık getirecek, onu mutluluk içerisinde yaşatacak şekilde kontrol ve dengeleme aracı anlamında görmektedirler (Uysal, 2015, 61).

3.4. Özgür İrade

Özgür irade New Age akımının köşe taşı denilebilecek parçasıdır ve her birey dünyanın ilahi programının bütünü içerisinde bir nüvesidir. İnsanın dünyaya gelmesi ile birlikte ona bahsedilen hayat, sert bir şekilde belirlenmiş çizgileri olan bir hayattır denilemez. Yalnızca bugüne dek yaşanan tüm yaşamların toplamından ibarettir ve burada ana sınırlar belirlenirken özgür irade kullanılmıştır (Aubyn, 1998, 132).

“Ancak kendini disipline edebilen bir bilinç özgür iradesine hak kazanır. Doğal özgür irade ilkindir ve içgüdüselidir. Evrime bu yoldan çıkılır. Sonra Tanrı yolunda yürünür.” (Çorak, 1996, 679).

3.5. Zodyak Çağı

Zodyak kavramı, “yaşam çemberi” bazen de “yaşayan varlıkların çemberi” olarak Eski Yunancada tanımlanmıştır. Bu çağ 30'ar dereceden oluşmuş 12 burçtan meydana gelmektedir. Bu burçlar bir takvim yılı boyunca ay ay olmak üzere değişiklik göstermekte-

dirler. Bu çağlar sırasıyla aslan, yengeç, ikizler, boğa, koç, balık ve kova çağlarından meydana gelmektedir (Uysal, 2015, 57).

Kova çağına 1880'lerde adım atılmaya başlanmıştır ve bu dönemde hem maddi alanlarda hem de bilimsel alanlarda hızlı ilerlemeler gözlenmiştir. Yine bu dönemde telgraf ve telefon gibi insanların iletişim kurabileceği araçlar, onun dışında yine çok önemli bir icat olan uçak ortaya çıkmıştır. Bütün dünyada egemen olacak ve New Age hareketi ismiyle ortaya çıkacak bir akımın temellerinin atıldığı ilk bölüm ortaya çıkacaktır. Zodyak burçları tek tek etkin oldukları zaman dilimlerinde, o zamanlarda dünyaya gelmiş bireylere ve evrene bazı özellikler açısından yansımıştır (Aubyn, 1998, 121).

3.6. Din ve Ruhsallık

Dilimizde din kavramının batıda kullanılan “religion” kavramı bağlamak kelimesinin kökünden gelmektedir. Dinin amacı bireyleri yeniden Tanrısal olana bağlamaktır (Aubyn, 1998, 114). Ruh kelimesi yaşayan varlıklarda yaşamı sağlayan esas eleman diye adlandırılır ve bazen nefis terimi ile anlamdaş olarak kullanıldığı da olur (Yeşilyurt, 2018, 112).

Birçok din Hristiyanlık ruhlarını yüce yaratıcıya bağlamayı değil de onları baskın olan kilisenin yönetimi dahilinde tutmak için dünyevi kaideler ve yine din dışındaki bazı yasalarla bağlamışlardır. O nedenle dinin gerçek görevi unutulmuş ve asıl olması istenen ruhsallıktan çıkıp bazı bakımlardan içi boş olan bir kalıba bürünmüştür. Kilise Tanrıyla insanlar arasında çok önemli bir mesafe ortaya çıkarmıştır ve bu nedenle insanlar Tanrıya değil aslında otorite kurmak isteyen kiliseye yönlendirilmişlerdir. Kiliseler öğretilerini yapmadıkları takdirde insanları, cezaya maruz kalacakları şeklinde korkutmuşlardır (Aubyn, 1998, 114-115).

3.7. Ruhsal Rehberlik

İnsanlar akıl, ruh ve beden üçlüsünden meydana gelmiştir ve bunlardan beden tamamıyla maddeden oluşmuştur. Ruh ise diğer aleme akıllı birlikte gider yani maddi olan beden bir önem arz etmez. Asıl olan ruhtur. Ruh bedenle birlikte etkileşime geçer yani

bedeni hareket ettirir, etkisi altına alır ve yönetici kendisidir (Balıoğlu, 2001, 167).

Her insana, hayata geldiği anda bir kılavuz atanır ve farklılık oluşturan çok istisnai olay olmadığı sürece bu kılavuzun, kişinin yaşamı boyunca onunla kalacağı kabul edilmiştir ve bu rehberin görevi spiritüel yönde bireye destek olmaktır (Uysal, 2015, 53). Birey, hayatında farklı dönemlerde, farklı zamanlarda, kendi kılavuzu dışındaki varlıklardan da destek alabilir. Bu bahsedilen varlıklar, genel olarak bireyin üyesi bulunduğu tinsel planının ya da ailesinin tinsel boyutta varlığını sürdüren bazı koşullarda beraber iş yaptığı bireylerdir. Alınacak destek, genelde ilişkinin kurulacağı bir yol ortaya çıkarmayı öğrenmektir. Bunu da doğru bir şekilde yapabilmek için konuyla ilgili deneyimli bireylerin yardımının alınması gerekmektedir (Aubyn, 1998, 62). New Age çağı ruhçuluk potansiyelinin geliştirilerek meydana sunacağı bir dönem olacaktır. Hem bireysel değişiklik hem de yeniden var oluşun ortaya çıkacağı bir dönem olacaktır. Bunun sonucunda da birey kendi dünyaya gelme hakkını ve yine sınırsız yaratma kuvveti ve yaratıcısıyla bir olma durumunun hakkına erişecektir (Özkan, 2006, 138).

3.8. Çakra

Çakra kavramı çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bugünkü modern dünyada da gitgide çoğalarak artık kabullenilmektedir ve bu düzen hem dünyaya hem de insanın fiziksel özelliklerine de uygulanabilen bir sistemdir. Buna göre bireyde yedi adet esas çakra vardır ve bunlar farklı bölgelerde bulunmaktadır (Aubyn, 1998, 39). İnsan bedenindeki çakralar yani enerji noktaları yukarıdan aşağıya doğru sıralanırsa; ilk sırada tepe ve devamında alın, boğaz devamında kalp, mide sonrasında göbek ve kök çakralarından oluşmaktadır. Bu çakraların hepsi birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Çakra sistemi düzenli çalışırsa her bir çakra kendine has enerjisini ortaya çıkarır. Çakraların olumsuz çalışmasının bazı sebepleri vardır bazen genetik sebepler etkili olabileceği gibi bazen de bireydeki stres, korkular, geçirecekleri rahatsızlıklar, duygusal problemler gibi sebepler buna yol açabilmektedir (Aubyn, 1998, 40).

3.9. Dünya Enerjileri

Dünyanın kendine has tabii bir kuvveti ve yine güçlü bir enerjisinin olduğu düşünülmektedir. Dünya, sahip olduğu tüm özelliklerle hayatta olan canlı organizma şeklinde ifade edilmektedir. İçindeki her şeyiyle yani içindeki canlılar, havası, mineralleri, suyu toprağı gibi tüm her şeyiyle bir arada olan bir bütünlük olarak düşünülür ve gerçekten kendi içerisinde bir enerjisinin olduğu tartışılmaz bir gerçek olarak görülür. Tıpkı insanların vücudundaki sistemler gibi dünyanın da üzerinde negatif ve pozitif sahalar bulunmaktadır. Bunlar, zeminin yapısı ve girdabından oluşup enerji sistemleri şeklinde tüm dünyayı çevrelemektedir. Bu sistemi “ley hatları” olarak isimlendiren kişi arkeolog Watkins’tır (Uysal, 2015, 51).

Bu kanallar iki adet enerjiden meydana gelmektedir. Negatif olanlara, kara akım; pozitif olanlara ise beyaz akım denilmektedir. Tıpkı bedenimizdeki meridyenlerin de akupunktur tedavisi yapılırken iğnelerle harekete geçirilmesi ve bunun sonucunda da şifanın sağlanabilmesi gibi belirlenen noktalarda ortaya çıkarılan yapıtlar da benzer bir biçimde enerji sahalarını kullanabilmek için etkinleştirilmiştir. “İnsan vücudunda 12 adet merkez 8 adet özel meridyen 20 adet de meridyen belirlenmiştir. Dünyada da 20’si üçgen 12 adet de beşgen olmak üzere farklı enerji ağları belirlenmiştir.” (Uysal, 2015, 51). Negatif hatlar olumsuz durumların ortaya çıktığı mekanlarda dengenin bozularak negatif enerjiyi biriktirmesine yarar ve sonuçta buralarda bir kara akım sınırı meydana gelir bu durum insanın hastalandığı zaman vücudundaki enerjinin azalmasına benzeyen bir şey ortaya çıkarır. Pozitif hattı ise genelde dini değer verilen güçlerin üzerinde bulunduğu alanlardır. Örneğin Mekke’de Kâbe buna örnek verilebilmektedir (Uysal, 2015, 51-52).

3.10. UFO Kültü

“UFO kültürü, New Age akımının bir yansımasıdır. Mistik yapısı olan kült, daha çok bilinmeyen ve görülmeyen uzaysal varlıklarla irtibat kurulması sonucu, onların mesajlarıyla oluşmuştur. 1960’lı yıllarda California çıkışlı olan UFO kültürünün temel yapısı,

Hristiyan dünyasında heretik bir yansıma olarak değerlendirilmiştir.” (Biçer, 2006, 27).

New Age hareketini benimseyenler, bedensiz veya bilgi sahibi olunamayan varlıklarla irtibat halinde olduklarını söylemektedirler. Böyle bir anlayış, uzaydan gelen varlıklar ya da bilgiler görüşüyle ön plana çıkmaktadır. Böyle düşünülünce de bu kült, Yeni Çağ hareketinin önemli bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır (Biçer, 2006, 29). Bu hareketi benimseyenler UFO kültürünün temel yapısını tinsel varlıklardan elde edilen haberlerden bu verilerden oluşmaktadır. Hareketin önde gelen savunucularının, farklı gezegenlerdeki doğaüstü varlıklarla bir etkileşim şeklinde oldukları kabul edilir. Bu önderlerin ölümsüz diyerek isimlendirdikleri manevi varlıklarla da iletişimlerinin oldukları düşünülmektedir (Biçer, 2006, 30). Bu harekette uzaylı varlıklar alelade varlıklar olarak değerlendirilmemektedirler. Tam tersine doğaüstü kuvvetlere sahip olan ve aynı zamanda insanların düşündüklerini okuyabilme gibi özelliklere sahip olan varlıklar şeklinde görülmektedir. İçinde bulunduğumuz zamanda bazı hareketlere de “UFO dinleri” denilmesinin ve bu hareketlerin aslında dinlerde olan aşkın olma özelliği, ahlak sistemleri ve inanç esasları gibi şeyleri kendilerine özgü olarak UFO inanışlarına uyarlayıp bir çeşit inanç düzenine çevirmeye çalışmaktadırlar. İlk başta daha küçük hareketler gibi başlayan bu gruplar sonraki zamanlarda inandıkları şeylerin propagandasını yapacak çok geniş çaplı organizasyonlar şeklini almışlardır (Yeşilyurt, 2018, 221).

4. New Age Hareketinin Sosyolojik Boyutu

4.1. New Age Hareketinin Faaliyet Alanları

New Age hareketi, misyonerlik faaliyetleri ile genişletilip çok geniş çaplı bir alanda faaliyet yürütmektedir (Özkan, 2006, 141-142). Bu hareket biraz dağınık bir hareket olduğu için çok fazla çizilmiş kesin hatları yoktur ve sadece belli bir topluluğa hitap etmemektedir. Başında kesin bir kurucu ya da bir liderin olmadığı bir akımdır. Bu akımı ayakta tutan en önemli faktör, hareketin başındaki kişilerin yaptıkları ulusal yayınlar, verdikleri konferans-

lar, yine birçok bölgede verdikleri seminerler ve konu ile ilgili çıkarılan kitaplardan oluşmaktadır (Acar, 2009, 61).

Bu akımın faaliyet sahaları: Psikoanaliz, bioenerji, astroloji, benlik analizi, benlik geliştirme terapileri, konsantrasyon antrenmanı, değişken aksiyonlu analiz, pozitif düşünme programları, psikodrama, meditasyon, telepati, müzik, sessiz tedavi, reenkarasyon, genel tıp, şekil tedavisi, transendantal yoga, hipnoz, kendini tatmin antrenmanı, ferdi hipnoz, bitkisel geri tepme, Zen Budizmi, saldırganlık antrenmanı, kahinlik, tarot, ökoloji, büyü, Sufi dansları, rüya yorumu, anlam genişletme gibi değişik alanlarda faaliyet göstermektedirler. Bu sebepten ötürü bu akım, “çeşitlilikte birlik” diye de adlandırılmaktadır (Özkan, 2006, 142).

4.2. New Age Hareketinin Organizasyonları

Yeniçağ grupları kült diye adlandırılabilir. Bu toplulukların geniş çaplı bir hareket diye tanımlanmaları çok kabul görmemektedir. Çünkü gruplar tek olarak değerlendirildiklerinde akımı ortaya koyacak bir nizam ya da bir oluşuma sahip olmadıkları görülmektedir (Köse, 2011, 134).

Okumak, hareket mensuplarının hayatlarının çok önemli bir noktasında yer almaktadır. Okumaya çok önem vermektedirler. Bu yüzden de kitaplar, dergiler, yine ortaya konulmuş süreli yayınlar, bu akım mensuplarını toplayan bağ kurmalarını sağlayan merkezi yayınlardır. Önde gelen dergilerden “Body & Soul ve New Age Journal” dergileri hareketin ulusal anlamda çok önemli dergileridir. Bu dergiler mensuplarının aralarındaki iletişim kanalı olarak görülmektedir ve ciddi anlamda ortaya konulan fikirler, yine tasarlanan uygulamalar ve hareketle ilgili ortaya konulmuş bilgileri duyurmak amacıyla önemli görevler üstlenen dergilerdendir. Bunun dışında gazeteler de yine özellikle metropol şehirlerde iletişim kurmada çok önemli bir görevi yürütmektedirler. Coğrafi açıdan daha küçük bölgelerde ise oralarla ilgili yapılmış yayınlar da yine bu görevi yürütmektedir. Bu yayınlarda ortak amaç hareketin yapısını insanlara bu iletişim kanalları vasıtasıyla duyurmaktır (Acar, 2009, 61). Bu akım, üzerine yenisini ekleyip, artarak devam eden

şekilde bir faaliyet alanına sahiptir. Bunlar arasında, kulüpler, kamplar, atölyeler, festivaller, okullar, kurslar, alışveriş merkezleri, okuma grupları vardır. Hareket mensubu insanların birçok alternatifini bulur ve hayatları boyunca yalnızca bir topluluğa ait olma davranışını daha az sayıda sergilemektedirler (Başkaya, 2006, 130). Tanınmış ve toplum tarafından kabul görmüş kişiler tarafından yapılmış TV programları da hareketin yayılması için önemli bir işlev yürütmektedir. Bu konuda Shirley MacLaine TV programları ve ortaya çıkardığı kitaplarla bu hareketli benimseme ve aynı zamanda hareketin yayılması konusunda gayret gösteren önder insanlardandır. Ülkemizde ise Bedri Ruhselman yine Ergün Arıkdal isimleri bu konuda çaba gösteren isimlerdendir (Acar, 2009, 61).

Bu hareketi pratiğe döken insanlar genelde hareketin faaliyet alanlarında olan, yoga, astroloji, şifa yöntemleri bunlar dışında yine meditasyon gibi insanların da dikkatini çeken uygulamalarla meşguldürler. Dolayısıyla da bunların ortaya konulması için uygulamaları bilip öğretecek yönlendiricilerin olmaları gerekmektedir. Bu yönlendiricilerin de belirli birikime sahip, araştırmacı, uzman kişiler olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla da bu yönlendiriciler hareketin yazarları olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlar bazen insanlarla karşılıklı olarak iletişime geçmişler, bazen de bir araya gelmeden uzaktan bağlantı kurmuşlardır. Sonuçta da bu hizmeti almak isteyen birçok kişiye hizmet edilerek amaç gerçekleştirilmiştir. Hareketin uygulayıcılarının doğru insanlardan seçilmesi çok önemlidir. Çünkü bu hareket zaten hareketi uygulayanlar ve bu danışmanlık hizmetini alanlar arasındaki doğru iletişimin kurulması ile gerçekleşen bir harekettir. Dolayısıyla da hareketi uygulayacak kişinin birçok alanda bilgi ve yeterliliğe sahip olması gerekmektedir (Acar, 2009, 61).

5. New Age Hareketinin Türkiye'deki Faaliyetleri

5.1. Yeni Dini Hareketlerin Misyonerlik Faaliyetleri

Bu hareketler, ilk meydana çıktıklarından bu yana üye toplayabilmek ve hareketi yaygın hale getirebilmek için, farklı stratejiler ortaya koymaktadırlar. Hareketlerin başındaki kişilerin akıllarında

oluşabilecek kuşku­ları ya da soru işaretlerini cevaplayıp, insanları mensupları haline getirmek için ciddi anlamda çok geniş çaplı çalışmalar yürütmektedirler. Bir akımın lideri ne kadar çok çaba gösterirse, aktif olursa ve insanları etkileyebilme gücüne sahipse o akım, aynı oranda birey kazanabilmektedir. Sonuç olarak, bu hareketlerin yayılması bol motivasyon ve gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilen misyonerlik çalışmalarına bağlı ortaya çıkmaktadır (Turan & Uzun, 2018, 139).

5.2. Hareketin Türkiye’de Ortaya Çıkışı

Batıda ortaya çıkmış New Age akımı, teknolojinin de etkisiyle çeşitli yayıncılık etkinlikleri, seminerler, kitaplar, videolar, şifa yöntemleri gibi yöntemlerle dünya üzerinde süratli bir şekilde yayılma göstermiştir (Doğan, 2020, 59). Türkiye, batıdan farklı olarak, gelişen teknoloji, sanayi devrimi, modern unsurlar ve sekülerleşme gibi olaylar karşısında değerlerinden, geleneklerinden, örf ve adetlerden çok keskin bir şekilde kopmamıştır. Geçiş aşamalar şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yüzden New Age hareketinin Türkiye yayılması konusunda diğer ülkelerle benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da olmuştur (Pınarbaşı, 2020, 118). Hareketin Türkiye’de ortaya çıkışı, kişisel ve sosyal olarak yeni bir ruhsal farkındalık döneminin ortaya çıkışı beklentisi biçiminde meydana gelmiştir (Başkaya, 2016, 116). Türkiye’de ilahi dinler dışındaki manevi arayışlar, daha çok yeni olduğu için toplumda çok yer etmemiştir. Türkiye’de New Age hareketinde bilinen ilk yapısal süreç Bedri Ruhselman’ın öncülüğünü yaptığı gruptur (Pınarbaşı, 2020, 119).

5.3. New Age Hareketinin Türkiye’deki Faaliyetleri

Bedri Ruhselman ile başlayan süreç, Refet Kayserilioğlu ve yandaşları ile devam etmiştir. Bedri Ruhselman’ın bilimsel olarak yapmış olduğu ruh araştırma faaliyetlerine ondan sonraki liderler de eklemeler yaparak soyut varlıklarla iletişime geçtiklerini iddia etmişlerdir. Bu hareket mensupları 1964’ te “Beyti Dost” adı verilen soyut bir varlık ile bir araya geldiklerini ve bu varlığın belirlediği ilkelere uydıklarını, hayatlarına buna göre yön verdiklerini bildirmişlerdir (Biçer, 2006, 32).

Bu hareketin faaliyetlerini yapan ve hareket içerisinde son derece önemli görülen gazete ve dergi gibi yayın organlarında astroloji sayfaları, bunun yanında burçlarla ilgili bilgiler, yine falla ilgili bilgilerin verildiğine çok sık rastlanmaktadır. Bu durum popüler hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bunun dışında Uzakdoğu ile ilgili reenkarnasyon, ruhçuluk, terapi, meditasyon ve yoga merkezleri gibi merkezler popüler hale getirilmektedir. Ayrıca toplumda UFO'lara rastladığını dillendiren insanların bildirileri, bunu bazı yayın organlarında göstermeleri, bunun yanında bazı insanların uzaylılarla iletişim kuruyorum diyerek etraflarına başka insanlar toplamaları, medyumluk, büyü yapma gibi konuların çok fazla dile getirilmesi, TV kanalları ve özel yayın kuruluşları tarafından konu ile ilgili bilinçli olarak çekilip gösterilen filmler, televizyon programları ve aynı zamanda senaryoları bu konuları içeren diziler yayınlanmaktadır. Bu tür etkinlikler teknolojinin gelişmesi ile birlikte katlanarak artmaya devam etmektedir (Aydın, 2015, 79). Türkiye'de faaliyetlerini yaydıkları dergilerde faaliyet alanlarıyla ilgili insanların dikkatini çekecek ve mensup kazanmalarını sağlayacak çalışmalar yapmaktadırlar. Bir dergilerinin "UFO Kaçırmaları Gerçek mi?" başlıklı bir bölümünde bu durumla karşılaşanların kendileriyle hemen iletişime geçmeleri gerektiğinin çağrısını yapmışlardır. Ve ilgili iletişim bilgileri de verilmiştir (Kalalı, 2004, 38-40).

Ruhselman'ın 1950'de kurduğu Metapsişik Tetkikler ve İlmi Araştırmalar Derneği ve sonraki senelerde aynı dernek mensuplarınca 1994'te oluşturulan İnsanlığı Birleştiren Bilgiyi Yayma Vakfı (BİLYAY), ruhsal inançlar ile alakalı hem bölgesel hem ulusal hem de uluslararası alanlarda faaliyetler yürüten kuruluşlardandır. Bunlara Adana Ruhsal Araştırmalar Derneği yerel yapılanmaları da eklenebilir. New Age hareketine bağlı tarikatların birçoğunun Türkiye'de üyeleri mevcuttur. UFO tarikatları içinde Türkiye'de en yaygını olan Rael akımı, Scientology ve Hint ve Uzakdoğu kaynaklı akımlar da ülkemizde yer edinmişlerdir. Ayrıca, Bülent Çorak önderliğindeki Dünya Kardeşlik Birliği Mevlâna Yüce Vakfı, Bülent Çorak'tan ayrılıp kendi topluluğunu oluşturan Ö. Cenap Baş-

man'ın öncülüğünü yaptığı Maron hareketi de Türkiye'deki New Age hareketlerindendir (Biçer, 2006, 32).

Sonuç

Modern Çağın hayata girmesiyle birlikte insanlar dini ötelemiş ve bu da beraberinde manevi eksikliği getirmiştir. Geleneksellik zayıflamış, modern olan popülerleşmiştir. Batıdaki bazı olaylar kaynaklı ortaya çıkıp genişleyen ve zaman içerisinde de birçok ülkeye dağılan, birçok farklı sahada hareket eden, New Age hareketi köklü dinlerden ve aynı zamanda modern çağ şartlarından da yoğun şekilde etkilenecek ortaya çıkmıştır. Yani bu hareket hem batıdan hem de doğudan öğretilerin alınması sonucu modernliğin de eklenmesiyle birlikte bir sentez halinde ortaya çıkmıştır.

New Age hareketi, üyelerine, katı öğretiler benimseme zorunluluğu koymadığı için hareketin etrafında üye toplama konusunda hiçbir zorlanma yaşanmamıştır. Hareketin tam olarak nerede başladığı ya da son bulacağı, içerisinde barındırdığı birçok aktivite ve inanç birleşimlerinden dolayı tam olarak bilinmemektedir. Tam olarak bir yaratıcı ya da dini otoriteye bağlı olmadıkları için kesin bir kurucusu olmamaklar birlikte faaliyet alanları da çok farklı alanlardan oluşmaktadır.

Bu harekete göre içinde bulunan çağda insan, Tanrısal güç anlamında güç kazanıp Dünya üzerinde çok kolay ve istediği gibi bir hayat elde edebilmektedir. Diğer dinlerdeki gibi kesin uygulanması gereken kurallar yerine, enerji, kişisel gelişim gibi kavramlar dile getirilerek faaliyet yürütmektedirler. Bireyi hep ön planda tutması, olumlu düşünme, pozitif düşünce, dünyaya ve hayata önem verme bu hareketi öne çıkaran, popüler kılan sebeplerdendir.

New Age hareketi farklı uygulamalarla, insan hayatlarında farklı etkiler ortaya çıkarmıştır. Hipnoz ve yoga gibi yöntemlerin sağlık alanında tedavide kullanılması buna örnek gösterilebilir. Manevi anlamda eksiklik hissedenlerin ve bu sebeple de arayışta olan insanların, alternatif bir arayış içerisindeyken bu yöntemlere başvurup manevi anlamda rahat hissettiklerini belirtmişlerdir.

Türkiye'de de faaliyet gösteren bu akım, sosyal medya, TV

kanallarında yayınlanan filmler, diziler, sağlık alanında, kitap ve dergilerde, spor sahasında kişisel gelişim alanlarında çok geniş faaliyet alanı sunmuştur.

Kaynaklar

- Acar, Rumeysa. *New Age Hareketi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Albaskan, Metin. *Yeni Çağ'da İçsel Kıyamet ve Değişim Zamanı*. İstanbul: New Age Yayınları, 2006.
- Aubyn, Lorna St. *New Age: Yeni Çağ Akımı*. çev. Nuray Mines & Ercan Arısoy. İzmir: Ege Meta Yayınları, 1998.
- Aydın, Cüneyd. *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Baloğlu, Adnan Bülent. *İslam'a Göre Tekrar Doğuş (Reenkarnasyon)*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2001.
- Başkaya, Şafak. *New Age Hareketi: Modern Bir Dinsellik Biçiminin Sosyo-Kültürel Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Biçer, Ramazan. "Heretik Bir New Age Tarikatı Dünya Kardeşlik Birliği Mevlâna Yüce Vakfı", *Ekev Akademi Dergisi* 10/29 (2006), 27-50.
- Biçer, Ramazan. "Küreselleşme: İslam Teolojisi Bağlamında Bir Yaklaşım", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2008), 50-88.
- Bilgi Kitabı*. ed. Vedia Bülent Çorak, İstanbul: Dünya Kardeşlik Birliği Mevlâna Yüce Vakfı, 2. Basım, 1996.
- Develi, Hazal. *Modern Toplumda Batıl İnançlar ve New Age Akımı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Doğan, Elif. *Türkiye'de New Age Hareketi: Şifacı Grupların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tabanı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Kalalı, Hürriyet. "Kaçınılma Vakaları", *New ge Yaşam Dergisi* 1 (Eylül 2004), 38-39.

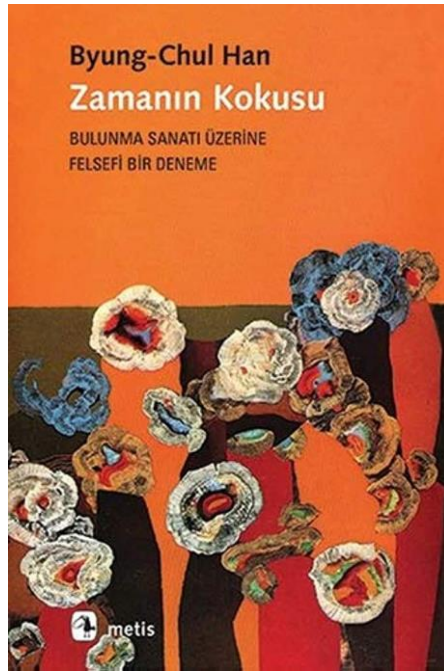
- Köse, Ali. *Kutsalın Dönüşü: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Köse, Ali. *Milenyum tarikatları: Batı'da Yeni Dini Akımlar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Özkan, Ali Rafet. *Kıyamet Tarikatları: Yeni Dini Hareketler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- Pınarbaşı, Gülenay. *Kültür Endüstrisi Bağlamında New Age Uygulamalarından-İnançlarından Astrolojinin Facebook Dolayımı İçerik Analizi (2018-2019)*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Turan, Süleyman & Uzun, Sema Nur. "Yeni Dini Hareketlerin Taraftar Kazanma Yöntemleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/3 (2018), 137-174.
- Uysal, Emre. *20. Yüzyıl New Age Akımı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yeşilyurt, Temel. *Çağdaş İnanç Problemleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2018.

Byung-Chul Han, *Zamanın Kokusu: Bulunma Sanatı Üzerine Felsefi Bir Deneme*, çev. Şeyda Öztürk, İstanbul: Metis Yayınları, 2019, 136 s.

 RUMEYSA HAZEL PEKACAR ^a

Güney Koreli yazar ve kültür kuramcısı Chul Han, 2009 yılında kaleme aldığı *Zamanın Kokusu* adlı kitabı ile, zamanın bozulması anlamına gelen *diskroni*'nin tarihsel ve sistematik bir incelemesine girişir. Kitap, kendi içinde önsöz hariç on iki bölümden oluşur ve her bir bölüm zamanla ilişkili bir konuyu esas alır.

Chul Han, ilk olarak önsözde *diskroni*'nin neyi ifade ettiğini açıklar. Onda zamanın bozulması, eski zaman anlayışının ontolojik ve epistemolojik yapısından ayrılan yanını ifade eder. Burada epistemolojik yan; zamanı algılama ve duyumsama kanalımızı; ontolojik yan ise, zamanın kendi işleyen ontik yapısını niteler. Eski zaman kavrayışı doğrusal, ardıllı, ritmik, akışkan, birimli, yönlü, anlatılı, anlamlı ve hedefkardır. Bu zamanın işleyişi alışık olduğumuz, hissettiğimiz ya da duyumsadığımız o geçmiş-şimdi-gelecek olmak üzere 3 boyutlu zaman algısının sırasını bize

^a Ankara Üniversitesi, SBE, Felsefe ve Din Bilimleri Programı
hazelpekacar@gmail.com

hiçbir rahatsızlık ve uyumsuzluk vermeden hissettiren, adeta kendi görevini yerine getirdiğini düşündüğümüz bir zaman yapısını betimler. Süreyle, zamanın içinde kişisel ve sübjektif gerçekliğimizi yaşadığımız deneyim alanımız kastedilir. Zaman herkes için aynı ontik yapıda işler. Oysa süre, onun içinde kendi bireysel yaşantımızı ifade eder. Chul-Han için doğrusal zamanın yapısı artık bozulmuştur. İçinde bulunduğumuz bu bozuk zamana da *diskroni* adını verir. Diskroni, eski zaman kavrayışının yapısal olarak karşıtıdır. Bozuk, dağınık, çok kanallı, sarmal, başı-sonu belli olmayan, bitimsiz, amaçsız, anlatsız, anlamsız, yörüngesinden çıkmış, kütle çekimini kaybetmiş ve bu yüzden huzursuz edicidir. Han'a göre, zamanın hızlanması gibi özellikler diskroni'nin yalnızca tezahürlerinden biridir. Diskroni'nin nedeni, zamanın atomlaşması olarak görülür. Bu atomlaşmanın insandaki tekabülü insanın atomlaşmasıdır. Kısacası, insan artık bozuk zamanın içinde sadece salt bedeni ile var olan bir varlıktır. Chul Han, burada insanın bozuk zamanın içinde orada oraya savrulmaklığını vurgular.

Chul-Han, eserinde bize iki zaman kavrayışı arasındaki farkı anlattıktan sonra tamamen diskroni'ye geçer ve ilk bölümde bu zamanı *uygunsuzluğu* açısından ele alır. Zamandaki uygunluk, zaman akışının kendi doğrusal çizgisi üzerinde kendinden beklenen şeylerin gerçekleşmesi durumudur. Bu durum, ölüm üzerinden incelenir. Zamanda bir başlangıç bir de bitiş vardır. Bu bitiş, ölümdür. Ancak ölümü ölüm kılan onun anlamı yani zamanında olmasıdır. Çizginin bitiminde gerçekleşmeyen ölüm, ölüm değil sadece yok oluş ya da bir tür ömür bitimidir. Zamanın uygunluğu içinde ölmeyen kişi adeta çemberin dışına fırlatılmış gibi sadece yok olur. Bu sonlanmada, doğal akışı içinde beklenmeyen ya da insan müdahalesi ile bitimine sebep olan her şey zamanın yapısına uygun davranmamıştır. Nietzsche'nin amor fatisini ifade eden "kaderini sev" zamana bir atıftır. Kader, yani olması gereken bir olay örgüsünün belli bir zaman içinde gerçekleşmesidir. Dolayısıyla, kaderini sevmek senin için gerçekleşen şeylerin zamanını ve kendisini sevmektir. Benzer şekilde Heidegger de insanın 3 ontolojik zaman içerisinde kendini gerçekleştirmesini geçmiş-şimdi-

gelecek olmak üzere zamanın ardışık yapısında bulur. İnsan, ancak bu düzenli oluşmanın bitiminde ölümle tamamlanır. Yani, uygun zamanda ölür. Ayrıca Chul Han için, zaman yapısının bozulmuşluğunu ifade eden faktör, üç ardışık zamanın birbirini doğrusal olarak izleyen noktalardan değil, bu noktaların tek bir zaman boyutu olan şimdi de toplanmasından kaynaklanmasıdır. Bu durum, zamanın ilerlerken bozulmasına ve yönsüz bir hızlanmaya sebep olmuştur. Özetle, zaman artık dağılmıştır. Düzenleyici ve hedef aşıcı hiçbir yanı yoktur. Bu yüzden, insan sadece yaş alır ama yaşlanmaz.

Chul-Han, kitabın “Zamanın Kokusu” başlıklı ikinci bölümünde, zamanı bu kez *anlamla* ilişkisi üzerinden ele alır. Doğrusal zamanın bir amaç ve anlatıya sahip olduğunu; bu anlatının ise, onun anlamı olduğunu dile getirir. Belli bir hat üzerinde, doğrusal ve ritmik bir biçimde ilerleyen zamanda olaylar arasında bir neden-sonuç ilişkisi, bir bağlam ve bir anlatı vardır. Zaman, daima ileri doğru akar ve bu akış da erekseldir. Yani bir amaca yöneliktir. Onun amacı, “anlamını” ifade eder. Zaman, hangi yönüyle ele alınmış ve değerlendirilmiş olursa olsun o zamana mutlaka bir anlam yüklenmiştir. İster mitolojik, ister Aydınlanmacı -ilerlemecitarih anlayışı olsun, hepsinin kendisine yüklediği bir anlam (amaç) vardır ve bu anlamla varolurlar. Kısacası, zaman sahip olduğu ve kendini onun üzerinden tesis ettiği bir değer üzerinden anlam kazanır. Oysa, diskroni zamanı ise birbiri ardına gelen doğrusal nokta ve akıştan oluşmayan, aksine noktaların artık sadece şimdiki zamanda birbirinden bağımsız, kopuk, soyutlanmış ve yalıtılmış bir biçimde durduğu; bu yüzden düzenden ve amaçtan da yoksun zamandır. Bu haliyle, gerçekleşecek bir anlatıdan, yani anlamdan da yoksundur. Yani kokusuzdur. Anlamsız olan, aynı zamanda bir tadı ve kokusu da olmayandır. Anlam, amaçtır. Zamanın kokusudur.

Chul-Han, kitabın “Tarihin Hızı” adlı üçüncü bölümünde ise, zamanın sahip olması gereken anlamın ancak ideal bir *yavaşlıkla* idrak edilebileceğini eklemeler. Başka bir deyişle, bir zaman doğrusal bir düzlemde ilerlerken her ne kadar kendini tanımlayan bir

anlatıya yani anlama sahip olsa da o anlamın yerleşebilmesi, idrak edilebilmesi ve kendi yerini tesis edebilmesinin yolu bu ilerleyişin hızında saklıdır. Bu hız, yavaşlamayı gerektiren bir hızdır. Anlamın katılaşması, yoğunlaşması için zamanın içinde yavaşlığa ihtiyacı vardır. Olayların belli bir neden-sonuç ilişkisi içinde görülebilmesi ve tarih meydana getirebilmesi için bu ilişkinin görülebileceği bir geçiş hızına sahip olmalıdır. Bu yüzden, Chul Han'a göre hız, anlam kaybının nedenlerinden biri olup diğer neden ise, doğrusal zamanın ardışık noktalarının kendini oluşturan bir hat üzerinden yani yörüngesinden çıkmış olmasıdır. Şeylere bir istikamet yani anlam tayin eden yörüngelerin ortadan kalkmasıyla şeyler, ilişkilerini kaybetmiş, dağılmış ve şimdiki zamanın boşluğunda amaçsızca süzülen olgular haline geldiği için anlam da kaybolmuştur. Ayrıca Chul Han için her ne kadar hızlanmayla anlam ve amaç kaybolduğu için tarihin sonu gelse de aynı şekilde bu yörüngeden çıkışın sebep olduğu süreksizlik ve katılık da bu kez yavaşlamaya sebep olduğu için bu yavaşlamanın da tarihin sonu olabileceğini söyler.

Chul-Han, "Uygun Adım Yürüme Çağından Dolanıp Durma Çağına" adlı dördüncü bölümde, kitabın ana konusunu teşkil eden zamanda doğrusallığın bozulmasına tekrar döner ve bu durumun insan hayatındaki karşılığını analiz eder. Modern insan artık doğrusal zamanın insandan beklediği, kendi belirlenmiş çizgisi üzerinde belli bir yörüngeyi takip etmesi beklenen ve o çizginin sonunda bir amaca ulaşmaya çalışan kişi değildir. Daha önceki bölümde belirttiği gibi ileri doğru düzenli bir çizgide akan zaman birimlerinin kütle çekimlerini kaybetmiş, yani yörüngeden çıkmış, dağılmış ve savrulmuştur. Çekimin olmadığı yerde, yeri belli ve amaçlı hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla insan da bu yeni düzen (sizliğin) içinde artık kendisine gösterilen çizgide yürüyen değil, kendi yolunu kendi inşa edendir. Bu yüzden, diskroni çağı, üç boyutlu zaman içerisinde insanı makul bir yavaşlıkta inşa eden "oluş" çağı değil, özgürlük çağıdır. Modern insan özgürdür. Diskroni'de artık zaman çözülmüştür, bir düzen ve hedef yoktur. Hedefin olmadığı yerde ise farklı davranış formları açığa çıkmıştır. Bu davranış da

uygun adım hedefe yürüyen değil, Bauman'ın aylaklık ve avarelik olarak tanımladığı özgür, amaçsız davranışı betimler. Diskroni çağında zaman çözüldüğü için artık hayatın dengesi de bozulmuş, amaçsızca dönüp duran bir devinime dönüşmüş ve davranışların dayanağını yok etmiştir. Filozofun konuyla ilgili tespit ettiği en önemli şey ise, zamansal kütle çekiminin kaybolmasıyla bozulan hayatın dengesi ve ritmi, zamanda arızalara yol açtığı için bu durum, gerçekte hiçbir şey hızlanmazken, hayatın çok hızlı aktığına yönelik bir hissin ortaya çıkmış olmasıdır.

Chul Han “Şimdiki Zamanın Paradoksu” adlı beşinci bölümde artık sadece *şimdiki* zamana odaklanır. Diskroni'nin şimdisi, Chul Han için bir aralık ya da eşiktir. Eşik, olacak şeyler için hazırda beklenen yerdir. O ne olmuştur. Ne olacaktır. İkisi arasında bir aralıktır. Zaman aralığı, iki olay ya da konum arasında uzanan durumdur. Aradaki zaman belli bir konum tesis etmeyen geçiş aralığıdır. Her şey olmaya hazırdır. Ancak henüz olmadığı için de belirsiz ve huzursuzluk vericidir. Chul Han insan hayatında önemli bir yere sahip olan ve insanın sadece geçmiş ve gelecek odaklı yaşadığı durumuna aralık'ın önemini, işlevini ve analizini yaparak çok önemli bir parantez açar. Aslında hayatımızın o iki zaman boyutundan değil, aralık'ın zenginlikleri şekil verdiğini hatırlatır. İnsan hayatı, bütün aradalık formlarından mahrum bırakıldığında kısırlaşır. Chul Han, bu eşik ve aradalık durumunu bir evetleme açısından ele alır. Ona göre, aradalık sadece olacak olanları bekleme ve geciktirme işlevi görmez. Aynı zamanda, düzenleme ve yapılandırma durumuna da imkan verir. Bunun yanı sıra, aralıkların sıklığı olayların bir araya gelme sıklığını da hızlandırır. Böylece, konumlanmayı olanaksız kılar. Şimdide birikmiş tüm olay, imge ve olgular sadece sıkışmış bir yığından ibaret kalır. Burada konumlanan ve yavaşlayan bir şey olmadığı için üzerinde düşünmeye fırsat da yoktur. Kısacası, şimdinin paradoksu, her şeyi aynı anda kendinde barındırırken, düşünmekten yoksun bırakışı ve onları anlamlandırmaktan uzak bırakışıyla, her şey arasında geçiş sağlamasıdır.

Chul Han, “Güzel Kokulu Zaman” adlı altıncı bölümde, za-

manı *koku* aracılığıyla bellek üzerinden ele alır. Belleğin herhangi bir hatırayı, koku aracılığı ile yaşattığını ve bunun taşıyıcı zemininin zaman olduğunu düşünür. Zaman, tanıdık bir koku sayesinde o kişinin kendi zaman tüneli haline gelir ve zaman, o kokuya bürünür. Bu kişisel zaman deneyimi, o anıyı ve duyuları geçmiş ve şimdiden kopararak zaman dışı bir noktaya yerleştirir. Zaman, artık kokunun kendisidir. Chul Han bu durumu zamanın kokusu olarak adlandırır. Öyle ki, koku duyusu, doğrudan hatırlatma ve yeniden diriltme organı olarak kabul edilir. Buradaki koku, zaman ve bellek arasındaki ilişki üzerinde durmak önemlidir. Koku girdi ise, bellek çıktıdır. Zaman ise, ikisi arasında yolculuk yaptıran kesintisiz bir kanaldır. Öte yandan, Chul Han koku üzerinden zamanda yolculuğu benlik inşası üzerinden de ele alır. İnsanın, hatıraları üzerinden bir zaman yolculuğu yapması onun bugün var olduğu güne kadarki “kendini” de bütünsel olarak ele alması demektir. Yine, zamanın belli bir noktaya, geçmişe insanı bağlaması onun ontolojik düzlemde hakikatle ilişkisini de verir. Çünkü hakikat; bağlanma, yakınlık ve ilişki kurmakla karakterize edilir. Öyleyse Chul Han, bize zamanın koku üzerinden zaman dışılığını, kimlik ve hakikat yönünü ortaya çıkarmış olur.

Chul-Han, “Meleğin Zamanı” başlıklı yedinci bölümde, bir zaman dilimi olarak şimdi’ye bu kez *manevi* açıdan yaklaşır. Filozof, zaman dilimlerinin bir anda yığıldığı şimdi’nin Varlık ve anlam ilişkisi zemininde değerlendirildiğinde daha zengin bir zaman dilimi olduğunu ifade etmeye çalışır. Öyle ki, anlatının her zaman insan hayatı inşa etmenin tek yolu olmadığını da gözden kaçırmak istemeyen Chul Han, anlatının kendini karakterize ettiği doğrusal zaman anlayışının karşısına son iki bölümdür şimdiye ve şimdinin işlevlerine odaklanan bir perspektif çizer. Bu durumu, Lyotard’ın melek kavramını kullanarak yapan Han, anlatının sonlanması zamanı çekim kuvvetinden tamamen mahrum bırakmayacağını, aksine anı serbest bırakacağını dile getirir. An sadece, zamanın çözülmesi ile ortada kalan bir zaman parçası olarak da görülmemelidir. Evet, an bir derinleşme yaşatmaz fakat anlamla ilişkili bir varlığın derinliğine sahip olabilir. Şimdikin ilerisinde bir

zamanda bulunan varlığın henüz kendisi yokken bile, kendisiyle kurulan anlam ilişkisi sayesinde şimdide varlığı kurulmaktadır. Bu yüzden, Lyotard üzerinden bir yorumla, anlatının her ne kadar zamanın sonu olsa da, varlığın gizemine de yaklaştırmayı ve üzerinde düşündürmesiyle ona yaklaştırdığını beyan eder. Böylece, şimdide varlıkla kurulan ilişkinin, doğrusal zamanın bitimi ya da çözülüşü probleminden daha kıymetli olduğu vurgulanır.

Chul-Han, “Güzel Kokulu Saat: Antik Çin’e Kısa Bir Sapma” adlı sekizinci bölümde zaman-koku-bellek ilişkisini; bu kez *zaman-koku-mekan* ilişkisi üzerinden ele alır. Zamanın nasıl ki koku üzerinden zamansal bir yayılımı mümkünse, benzer şekilde zamanın yine mekansallaştırıcı etkisi de mevcuttur. Bu mekansallaştırma, zamanın her dilimine işleyen bir koku üzerinden sağlanır. Belli bir kokuyla özdeşleşen zaman, artık o kokunun olduğu mekanla da özdeşleşir. Böylece sadece zamanın özdeşleştiği kokunun duyumu, orayı mekanla bir hale getirir. Koku salan zaman, akıp gitmez. Benzer şekilde, belli bir zaman dilimine ait olan her bir olay, olgu ve figür de bir müddet sonra o zamanı anlatan ve özetleyen bir tablo haline geliverir. Burada, zaman bu kez kendini tablo nesnesiyle mekansallaştırmıştır. Böylece zaman, koku ile uzandığı gibi koku ya da o şeyi anlatan bir unsur üzerinden de mekansallaşır.

Chul Han, “Dünyanın Halka Dansı” başlıklı dokuzuncu bölümde insanın, yörüngesini kaybetmiş ve her şeyin şimdiki anda toplanmış olduğu bir zaman durumunda insanın dünyadaki eylemlerinin de son derece düzensiz, amaçsız ve dolanıp duran bir yapıda olduğunu Heidegger’in varlık ve zaman anlayışı üzerinden yorumlar. Heidegger’de kendini zamansallıkla kuran bir varlık olarak Dasein’in kendini bu zamanda kurması yani inşa etmesi, ardışık bir zaman çizgisi üzerinde gerçekleşir. Bu yüzden, insanın bir yörüngesi, çizgisi, düzeni, varış noktası, hedefi vardır. Burada insan dünyada dolanıp duran amaçsız bir varlık değil, kendini bilinçli bir şekilde zaman üzerinde inşa eden bir varlıktır. Heidegger, bu istikrarlı yürüyen insanın karşısına “oyalanan bir bulunma” durumundaki insan kavramını koyar. Dasein’in tam karşıtı olan herkes’in zamanı sıralı değil, anlardan oluşan şimdiye dağıl-

mıdır. Herkes, bir konuya adanmış değildir. Bir şeye bakış attığı anda başka bir şeye gözü takılır. Herkes, dünyada oradan oraya geçen bir zapping varlığıdır, o sadece dünyada dolanır durur. Heidegger, artık zamanın kütle çekiminin tekrar mümkün olamayacağını da bildiği için varoluşsal tarih anlayışı yerine, sadece benlik odaklı ve tarihe benliğin yön verdiği bir anlayışı teklif eder. Böylece, zamanın savrulup gitmesini engelleyerek onu benliğin yönetmesini ister.

Chul Han, “Meşe Odununun Kokusu” başlıklı onuncu bölümde zamanı, dayanağı açısından ele alır. Meşe odunu metaforu, meşe odununun o yoğun ve güzel kokusunun kaynağının, yavaş oluşan ve gelişen yapısından gelmesidir. Burada vurgulanan düşünce bellidir. Chul Han’da zamanın oluşumuna bir dayanak arar. Yine Heidegger’in Varlığı üzerinden problemi ele alan filozof, Varlık’ı özünde insanı kendi hakikatine koruyan bir dayanak olarak ele alır. Varlık olmadan nasıl ki insan dayanaksız ve korumasızsa zaman da aynı şekilde bir dayanaktır ve o da kendi içinde dayanıklı olanı ön plana çıkartır. Dayanak olmazsa, zaman da dağılır, sürüklenir ve bozulur. Zamansal bir bent yıkılması gerçekleşir. Zamanın dayanağı olmadığında, zaman kontrolsüz bir biçimde ileri doğru akar ve hızlanma gerçekleşir. Nihayetinde bu hızlanmada, durup düşünme, bulunma, eğleşme gibi durumları imkansız kılar. Oysa, bir şeyin oluşması ve demlenmesi için bulunma ve derin düşünmeye gerek vardır. Bu yüzden, günümüzdeki bu denli hızlanmanın nedeni işte zamandaki bu dayanaksızlığa bağlıdır. Öte yandan, Chul Han bir dayanağın neyi ifade ettiğini anlatmak için bir üst zeminde Heidegger’in Tanrısına çıkar ve onun sonsuz olan, kalan, sabit ve Yüce olan şeyin gizemini koruyan varlık olarak en temel dayanak olduğunu söyler. Tanrı, en sağlam dayanak olarak değişkenlik, farklılık ve süreklilikten yoksundur. O tekrarı ve özdeşliği temsil eder, zamana istikrar verendir.

Chul-Han, “Derin Can Sıkıntısı” başlıklı on birinci bölümde, bu kez zaman ile can sıkıntısı arasındaki ilişkiyi eler alır. Can sıkıntısı ile harekete geçme durumu arasında bir paradoks öne sürer Chul Han’a göre, can sıkıntısı eylemsizlikten değil, bizatihi eyleme

geçme kararlılığından kaynaklanır. Zira, Heidegger için de can sıkıntısının nedeni, zamansal boşluk olup insanın kendine bir anlam arayışının sonucu olarak ortaya çıkar. Derin can sıkıntısı durumunda, Dasein varlıklarla zamansal bir ilişki kuramaz. Ama onun anlam arayışı bir çağrı ve irtibattır. Bu anlamda, can sıkıntısı aslında bir anlam boşluğunun deneyimlenmesidir. Eğer, hayata ve varlıklara zamansal bir zeminden bakılmıyorsa, orada zaman çözülmüş, bozulmuş demektir. Bu yüzden, insanın anlam arayışı sürerken o sırada can sıkıntısı vardır ve henüz kendini zamansal olarak inşa etmeye başlamamıştır. Chul Han, Dasein'in yapabileceği ancak yapmadığı imkanların esirgenmiş kalışı aslında ona bir çağrı hükmündedir. Bu çağrı, Dasein'in kendini açık ve seçik olarak kavraması gerektiğine bir çağrıdır. Zira, insan can sıkıntısı duymadan, dışarıya yönelemeyecektir. Kısacası can sıkıntısını Chul Han nazarından önceki bölümlerde kastettiği aralık / eşik durumundaki o zenginlik olarak değerlendirebiliriz. Çünkü bu duygu; özne ile dünya, özgürlükle oluşsalılık, eylemle varlık arasındaki boşlukta konumlanır. Öyleyse, söyleyebiliriz ki can sıkıntısının zamanla kurduğu ilişki, yeni deneyimlere olanak tanıyan itici bir güçtür.

Nihayetinde Chul Han, "Vita Contemplativa" başlıklı on ikinci bölümde zamanı vita contemplativa (etkin düşünme) halinde olmak ve vita active (etkin eylem) halinde olmak açısından değerlendirir. Aristoteles ile başlayan tefekküre ayrılmış zaman olarak etkin düşünme zamanı ve yaşamsal faaliyetleri gerçekleştirmek için ayrılan etkin eylem zamanı ayrımı, Reformasyonla birlikte dünyevi yaşama ayrılmış çalışmanın daha fazla güçlendiği, endüstriyelleşme ve tüketim toplumu ile birlikte de etkin eylemin (çalışmanın) tamamen hakim olduğu bir duruma dönüşmüştür. Chul Han çalışma ve düşünme zamanı ilişkisinin geldiği noktayı, Hegel'in efendi-köle diyalektiği üzerinden açımlayarak tıpkı kölenin özgürleşme yoluyla efendiden bağıni kopardığı gibi, insanın da kendi emeğinin gücünü keşfetmek yoluyla iktidardan bağıni kopardığını, ancak bu kez de emeğin tüm insanların, toplumların, iktidarların ve zamanın üzerinde biçimlendirici tek güç haline

geldiğini ortaya koyar. Herkes emeğin dispozitisine katılır. Artık herkesin emeğe köle olduğu bir çalışanlar topluluğunu oluşturur. Zaman, tamamen emeğe adanmış ve zaman da emek vermeye başlamıştır. Aristoteles'in etkin çalışma zamanı artık bugünün mutlak anlayışı haline gelir. Öyle ki, etkin eylem halinde olmayı, etkin düşünmenin önüne koyan Hannah Arendt'in görüşlerini ele alan Chul-Han, onun düşünme halini bir tür durma ve eylemsizlik olarak görmesini ve böylece insanlık tarihinin tekrar kısırlaşarak animal laboransa dönüşeceği tehlikesini barındırdığı fikrine, vita contemplation'dan yana bir tavır alarak düşünme halindeyken durma ve hareketsiz kalma gibi bir zorunluluğun olmadığını ve kendi içinde duran şeyin hareketten muaf olması gibi bir zorunluluğu olmadığını seslendirir. Bu anlamda, etkin düşünme zamanının, etkin eyleme karşı yeniden canlandırılması gerektiğini teklif eden Chul-Han, vita active'nin modern yaşamın hızlanmasına su taşıdığını ve emekle aynı kökten gelen eylemenin (active) ortadan kaldırılmasının vita contemplation'a yeniden geçiş yapmakla mümkün olduğu çözümünü sunar. Ki zaten animal laborans ile animal rationalin sıkı bir ilişki içinde olduğunu ve derin düşünmenin de etkili bir emek /eylem gücü gerektirdiğini hatırlatır. Eğer düşünme olmazsa, yaşam salt iş yapmaya döner. Derin düşünme zamanları, etkin eylem zamanlarına bir mola verdimi, dinlenmeyi, yenilenmeyi de sağlar. Nitekim, Chul Han kitabında bu iki yaşam formunun da gerekli olduğunu sonucuna varır ve Kant'ın görü-kavram yaklaşımını kullanarak şu uyarılama ile bitirir: eylemsiz bir derin düşünce yaşamı kördür. Derin düşüncesiz bir aktif yaşam ise boş.

Yazım İlkeleri / Author Guidelines

1. **ilâhiyât: akademik araştırmalar** bilimsel hakemli bir dergi olup Ocak ve Aralık ayları arasında, yıllık olarak yayınlanır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. (**ilâhiyât: annual of academic studies** is a refereed peer-reviewed journal of which is published annually, between January and December. The official languages of the journal are Turkish and English.)
2. **ilâhiyât** akademik makalelerin yanı sıra felsefe alanındaki akademik etkinlik, söyleşi, kitap ve makale değerlendirmesi ve eleştiri yazılarına da, maksimum 600 ile 1000 kelime arası olmak kaydıyla, yer verir. (**ilâhiyât** also publishes academic activities, interviews, reviews of book and paper and critical papers beside academic papers as long as they are between 600 and 1000 words.)
3. **ilâhiyât** çeviri makalelere de yer verir. Çevirisi yapılacak makalenin yazarı, tarihi, nerede yayımlandığı, cildi, sayısı ve sayfası gibi künye bilgileri eksiksiz belirtilmeli ve eğer telif koruması kapsamında çıkmamışsa yayım izni alınmış olmalıdır. (**ilâhiyât** also publishes translations. All translations should include the name of the original paper, its writer, its date, its place of publication, information about the journal in which it is published and the consent of the original publisher if it is still under the copyright protection.)
4. Dergide kör hakemlik sistemi uygulanır. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazılar en az iki hakem tarafından değerlendirilir. (There is a blind review system in the journal. Each paper sent for publication is evaluated by at least two referees.)
5. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazılar 150 kelimeyi geçmeyecek bir Türkçe ve İngilizce başlık ve özet içermelidir. Yazılarda konuyu tanımlayan Türkçe ve İngilizce uygun anahtar kelimeler bulunmalıdır. Yazılarda kullanılan kaynaklar makale sonunda kaynakça listesi olarak Chicago formatında verilmiş olmalıdır. (All papers should contain 150 words abstract both in Turkish and English. They should contain key words in Turkish and English. References and bibliography should be given at the end of the paper in Chicago Style.)
6. Dergide kör hakemlik sistemi uygulandığından gönderilen yazıların isimsiz olmak üzere Makale Takip Sistemi üzerinden online olarak gönderilmesi gerekir. (Since there is a blind review process, papers must be sent online without name of the author, by Manuscript Tracking System.)

7. Yazılar 5000 kelimeyi geçmemeli, A4 kağıdının bir yüzüne 1,5 aralıklı, sol, sağ ve üst 4,5 cm, alt 3,5 cm boşluk bırakılarak yazılmalıdır. Yazılarda, alt başlıklar dahil, Times New Roman 11 punto kullanılmalıdır. (Papers should not exceed 5000 words, with a one and half space interlining, with margins left, right and up 4.5 cm, down 3.5 cm. In papers it should be made use of Times New Roman 11 points.)
8. Yazı içinde grafik veya resim varsa maksimum 10x20 ebatında ve ayrı bir dosya olarak jpeg veya jpg formatında gönderilmelidir. (Any picture or graphics in the paper should be sent separately as a jpg file and should be maksimum 10x20 cm. in size.)
9. Yayın Kurulu, yazıların yayımlanıp yayımlanmamasına karar verme yetkisine sahiptir. Yazılardaki fikirlerin her türlü yasal sorumluluğu yazara aittir. (Editorial Board is fully authorized about whether to publish or not to publish the paper. The author is fully responsible for the ideas in the paper.)
10. Yayımlanan yazıların tüm hakları **ilâhiyât**'a aittir. Kaynak gösterilmek şartıyla alıntı yapılabilir. (All rights of the published papers belong to **ilâhiyât**. The author of the paper should be cited for any citations from the paper.)

Metin İçi Kaynak Gösterme / Citations within Text

1. KİTAP

Tek yazarlı

- ¹ Gilbert Ryle, *The Concept of Mind*, London & New York: Routledge, 2009, s. 100.
- ² Ryle, *The Concept of Mind*, s. 101.
- ³ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001, s. 25.
- ⁴ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 30.

İki veya çok yazarlı

- ¹ Alfred North Whitehead & Bertrand Russell, *Principia Mathematica*, 3 vols, Cambridge: Cambridge University Press, 1910, I, 15.
- ² Whitehead & Russell, *Principia Mathematica*, II, 17.
- ³ Betül Çotuksöken & Saffet Babür, *Ortaçağda Felsefe*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2000, s. 15.
- ⁴ Çotuksöken & Babür, *Ortaçağda Felsefe*, s. 20.

Çeviri, edisyon (tahkik), derleme veya hazırlama

- ¹ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, trans. Paul Guyer & Allen W. Wood, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, A51 / B75.
- ² Kant, *Critique of Pure Reason*, B420.
- ³ John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, ed. A.D. Woozley, New York: Meridian Book, 1974, 1.2.1.
- ⁴ Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, 1.2.2.
- ⁵ Fârâbî, *Risâle fi'l-Akl*, tah. Muhsin Mehdî, Beyrut: Dâru'l-Maşrik, 1983, s. 12.
- ⁶ Fârâbî, *Risâle fi'l-Akl*, s. 13.

- ⁷ Alfred Jules Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, çev. Vehbi Hacıcadıroğlu, İstanbul: Metis Yayınları, 1998, s. 11.
- ⁸ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, s. 14.
- ⁹ M. Şemseddin Günaltay, *Felsefe-i Üllâ*, haz. Nuri Çolak, İstanbul: İnsan Yayınları, 1984, s. 95.
- ¹⁰ Günaltay, *Felsefe-i Üllâ*, s. 98.

Kitap bölümü, önsöz, giriş veya sunuş

- ¹ Richard Sorabji, "The Ancient Commentators on Aristotle", *Aristotle Transformed: The Ancient Commentators and Their Influence*, ed. Richard Sorabji, New York: Cornell University Press, 1990, s. 17.
- ² Sorabji, "The Ancient Commentators on Aristotle", s. 20.
- ³ George F. Hourani, "Introduction", Averroes, *On the Harmony of Religion and Philosophy*, trans. & ed. George F. Hourani, London: Luzac & Company, 1976, s. 3.
- ⁴ Hourani, "Introduction", s. 5.
- ⁵ Şahabettin Yalçın, "Kant'ın Fenomenal Benlik Anlayışı", *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*, ed. Nebil Reyhani, Ankara: Vadi Yayınları, 2006, s. 100.
- ⁶ Yalçın, "Kant'ın Fenomenal Benlik Anlayışı", s. 101.
- ⁷ Alparslan Açıkgöç, "Sunuş", *Gazâlî, Felsefenin Temel Meseleleri*, çev. Cemaleddin Erdemci, Ankara: Vadi Yayınları, 2002, s. 15.
- ⁸ Açıkgöç, "Sunuş", s. 17.

2. SÜRELİ YAYIN

Basılı makale

- ¹ Saul Kripke, "Russell's Notion of Scope", *Mind*, 114, 2005, s. 1010.
- ² Kripke, "Russell's Notion of Scope", s. 1015.
- ³ İlyas Altuner, "Descartes Felsefesinde Tanrı-Varlık İlişkisi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 2012, s. 35.
- ⁴ Altuner, "Descartes Felsefesinde Tanrı-Varlık İlişkisi", s. 37.

Elektronik makale

- ¹ Ernest Wolf-Gazo, "Metaphysical Presuppositions of Modern Science", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 1 (2), 2011, s. 13.
- ² Wolf-Gazo, "Metaphysical Presuppositions of Modern Science", s. 15.
- ³ Ömer Naci Soykan, "Sanat ve Hakikat", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 3 (1), 2013, s. 145.
- ⁴ Soykan, "Sanat ve Hakikat", s. 146.

Popüler dergi veya gazete makalesi

- ¹ Daniel Mendelsohn, "But Enough about Me," *New Yorker*, January 25, 2010, s. 68.
- ² Mendelsohn, "But Enough about Me," s. 69.
- ³ Sheryl Gay Stolberg & Robert Pear, "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote", *New York Times*, February 27, 2010, accessed February 28, 2010, <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.
- ⁴ Stolberg & Pear, "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote".

3. DİĞER FORMLAR

Kitap tanıtımı

- ¹ Marc McEvoy, "Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism by Paul Boghossian", *Metaphilosophy*, 39, s. 145.
- ² McEvoy, "Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism", s. 147.
- ³ Kamuran Gökdağ, "Ömer Türker, İbn Sînâ Felsefesinde Metafizik Bilginin İmkânı Sorunu", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 2 (1), 2012, s. 102.
- ⁴ Gökdağ, "İbn Sînâ Felsefesinde Metafizik Bilginin İmkânı Sorunu", s. 102.

Tezler

- ¹ Roger Arriew, *Ockham's Razor: A Historical and Philosophical Analysis of Ockham's Principle of Parsimony*, PhD Thesis, Urbana-Champaign: Graduate College of the University of Illinois, 1976, s. 10.
- ² Arriew, *Ockham's Razor*, s. 11.
- ³ Hacı Kaya, *İbn Sînâ 'da Bilimsel Kanıtlama Teorisi*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 25.
- ⁴ Kaya, *İbn Sînâ 'da Bilimsel Kanıtlama Teorisi*, s. 29.

Konferans veya sempozyum sunusu

- ¹ Recep Alpyağıl, "Seeing Ricoeur and Islamic Philosophy as Together on Imagination", *Society for Ricoeur Studies Conference*, Virginia, USA: September 30-31, 2009.
- ² Alpyağıl, "Seeing Ricoeur and Islamic Philosophy".
- ³ Fatih Özkan, "Dil ve Dünya Görüşü", *Felsefe, Edebiyat ve Değerler Sempozyumu*, Kahramanmaraş: 1-3 Kasım, 2012.
- ⁴ Özkan, "Dil ve Dünya Görüşü".

İnternet sayfası

- ¹ "Aristotle", Accessed Date: 01.01.2012, <http://en.wikipedia.org/wiki/Aristotle>.
- ² "Aristotle", <http://en.wikipedia.org/wiki/Aristotle>.
- ³ "Aristoteles", Erişim Tarihi: 01.01.2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Aristoteles>.
- ⁴ "Aristoteles", <http://tr.wikipedia.org/wiki/Aristoteles>.

ilâhiyât

akademik araştırmalar yillığı

